

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204383

UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీ

మ హా క వి

శ్రీ కాళిదాస ణి

చ రి త్ర .

[ఏడవకమల నాటకము]

ద్వితీయ విద్యుదాము

గ్రంథకర్త

ఆ వ ట ప లై హ ను మంత రా వు .

అం ద రు .

పా వ నీ ము డ్దా గ్గ ర కా ల .

All Rights Reserved }

1932.

{ 1-0-0

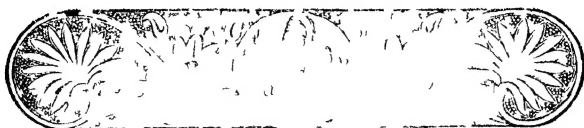
ఓను బరేంగితప్రసాద మహామహిమోన్నతుడుగగు శ్రీ కా
దాస కవీంద్రుని చాత్రము నాటకంబుగా నభిసరిం
నఁటిమి.

పారి :— లోకవిఖ్యాతిగడించిన నాటకకర్తయొక్క చాత్ర నాట
మాడట ప్రశంసార్హమే కాని కావ్యము రసవంతమున
సందవలయును గదా ! ఎట్లున్నను నట్టి మహనీయుని చా
త్రము వర్ణింపఁబూనినంతనే యాకవి ధన్యాత్ముడై యుం
నోవు. అతని నామమెద్దియో తెలియఁజేసెదరా ?

మూర్తి :— శ్వంగారహాస్య కరణాదిరసముల కాలవాలమై
ఉచిత పావనమై నుభావధుర • భవ్యమునై కవిలోక నిత్యసం
భావిత కాలిదాస కవి • వల్లభు దివ్యహాచరిత్ర మా
యానములై కంఠ కుము • దాప్తుకనౌ హనునంతరాయఁడి
పాపహిలంగివ్రాసె రసి • కాగ్రీణులెల్లరు సంతసింపఁగన్ ||

(ఓక్కు లుపేకించి) ఓహూ ! మన శ్రీనాథుడప్పు
క్షమదప్రియుని వేషముధరించి రంగస్థలముపైకి వచ్చు
చున్నాడు. కావున మనమీప్థలమునుండించి లోని!
బోయి తదుపరి యత్నమున నుండము రమ్మ.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు)

మహాకవి కెల్లూరి వేంకటాద్రి శాస్త్రి

అంకితము

ప్రథమ భాగము

రంగాచారి.

(వేంకటాద్రి శరణాజుల విజయము వ్యాఖ్య) కుముద
ప్రియము బ్రహ్మచారి చున్నాడు.)

కుముదప్రియము. — పుష్పించుచున్న బుగ్గముల నుండి చిత్తలలో కెల్లూరి
బోణయ్యయ్యోగ్య నామముగానున్న నా రెండు కనుకూల
దానవత్వము గురగర్చుటకును గొరత గొప్పది ఈ
మావిజయవర్మ నాహామి త్రోవయగు విన్నదరికి దగిన
వరుని గుర్తుపెట్టెనని ప్రకటించుచున్నాను. ఈపె
విద్యాధియను సొంతము చేసికొని దేవుని విద్యా
వతి ఇట్టి మూలము దగిన వరుని దొరుకుట కను దుర్ల
భము. ఆహా! ఈ ముగ్ధుని రాజు కెంత మనస్తాపము
గలదో కదా !

సీ॥ తనకూర్చి తనయకు ♦ ధర్మము నిర్ధారణ
జనకుమారసమట్లు ♦ శాంతిపమున
తనముద్దు తనయకు ♦ ధర్మము దుష్టులకైన
దండిచిత్తం బెంత ♦ తల్లడెట్లు
తనప్రియ తనయకు ♦ ధర్మము మూర్ఖులకైన
దండి దుఃఖమునకు ♦ దరిదొరకునె
తనపేర్ని తనయకు ♦ ధర్మము హాసనామి
గన్నతండికి వెత ♦ గలుగకున్న ?

గీ॥ తట భాగ! యాచ్యబిక్షణం ♦ గన్నవారి
 సేవయ నీనగిలపతి దొరి ♦ కిను సము
 పోతి మున్నగు నీత్రం ♦ స్వేదమును
 మేరగిలదొక్క యరిమి భూ ♦ మీలనూన ॥

రాజు దేశదేశముల కేగి యుండలి రాజును మారులఁ బరీక్షించి
 వారి చిత్రపటములఁ గొనిరిహస్తి నాకాష్టయులు. బాలము
 నుండియు విద్యాధరితనో నొక గురువూర్ధున విద్యా వ్యాసంగ
 మొనర్చి రూపక్షణ నయోధ్యముల యందాపి కనురూచిడై
 యున్న నామమారుగొన్న తలఁపనే తలఁపడు పోని నేనైనఁ
 గదలింతనున్న సమదత్తమసి యూరకుందును. (తలపంకించి)
 రాజాజ్ఞ నెఱవేర్చుటయే కర్తవ్యము. (ఎరాస్వేషణార్థమైపోయి
 నేడేకదా వచ్చితిని. కావునఁ గాలయాపన మొనర్చక వేగమే
 రాజును గలిపికొని యవకాశ మొదవినపుడు తప్పక నావాం
 చిత మెఱంగించి చూచెద.)

(అని నిష్క్రమించును)

గీ ర గ ము లి.

! విజయవర్మ రాజు ప్రసేపించుచున్నాఁడు]

మంత్రీ యనేకదేశములు తిరిగితిరిగి రాజకుమారుల చిత్ర
 పటములఁ బంపెను. వీనినిజూపించి యిందెవరిని పరించునో తెలిసికో
 వలెను. (ప్రక్కజూచి) తనయా విద్యాధరీ !

విద్యాధరీ .—(ప్రవేశించి) నాన్నగారూ ! నమస్కారము.

విజయవర్మ :— అమ్మా ! కల్యాణమస్తు ! తల్లీ, నేనొక
 విషయమై నీయభిప్రాయ మెఱుంగవచ్చితిని. దానికినీవు
 తగిన సమాధానము చెప్పవలెను. ఇదిగో యిటుచూడుము
 (అని చిత్రపటములను జూపించుచు)

సీ॥ మహితబలాధ్యుఁడౌ * మాళవేంద్రుఁడితండు
 నంగజతుల్యుఁడీ * వంగవిభుఁడు
 గుణసాంద్రుఁడై నట్టి * కొంకజేతుఁడితండు
 సిరిగలవాఁడు కా * శ్రీరరాజు
 అపరపంచశరుండె * యంగభూవుఁడితండు
 సాహసనగము కో * సల నరపతి
 ధర్మ స్వరూపుఁడీ * ద్వారకాధీశుండు
 కరుణామయుండు మా * గధ నృపుండు
 సీ॥ ఏరిలోపల నెవ్వారిఁ * గోరినీవు
 పరిణయంబాడ నుత్సాహ * పడుదువొక్కొ-
 చిత్తమందున పరిగ యో * జించిపిదప
 నాకెఱింగింపు విద్యాధ * రీ కుమారి ॥

(విద్యాధరి పరములనెల్లజూచి దూరముగాఁబోయి నిలచును)

విజయవర్మ :— ఇంతమంది రాజకుమారులలో నొక్కనిఁగూడ
 నీపె యొప్పలేదే? ఒకవేళ సిగ్గుచేతఁ జెప్ప శంకించి యూర
 కున్నా? తెల్లదండ్రుల యిష్టప్రకారము వరునిదెచ్చి
 కుమార్తెక్లిష్టమొగను గాకున్నను ముడివెట్టుట యీకాలమున
 సుఖాస్పదమైనది కాదు. ఆపె యభిప్రాయము తెలిసికొన
 వలయునన్న మానముధరించి యూరకున్నది (చూచి)
 తలయా! సీ॥ ఖ్యాతిఁజెందిన రాజ ప్రి * సూతవగుటఁ
 బుమ విద్యావివేక నం * పదగలుగుట
 భర్తన పరించుటదె నీకు * పదలినాఁడ
 నానఁజెందక తెల్పునా * యాననీకు ॥

విద్యాధరి :— తండ్రి! మకరందమును బొందని నిర్లంఘకుసుమము
 లాహ్లాదమొసంగునా?

విజయవర్మ :— వీరందఱును రాజాధిరాజులు నుమా!

విద్యాధరి :— శాస్త్రశంపదలు లేనివాఁడెట్టి రాజరాజైన నేమి?
 విద్యావతులగు స్త్రీలు సకలకళాకోవిదునే పరింతురు తండ్రి!

యిప్పుడు నీవు పేర్కొనినవారిలో శాస్త్రసాండిత్యమందు
నన్ను జయింపజాలువాడొక్కఁడును లేడే.

విజయవర్మ :— కుమారీ ! వీరలలో రాజకీయ విద్యలయందారి
తీరిన వారనేకులుందురు. అనంతరము కాళికాదేవి యను
గృహమున నీవలె సకలశాస్త్రపారంగతుఁడును గావచ్చును.
“కన్యావరయతే రూప” మ్మని పెద్దలు చెప్పదురు కావున
నీయభిమత మెఱుంగుటకై వారి చిత్రిపటములఁదెప్పించితిని.

విద్యాధరి :— పరిమళము లేకున్నను బుచ్చమని తలముడుచుకొనిన
మశోజ్ఞమగునా ?

విజయవర్మ :— అయిన సౌందర్యము నైశ్వర్యముముఖ్యములుగావా?

విద్యాధరి :— అయైశ్వర్య సౌందర్యములు బుద్ధివిషయములో నుండ
వలెను. దేహమునకంత ముఖ్యములుకావని నాతలంపు.

విజయవర్మ — పుట్రి ! నీవు మిగుల వివేకవతివి. నాతలంపును
నీవు మహావిద్వాంసునే పరిణయమాడవలె ననియేనుమీ.
కావున మంత్రితోడ నాలోచించి వేఱువోయిత్తు మొనర్చె
దను. నీవు వెట్లము.

రంగము. తి.

[మంత్రీకుమారుఁడైన కళాధరుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కళాధరుఁడు :— కం॥ స్మరశరదవి యంతియనఁగా
విరిదమ్మల కినులువెలయు విద్యాధరినిన్
ఋణియమాడఁగఁ జాలెడు
నరుణే ధన్యండు భోగనాకమునేలున్ ॥

అహ ! యీరాజపుత్రి రూపరేఖావిలాసముల నెంతని
వర్ణింతును ? బాల్యమునండియు నాప్రికృతు విద్యాభ్యాస
మొనర్చిన యావిద్యాధరి నేఁడుకొత్తగాఁ గాన్పించుచున్నది.

పయోధ్యోగి లన్నియు నిత్యము కల్లవచితు కలై చూచుచున్న
 నాప్యవయసుండా పె రూపమును స్థిముగా బాగు లిలిచున్నది.
 విద్యాభ్యాసానంతర మాపెకోడి సభాదళము కుగ్గళవచిలించి
 విరాళచే నివించు బంధిని గాని దైవదోషమున నాపి పూ
 ర్ణంబిడి. బంధుల కనానామాదుల బళివలము క్లై దృశ్య
 రించి జాత్రువారక సంకల కళోకి ని జేయించిరి. నాక
 బనకవికే మూలము కళోకి నివని కల మనకలెన్ద్ర ముగాని
 కుటల జాత్రుల మునక విచ్చి నానావలెనోడినోయి
 యవమానమున కలెనోయి క్లైతిని వెను బళివలెనో
 నను కలెనోయి విర్ల ముచులకు నానాము కానాది క్లై
 నోయి యెవరూ నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో
 నివాళిముచే నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో
 జాకలెనోయి నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో
 నానావలెనోయి నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో
 యుచుముచే నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో
 యుచుముచే నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో
 యుచుముచే నా నానావలెనోయి విర్లించుటలెనో

చ॥ గురువులయోగి, నిరీనుమి + కోమలికోకచు పరశ్శాస్త్ర, లో
గిలుచెడివర మున్నది + కాలగురుబులు గు, వెలు, కి
తెరుణి సమీపయోగము + దాల్చి సుసూక్ష్మిని భాగమోయనన్
బువు పితాంబకమును + భావము సేవమొనగవోచ్చెడిన్!

గం. రిజిస్ట్రేషన్ నంబరు, డా.

రితికే యగు పద్మగళు • కామా • 3 చా

ਸਤਿਨਾਮੁ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ॥

యంత్రానికి భూగళము పగ్గరి • మునుముఖ్యము నే 2 ॥

ఈ పురు జూదినమో ఏ నోటి వాగ మనంబుచిలువము
చరించుమో ఘన బిశ్మలము పొందెను నా నాశీతల నా మూఁకను

మూర్తిభంగించిన యాపెను వివాహమాక్షట సామాన్యపుణ్యము
గాదు (ముందునకువచ్చి) ఓసీ! చతురభాషిణీ! కళాధరుడగు
దెంచినాడని రాజపుత్రీ కెఱిగింపుము

చతురభాషిణి — చిత్తము (అని నోనికొనోను తిరిగివచ్చి)
లోపలికి దయచేయునుగాక గాక ఇది యానతిచ్చెను. కంఠం!

కళాధరుడు :— శుభాశిష్య (గంగలకువచ్చి) రాజపుత్రీ! కుశలమా!
విద్యాధరి — ఓహో! విద్యమా! కళాధరా! కుశలముగనే
యున్నాను కలసి కీర్తితానామలంకరింపుము.

కళాధరుడు :— (గంగిని) నున్నేను నున్నవంతములు కాల
మానస్సమైయు ఉపవృత్తిని తలంచి నీయభిప్రాయమును
దెలిసికొనుట కెఱిగింపుచి

విద్యాధరి .— అయిన నాయభిప్రాయమింకను నీకు దెలియలేదా?

కళాధరుడు — నీనోటనుండియే వివరములు విని వచ్చితిని,

విద్యాధరి .— అర్థమిదియే.

చ|| ధర్మగల పండితుల నుండి వచ్చిన వాక్యములను విన్నవించుకొని
సరస వచోనికాధి పని * నాకు నుండిన 5 సంవత్సరములను
బరమ విధేయుగానుండి * భగవంతుని వాక్యము లేనివి
సరయగజాల వాని నుండి * నాకు నుండిన 5 సంవత్సరములను కళాధరా! ||

ఈ కారణముచే నీవు నన్ను శాస్త్రవాదమునందు జయించితి
వేని నీకోరిక ఫలించుగలదని నాయభిప్రాయము.

కళాధరుడు :— కమలాననా! నీ మూలములను పరిశీలించు
వాదించినంతచూత్రమున నీ సమయమున కిదియేమి?

విద్యాధరి :— అమాత్యునందనా! కీర్తికొఱకే నీ శాస్త్రవాదము
గావించుటలేదు. అయినా వరానీవణమునకును బరిశీలించు
చుంటిని. ఇది తప్ప?

తే|| గీ|| మనసులకిననానితో * ముగ్ధులగుచు
గంధి ఎవరూ దానందము * ముగ్ధులగుచు

మనసుగలియని వారిలో ♦ మనువునేయి

గట్టమొదవదొకో ? కల ♦ కాలముకట||

కావున శాస్త్రచర్చయందు నన్న జయించువాడే నాకు
నచ్చినవాడు. నాసంకల్పమువ్రాకారము నీవు శాస్త్రవాదమున
నన్న జయించితివేని నీయివ్వును వెఱుపెయ్యరు.

కళాధరుడు . — ఓకళాతరంగిణీ ! యిట్టిసంకల్పములచేతను బ్రతి
ష్ఠలచేతను లాభములేదు సునమిరువురమును బ్రోయు
సుంఁగియు నొకగురువునకే శిష్యులౌదు సమానవిద్యను బడపితి
మను సంగతి నికెక్కడగెనె యున్నది. నీవు మహావిద్యావతి
వనుకొని వెలుగొంగుచున్న వందనియ్యి. ఇప్పుడు నీకవ
జయము సంపాద్యుడైతి పూర్తిమార్పించినకీర్తియు
నశించును. ఓముద్ధా ! ముందేమిగానున్నదో ! నాకు దురూ
హ్యముగానున్నది లేక నీచే నేవోడిపోయితినేని యింక నీకు
దగిన విద్యాంశము నొరకుట దుర్లభము. కావున శాస్త్ర
వారును చచ్చిన మాయము

నీకీవింక ఎగ్గికు యేలు ? కరుణఁజూపి నీకుఁజుగ్గి నేలుకొనుము.

విద్యాధరి . — చాలు ! చాలు ! ఏమాటలు చాలింపుము
మైమిడి ప్రీతిగలందు మేరమీటి మాటాడకుము.

కళాధరుడు . — నన్నింతనేధించుటకు నీకు హితముగానున్నదా ?

విద్యాధరి . — (కోపమున) కళాధరా ! యిట్టిమాటలింకఁ
జాలింపవా ?

కళాధరుడు . — అంగభవుని యాశేమే నన్నిట్లు పల్కించుచున్నది.

విద్యాధరి . — అవును నీకు మోహపిశాచ మావేశమైనది గానిని
నడలించుకొని మాటలాడుము.

కళాధరుడు : — నీకబట్టిన శాస్త్రపిశాచము వదలినచో నాకుఁ
బట్టిన మోహపిశాచము దలంతుడనె తొలగిపోవును.

విద్యాధరి . — నోటికినచ్చినట్లు మాటాడకుము. నీసంకల్పము వెఱ
పెయ్యనను తలంపుకొని నిట్లుపలుకుచున్నావుకాబోలు. నీకంత

యభిలాషయున్నచో శాస్త్రుక క్షిగలనేని కర్పణేన నన్ను
 గల్పి గౌరవమునబొందుము లేదా స్వరగా ముఱిపొమ్ము.
 కళాధరుడు : — (తనలో) మందిది ! యీమె నామాటలకు
 లొంగలేదు మహాకాయునిసనచే జగద్విఖ్యాతసంగీత్య
 మ్మాడించిన యీమెకు జయించు సాధ్యము. ఇట్టికీటి
 వృథాచర్చచేసి యోగి యవమానగును జెప్పబడెను
 మహానముగాయంబులైనను, సహనీయులగు పండితుల
 సనేకుల నవమానపఱచిది కాక విముక్తకగు నన్ను సైత
 ములక్ష్యమఁ జేసినందులకు ఘము కలిగితీరును. ఈ మఱు
 మెల్లను మాతండ్రికెఱిగించి యేభద్రమగ నైన నీమెకు
 గర్వభంగము గావించెదను (ప్రకాశముగా) రావనూనీ !
 నీది త్రస్తవ్యము కను భాగ్యమై నీ విన్న జయింపఁదగిన
 మహావిద్యాంసునే నరణియమాడెనపు కాని కాల్యస్నేహ
 గు చేతి మాఁగని నామాటలకు గినియకుండువుగాక.
 నేనజ్ఞువచ్చెదను

విద్యాధరి : — కళాధరా ! నానాకల్యమును బూరిరాదను తెలంపున
 నేనాడిమాఁల కన్యధాతలంపక నన్ను మన్నింతువుగాక.

కళాధరుడు : — మందిది. (అని నిష్క్రమించును)
 [విజయవర్మ ప్రవేశించి]

విజయవర్మ : — తనయా ! కళాధరుఁ డరుడెంచెనా ?

విద్యాధరి : — తండ్రి ! వచ్చి యిప్పుడే వెడలెను నాతో విద్యా
 చక్రకాతఁడొప్పుకొనలేదు

విజయవర్మ : — కానియ్యి అట్లయిన నంత్రినడ్యవిధిలిది శాస్త్ర
 జ్ఞుఁడయిన నరుని వెదకబంపెనను.

విద్యాధరి : — అటులనే చేయుము (వెడవొచ్చును)

శ్రీ మహాకవి కాలిదాస చరిత్రము. ౨౦

శ్రీమహాకవి

ద్వితీయాంకము.

(కుముదప్రియ మంత్రి ప్రవేశించును.)

మంత్రి :— నావుత్త్రుండయిన కళాధరుని రాజపుత్రి వరించినచో దాంపత్య మత్మ్యత్తమముగా నుండెడిది. మాయరువురకు మిగుల సంభవము గల్గెడిది. కాని యామి విద్యావతినను గణ్యముచేత ననేక విద్వాంసులు నవమానపఱచుటయే కాక తనకు సమానవిద్యావంతుడయిన మాకళాధరునిగూడ నిరాకరించి యుదాసీనభావమున మాటాడినదట. ఇంత దురహంకారిణియైన యీ పెకుండగిన గర్వభంగము గావించవలయును. దీనికీడగిన సమయము నాకుదొరికినది. దూర జేశమందుఁ దగిన విద్వాంసులున్నచో గొనిరమ్మని రాజు నాకాజ్ఞయిడెను. కావున నిప్పుడవనితో యొక యవివేకిని గొనివచ్చి మహావిద్వాంసుండను భ్రాంతి యాపెకుఁ గలిగించి వివాహ మొనర్పజేసి యాపెకుండగిన పరాభవము గావించెడను. (ముందునెకు నడచి) రాజపుత్రికకు దగిన వరుఁడు లభించుటెంత కష్టముగా నున్నదో నాచిత్రమున కనుగుణముగ నవివేకి లభించుటయు సంతకష్టముగనే యుండును. సంతకష్టమైనను గానిమ్ము. అపెకుఁ దనప్రతిష్ఠ

యెంత ముఖ్యమో నామచ నాప్రతిజ్ఞ యెంతటి ముఖ్యమే. కావున నెట్లని కులీనునేని కులహినునేని నురుచిరాకారునేని యనాకారునేని మూర్ఖు నొకనిని వెతకితెచ్చి యువామనుచే విద్యాధికి నంగటంగట్టినవో నామచ మాకళాధరునకును మనశ్శాంతికలుగును. అసంతర మాదంపతుల విలాసములు చూచుట కానందముగా నగును. అప్పుడు తాను మున్న విద్యాంసులనోడించి పరిభవించి గర్వించినదానికి దగిన ప్రతి ఫలము గల్గినదని యాపె గ్రహింపఁగలదు. ఆపేక్షి యిప్పుడు లోకములో విఖ్యాతమైనటుల నాపెధర్మ కీర్తియు వెలయును. హరవాదినై న స్త్రీలకుఁ దగిన బుద్ధివచ్చుట కవకాశముకూడఁ గల్పించిన వాడనగుదును. అందులకే యిప్పుడు రాజసభలకును విద్యస్థుండలులకును బోయి వరుని వెదకుటకుమాటు శుద్ధపామర జనులుండు తావునకుబోయి యొకవరుని వెతకవలెనని యాయురణ్యమున కరుదెంచితిని. (గొల్లల కోలాహలమువినబడ - దిక్కులు చూచి)

ఉ॥ అల్లదెగొట్టమందల బ + యల్లను మేవుచుఁ జల్లిచిక్కముల్
పిల్లనగోవి, మూఁపుపయి + వ్రేలడు గొంగడి, కొంకెకట్టుయన్
ఘల్లను శబ్దముల్ చెలఁగు + కాటమరాజు కథానులాపముల్
గొల్లల దోపఁజేయుఁ గయి + కొందు నిఁకందొక వెట్టిగొల్లనిన్॥

(కొందఱు గొల్లలు కోలాటమువేయుచుఁ బ్రవేశింతురు.)

— + కీర్తన + —

వీరూడవయ్య నీవు, కాటమరాజు - నీధీరత్వమెంతసెవుదు

కాటమరాజు ।

గుక్కల్లో సెందురుడట్టు । కాటమరాజు । నీవు । సూచికనపడ్డా

జయ్య కాటమరాజు ।

కానీవారలనెల్ల కాటమరాజు! నీవు కష్టపడిబలియిస్తే వి! కాటమరాజు!
 జయమునేర్పితివయ్య! కాటమరాజు! నీ! సత్తు నెల్ల తెలిసినయ్య!
 కాటమరాజు!

కాళ :— మామా! యీరమామ! ఆయాసెప్పేవే ఆకొత్తపదం
 సెప్పు. మామా! అదిసాలాబాగుంది కోలాటానికి.

బుడ్డంకడు .— ఛీఛీ! అట్టంటావేటా! యేపడంఅనిసెప్పుతాడు
 ఆడికిసాలావచ్చు. ఆడు మనకమల్ల అనుకున్నావా యీవదా
 లన్ని ఆడు నూరుకుతాగాడురా. అట్టంటప్పుడు అదిసెప్పు
 మామా అదిసెప్పు మామాలంటే యేదనిసెప్పుతాడురా?

కాళ :— అదేంటో ఆయన సెప్పలేదంటా! తిరణాలకాడ పాక
 వక్క-న

యీకడు :— ఓసవంటా! బాలగోపాల వదమా?

కాళ :— ఊ, ఊ, అదే యీరమామా

యీరడు .— అవును! బాగుందది. తిరణాలకి ఒకాయనవచ్చాడు.
 ఆయన చాలామం వోపరా! యంత బాగానేకాడనుకున్నావు
 శేవుతా శిరకుచ్చుకోమణి.

—• కీర్తన •—

బాలగోపాలాడా! బాలగోపాలుడ పాలించిమమ్మలు
 బమ్మదేవరండ్రి || బా||

తరిగట్టిదారి వేతల మేలువాడ! గరుడవాహనుడ! శిఱులే
 గజ్జలరండ్రి || బా||

సందమామయెల్లు! సంతోషచూగల్లు! సిండులనుదొక్కు
 వాశిఱుబొజ్జరండ్రి || బా||

వేసెల్లవాడలో! గోపపడుచులలో! నీపేరు సెప్పెదను! నమలి
కన్నులతండ్రి ||బా||

యోగులు కొలిచేట | బోగియూసణసీపు | మాకుద్దవంబపు
మన్నించుతండ్రి ||బాల||

యేంరా! బుడ్డెంక యెట్టుందిరా?

బుడ్డెంకడు .— బలేబాగుందిరా మామా! నాక్కూడా సెప్పియ్యరా
యారడు .— పోరా! నీకెక్కడాస్తుందిరా!

బుడ్డెంకడు :— పోసీలేమామా (చుట్టుచూచి) ఒరే నుబ్బా!
యెంకా! గొట్లన్నీ పారిపోతుండయి పోతామువదండా!
(పోవుచుండురు)

[మంత్రి పోవేశము]

మంత్రి :— ఆహా! వీరలలో నాకుఁ గావలసినవిణములుగలవాఁడు
దొరకునేమో చూచెద.

కాళ :— ఒరే బుడ్డెంకా! నాగొట్టిల్లికూడా యిట్టాలోలా!
నేసెట్టెక్కి కొమ్మలుకొద్దాను (చెట్టెక్కి గొమ్మమీఁద నిలు
చుండి కొమ్మమొదటిని నటకుచుండును)

మంత్రి :— ఆహా! పరిపరి! నాయుద్దేశ్యమున కనుగుణముగా
నున్నవాడితనే. కొమ్మమీఁదనిల్చి జానిమొదటిని నటకు
చున్నాఁడు. (చక్కఁగాఁజూచి) వీనిమొగమంతయో తేజో
వంతముగానున్నది. రూపమునందును వయస్సునందును
నాయిష్టానుసారముగనున్నాఁడు.

మః! విలసన్నేత్రోఽపగంబుతోడ వదనా + విరూపత తేజంబుతో
 లలిత హృన్విలంబుతోడను దనూ + లావణ్య భాగ్యంబుతోఁ
 గల ధాతాభ సరీర సర్వపుల వి + తుస్పేషతోఁ గాగ్నిముకా
 జెలువొప్పారెను వీడు గొల్లకనఁగాఁ + జిగ్గింబుగాఁ గోచేడికో +
 కాని

తే! వదనమరకుంగఁ జగన్గిదిం + బంబుఁ దెగఁ

వలుకువిఁ యగ్ధ మూర్ధని + వళోకతోఁడు.

సోమలమ్మిఁ నన్దింధ + కుసుమచుట్టు

వీనిబుట్టింపు విధాత + వైశ్విగాఁ ॥

ఈతని రూ మునుబాడఁగా బ్రాహ్మణపుత్రిఁదో తుత్త్రి
 యుఁడో యని తో పోనూనరు. అయిన సూర్యుని నుండెను
 గదా? ఒకవేళను తమజాతికింబుట్టి కారణాంతరములచే నీడచులగో
 నేల చేరఁగూడదు? అదెట్లయినను గానిన్ము. నాయభిమతము
 నకుఁ దగిన సాంక్ష్యశాలియు బుద్ధిశాలియు దొరకెను.

కాళ :— (మంత్రీనిజూచి) ఓయీ ఆగొజ్జెన్నెట్లాకోలు.

మంత్రీ — (సర్వము నిలచుచు)

కాళ :— ఓరి నీయిల్లు గంగారంగాను సెప్పులయినవట్లలే? ఆయెల్ల
 గొజ్జె నిట్లామల్లెయ్యి.

మంత్రీ :— వివరముచునే యున్నది. కాని కొంచెమాగు!
 ఆకొమ్మను గొట్టవద్దు.

కాళ :— సరి! సరి! ఓకొసె నీవు? కొమ్మ నీయబ్రహ్మమా?

పో! పో! యీడకెందుకొచ్చావు

మంత్రీ :— ఆనూటటుండవిమ్ము ఆకొమ్మను సరికనద్దు నీవు
 పడిచచ్చెదను.

కాళ :— నేనెందుకు సస్తాను. అది నీతలమీఁద పడితే నువ్వే
 సస్తావు. యీమాత్రం తెల్వదు. కొమ్మచాకితే నానెత్తి
 మీఁద బడతుందా? కిందపడతుంది. నేను సెట్టుమీఁద
 నుంచున్నాగా! కూర్చొంటయినా తెల్లగేం, అదేంమిడివోయి

మంత్రి :— (తనలో) ఇతఁడుతప్ప నింకెవ్వఁడును వలదు. ఇతఁడే సరి. (ప్రకాశముగా) ఓరీ నీనివాస మెక్కడ ?

కాళ :— వాసమెందుకు, ఆకులు కోసుకుంటావా ? (అని కొంకి క్షృణ్ణి యియ్యఁబోవును)

మంత్రి :— అదిగాదురా ?

కాళ :— కాదులే యిది వాసంకాదు. దీన్ని కొంకిక్షృణ్ణింటాడు.

మంత్రి :— ఒరీశుంకా ! అది నాకక్కరలేదు.

కాళ :— చొంటికొమ్మా ! యీడలేదే.

మంత్రి :— ఛీ. మొద్దు !

కాళ :— మొద్దు కావాలంటయ్య

మంత్రి :— బాగున్నది ! కాదురా నీవుంచేది యెక్కడ ?

కాళ :— ఇదిగోచెట్టుమీఁద కనపట్టలే ? అట్లా అడుగుతాయేం

మంత్రి :— (తనలో) ఇన్ని పశ్చులు వేసినను నితని యూరే తెలియలేదు ఇంకొకవిధముగా నడిగి నితని వృత్తాంతము దెలిసికొనియెద (ప్రకాశముగా) ఓరీ ! నీవు భోజనము చేయున దెక్కడ ?

కాళ :— అహహ ! (అని నవ్వుచు) యెక్కడ ! కంచంలో ! యిదంతా యెందుకడుగుతావ్ ! నీకేం తమాసాగావుండేం

మంత్రి :— ఓయీ ! కోవిలకవద్దు చెట్టుదిగిరమ్ము.

కాళ :— (తనలో) యీకేం దెయ్యములే పట్టకున్నాఁడు. (అని దిగివచ్చును)

మంత్రి :— ఓయీ ! నీయిల్లెక్కడ ?

కాళ :— అదిగో ! అడ పెద్దమట్టిపెట్టుండే దానికిసూటిగాపోతే అదిబ్బమీఁద గంగానమ్మగుమండే ఆసుందీ.

మంత్రి :— నీకు తలిదండ్రులున్నారా ?

కాళ :— ఇట్లో దండో నాకు తెల్వదు మాదొరొడుండాడు యిదంతా నీకెందుకయ్యా నువ్వేందుకొచ్చావ్ సెప్పరాదూ ?

మంత్రి) :— ఒకపనిమీఁద దేశంబులవెంటఁ దిరుగుచుంటిని.

కాళ) :— దేశాలట్టును తిరుగడానికి యింటికాద ఆహ్లాదము పొట్టా
జొచ్చావా ?

మంత్రి) :— ఛీ ! అదిగాదురా ! ఒకపిల్లకుఁ బెండ్లికావలసియున్నది.
అందులకై వచ్చినాను.

కాళ) :— అట్లుగైతే నన్నిడిగితేదేంగాబం ? మాపెద్దగొల్లనడిగితే
చేరో అద్దచేరో జూన్చులిత్తాను.

మంత్రి) :— నేను యాచనకు రాలేదు. ఒకమగవానిని దీక్షింప
వెళ్లుటకు వచ్చినాను.

కాళ) :— ఓ అట్లాగా ఆమాటిందాకే పెప్పవేం ?

మంత్రి) :— నీకు వివాహమయినదా ?

కాళ) :— (నవ్వుతో) అంటే చోటనమా ! నాకింకాలేదు.

మంత్రి) :— పోనీ పెండ్లి అయినదా ?

కాళ) :— అవలేదు

మంత్రి) :— సరి ! మంచిది. అయిన నావెంటవచ్చెనవా ?

కాళ) :— పిల్లనిప్పిత్తానంటే ఎత్తా

మంత్రి) :— ఆ ! అలాంటే మంచిచక్కని కన్య నిప్పించెదను.

కాళ) :— అట్లుగే లగెత్తుకొత్తా. నరేకాని నీవొరయ్యా ?

మంత్రి) :— నేనిక్కడకు సవిధముననున్న లేజోవతీతగర రాజు
గారి మంత్రిని

కాళ) :— ఆలాగంటయ్యా ! చక్కఁగాఁజూచి) నిబద్ధిగానేనయ్యా
ఆయా రాజుగారింటో పెళ్లిగంజోను పందిరెయ్యటానికి
పిల్చారు. నేను పైకెక్కి పందిరేత్తుంటే నావంకే సూస్తా
నాకాళ్ళకిందనుండిపోయావు ఆయాళే సూళా !

మంత్రి) :— (తనలో) ఇతఁడు నాగరికతయనునది న్యేషుమం
దయిన నెఱుంగనట్లున్నది. కానిముఖంబునయిచ్చే నాటికి
దేవతను (ప్రకాశము) ఓయీ ! ఆపాడుగొంగలి పాఠ
నేయుము.

కాళ :— అమ్మా నీకి సత్తుంటే మాపెద్దగొల్ల నాకిచ్చాడు
సారెయ్యాలి మంచోడివేలే నాక్కావాలి (అని దానిని
ముడిచి) ' టుక్ ప్యా ' అని గొట్టెలను దోలుకొనుచుఁ
బోవును.

మంత్రి) — ఓరీ ! పోవొద్దు నీకు జక్కనిబట్టలనిచ్చెను. వానిని
దొడుగుకొనుము. ఈ గొట్టెలను విడిచిపెట్టుము.

కాళ :— యిదివేళే గొట్టెల్ను నవ్వుకొత్తుటావా ?

మంత్రి) .— ఏమైనను గానిమ్ము. నీకాయాలోచనవద్దు. (అనిగుడ్డ
లనీయఁబోవ)

కాళ .— (ఆశ్చర్యమున) అబ్బో ! బలేసోగ్గాడండే ! అదేందో
తమాసాగావుంది నువ్వేతొడగయ్యా.

మంత్రి) — (దుస్తులను దొంగుగును) ఇంక నీకోటికివచ్చినట్లు వాగి
తివా చూచు నోరు తెరిచినఁ జావగొట్టెగను.

కాళ — నోరు తెరిచినప్పుడంటే బువ్వెక్కొరికిందే ?

మంత్రి) .— ఛీ ! మూఁకుడా ! అన్నివ మూఁకవద్దని యర్థము.
పెండ్లి యగువఱకు మూటావలదు.

కాళ .— ఎరేలేగండి [అని నోరు మూసికొనును]

మంత్రి) :— నీవేరేమి ?

కాళ :— [నోరు మూసికొనియుండును]

మంత్రి) .— ఓరీ ! నోరు తెరిచవేమిరా ?

కాళ :— ఆ [అని నోరు తెరిచి నిలుచుండును]

మంత్రి) :— [తనతో] వీనిని లోబఱచుకొనుట బహుకష్టము.
[పోకాళముగా] ఓరీ ! మాటాడుము.

కాళ :— ఇదేమయ్యా ! గణెకోటిసెపుతావు అప్పుడొద్దంటివి.
ఇప్పుడు మాట్లాడవంటావు. యేం సావనా ! నీచోబనం
వద్దు. గీబనంవద్దు. నేమెల్లిపోతావీ. (అని పోబోవ)

మంత్రి) :— (చేయిపట్టుకొని) ఓరీ ! మూఁకుడా ! వెళ్లవద్దు.
నీకుపకారమనేసెదను.

కాళ :— బాబో ! నీవుప్పుకారం నాకు సైపియ్యదుగాని యింత జొన్నంబలుంటే యియ్య.

మంత్రి) .— అదిగో ! పిచ్చిపిచ్చిగ మాటాడవలదు. నేను గొన్ని సంగతులు చెప్పెదను. అవి మాత్రము చెప్పుము ఇవ్వుము వచ్చినట్లు మాటాడకుము.

కాళ :— యిట్టమొచ్చినట్లు మాటాడకుము.

మంత్రి) ;— ఓరీ ! తెలివితక్కువ పెద్దమ్మ నేను జెప్పునది విను.

కాళ ,— ఓరీ ! తెలివితక్కువ పెద్దమ్మా నేను సెప్పేది విను.

మంత్రి) ,— ఛీఛీ ! నోరుమూయుము.

కాళ :— ఛీఛీ ! నోరుమూయుము.

మంత్రి) .— అదికాదురా. అగు.

కాళ .— అదికాదురా. అగు

మంత్రి) .— (అశ్రుతో) వీనిని దారి కెట్లు తేవలయునో దేవునికే యెఱుక. ఇటువంటి వాని నావిద్యాధరికిచ్చినచోఁ జక్కఁగా నుండును. మంచిది. ఎట్టులైనను గొన్నిసంగతు లితనికిఁ జెప్పి రాజాస్థానమందితఁడు మహావిద్యాంసుఁడని యెఱిపించి యుపాయముచే నాకార్యము నెఱవేఱుకొనెద. (కాళుని జూచి) అశ్వని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణి, (అని సత్తత్రముల పేర్లు చెప్పించును)

కాళ :— (బహుకష్టముతో నాపేరులనుజెప్పి) నన్ను సంపుకు తింటావేమయ్యా ! బెమ్మరాచ్చసిలాగు పట్టుకున్నావే.

మంత్రి) .— పోనీగాని, ఇదిగో ! నీవు వెల్లినవెంటనే రాజుచేతులిట్లు జోడించును. నీవు నదేవిధముగఁ జేతులుజోడించి, అశ్వని భరణి, యను సత్తత్రములపేర్లు వరుసగాఁ జెప్పుము. తరు వాత రాజు నిన్ను శాస్త్రములేమి చదివి కొన్నారని యడిగి నచో నాల్గువేర్లు చూపించుము. ఇట్లే యెప్పటికప్పుడు నేను గంటితోఁజూడఁగఁజేయు చుందును. నీవి వన్నియును రాగుగ జ్ఞాపకము పెట్టుకొనవలయును.

కాళి :— అయితే సిక్కినే ! తెలవనప్పుడు సయ్యసూనరా ?
మంత్రి .— ఛీ ! అవివేకీ ! అట్లుకాదు. నీవు మాటాడకూడదు.

అవసరమైన నేనేచెప్పెదను ఊరిక నా వెంట రమ్మ.

కాళి :— నా సాతగొంగరి మాత్రము తెచ్చుకోనీ ! తెచ్చుకున్న
తర్వాత సక్కంగా ఉతుక్కుంటూ. అయితే నాగొట్టెవ్వో !
మంత్రి .— నీగొట్టెలను నీయింటికిఁబెడిన. మఱేమియు భయము
లేదు. మాటాడక నా వెంటరమ్మ

(నిష్క్రమింతురు)

రంగము, 2.

[విజయవర్మరాజు విద్యాధరితో మాటాడుచుండును]

రాజు .— కం॥ ధరఁగల రాజ్యములెల్లను
దిరిగియు విద్వాంసునొకని + దెచ్చెగనని సగ
బడనున నరిగిన మంత్రీకి
దొరకునొ పండితుఁడొకండు + దొరకఁడొ జగతిన్॥

విద్యాధరి .— తండ్రీ ! మనంబు మువచ్చిపట్లగా సకల గుణసంప
న్నఁడు దొరకుట సులభసాధ్యమా ?

రాజు :— అయినను, మంత్రి, కార్యసాధనకానిదే మరలి వచ్చు
వాఁడుకాఁడు.

ప్రతీహరి :— [ప్రవేశించి] జయము ! జయమురాజేంద్రీ !
మంత్రిగారెవ్వరో విద్వాంసునితో డయచేసివారు.

రాజు :— ఆహా ! సంతోషము. ఆతఁడు కార్యసాధన కానిదే
మరలిరాడని నేనవలేదా ? (నేవకునిదిక్కి) వారల సుచిత
మర్యాదలతోఁ దోడ్కొనిరమ్మని మంత్రిగారికిఁ దెలియఁ
జేయుము.

ప్రతీహరి :— చిత్తము. (అని నిష్క్రమింతును)

మంత్రి) — [కాళినితో బ్రేవేళించి] పూజ్యుడా! ఇట్లు దయ చేయుము.

విద్యాధి) — (తెరవోక్కడ నిలిచుండును)

రాజు — ఓహో! మంత్రివగ్గా! నాకార్యము నెరివేర్చుకొని వచ్చిపండులకు మిగుల సంతోషము.

మంత్రి) — రాజా! నిజమేకాని, కాలవిలంబమునకు తమింప వలయును. నేను దేశదేశములు తిరిగి యనివ్రయాసముచే నీమహనీయుని గలిసికొని తమపులికారత్నమునకుఁ దగిన వరుఁడితఁడేయని నిశ్చయించి వీరిని గీరికొనివచ్చితిని ఇట్టి వివేకవంతుని నేనెక్కడను జూడలేదు.

రాజు) — (కాళినిజూచి తనలో)

శా॥ ఆకర్ణాంతములైన కన్నుగవతో ♦ నాచానుహస్తంబులన్
రాకాచంద్రీమఖంబుతో సకల శా ♦ శ్రుజ్ఞాన తేజంబుతో
లోకాతీతమశోష్ణమూర్తి వినుతా ♦ లోకంబులోఁ బ్రేక్షకా
స్తోకానందమొసంగ భాగ్యవశేతన్ ♦ దోతెంచె మావీరికి॥

[ప్రీతాళ] మహాత్ముల సాదభూతచే మనస్థిరంబు పవిత్ర)
మయ్యో (అని నమస్కరించును)

మంత్రి) :— (కాళినిజూచి కన్నునెగచేయును)

కాళి :— (మఱిదిపోయి—తనలో) అదేదో సెప్పాడు మరిసి పోయానే!

మంత్రి) :— మహాత్మా! ప్రభువు నాశీర్వదింపుడు.

కాళి :— (జ్ఞాపకమురాగా) అశ్వని, పునర్వసు, కృత్తిక, రేవతి,
(అనిచెప్పను)

రాజు :— (ప్రీతృకఁజూచి) మంత్రి! ఈమహనీయుఁడు కొన్ని నక్షత్రముల పేర్లుమాత్రము చెప్పి యూరకుండెను. ఈయన భావము గోచరింపకున్నయది.

మంత్రీ :— (తనలో) బలే తెలివితక్కువవాడు దొరకానే!
(కాళివిదగ్గఱకువచ్చి మెల్లగా) ఓయీ! అవి వరుసగా
జెప్పలేవా?

కాళ :— మరసిపోయానగ్యూ! గ్యవకముంటే సెప్పచూ?

మంత్రీ :— (మెల్లగా) చాలు! చాలు! ఇంకి నోరుమూయుము.
(తేనిడిక్కై) పూజ్యుడా! ఆమహానుభావుడు తన భావము
నీవిధముగా వివరించెను.

తే|| గీ|| ఆశ్వసంతానచయము పెం ♦ సారుచుండ

భూరివసువు పౌనఃపున్య ♦ ముగం బెరుగఁగ

గృత్తికానుతు బలముతోఁ ♦ గీర్తగనుచు

రేవతికానుజ కృప వ ♦ ర్థిల్లుమయ్య ||

విద్యాధరి :— (చాటుననుండి) ఆహా! యీతనిభావము నాకును
స్ఫురింపలేదు. ఇప్పుడే యితనిచే నేనోడిపోతిని. ఇతని
యాకారమును దేజస్సును, యోగినులనుగూడ మోహపర
వశురాండ్రుగాఁ జేయకుండునా?

రాజ :— మంత్రీ! ఆపరసరవృత్తి యనఁబరఁగు నీమహనీయుడు
దొరకుట మాపూర్వపుణ్య సుకృతము. ఈతనివృత్తాంత
మును వివరముగా నెఱింగించినచో రాకుమారిగూడ మిగుల
సంతపించునని తలంచెద

మంత్రీ :—

ఈ భూరివివేక సన్నుతుడు ♦ పూజ్యుడు పూతచరిత్రుడైన శ్రీం
గార రస న్వరూపబుధ ♦ కాండశిరోమణి సర్వసత్కళా
వారిధి కుంభనంభవుడు ♦ పాపనభానుర, భూసురాన్వయం
దీరసికాగ్ర శేఖరుఁడీ ♦ కేమని చెప్పుదు రాజపుంగవా? ||

రాజేంద్రా! ఈభూసురాగ్రణి కళాకళలమును వాక్పా
థ్యము నెంతని పర్ణింతును.

విద్యాధరి :— (ఆత్మగతము) ఆహా! యీతని మనోహరాకారము,
సాకారమునకుఁ దగినప్రజ్ఞయు మిగుల వాక్పథ్యముగా నున్న

అవి. ఇంక నీతనితో జర్పించి పరీక్షింప వలయుననెడి
కుతూహలమును దగ్గిపోయినది.

రాజ — (చుట్టునున్న చిత్రపటములఁజూచి) గాభణ ! గాభణ !
(అని పలుకును)

రాజ :— (మెల్లగా) మంత్రీ ! ఇదేమి, రావణుని చిత్రపటమును
జూచి గాభణ, గాభణ అనుచున్నాఁడేమి ?

విద్యాధరి .— నాకు నిగి సంశయమును నాశ్చర్యమును గలిగించు
చున్నాడది

మంత్రీ :— (అట్టిలో) ఈమూర్ఖుఁడు నోరుమూసికొని యూహ
కుండుమనీర నూరకుండఁడు. (కారునిదగ్గఁజకువచ్చి—మెల్లగా)
ఎంతచెప్పినను నీపాదుబుద్ధి మానవుగదా ? (అని గుడ్డ
నెట్టఁజేయును)

కా :— లేదుబాబో ! నిన్నుసూత్రే బయటేత్తుంది

మంత్రీ :— చాలు ! నోరుమూయుము (రాజుదిక్కి) రాజా !
మన మూరకయే స శ్రమించుచుంటిమి. ఈపూజ్యుఁడు
గాభణ శబ్ద ముఁముక్క యుత్పత్తి కీర్తనము చెప్పెను.

రాజ :— ఏమి ?

మంత్రీ :— “ శ్లో॥ రకారో రావణేభాతి
కుంభకర్ణే విభాతి భ.
విభీషణే భకారోస్తి
రాభశో సచరావణః ॥ ”

అనఁగా—పురుస్త్యుని ముగ్గురు కుమారులలో మూడవవాఁ
డగు విభీషణునిపేరులో ‘ భ ’ కారమున్నది. రెండవవాఁడగు
కుంభకర్ణునిపేరులో ‘ భ ’ కారమున్నది. మొదటివాఁడును
రాక్షసశ్రేణుఁడనగు రావణునిపేరులో ‘ భ ’ కారము లేకుం
డట భావ్యముకాదనియు రావణశబ్దములో మొదటనున్న
‘ ర ’ కారమును, కుంభకర్ణ శబ్దముగోని రెండవ యక్షర
మగు ‘ భ ’ కారమును విభీషణశబ్దములోని తుదియక్షర

మగు, ఇ ' కారమునుజేర్చి సంకీర్తముగ నుండునని, రాధణ' శబ్దము నుపయోగించెను.

రాజు :— ఆహా ! ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము.

విద్యాధరి :— ఇతనిభావములు జెలిపి నుటయే దుష్టముగా నున్నప్పుడింక నేమని యానితో జర్పించుదాన ? కాని నాసంకల్పమునకుఁ దగిన హహనీయుఁడు దొరకుటచే నా భాగ్యమెంతని వర్ణింతును.

రాజు :— (పుత్రి)కవంకఁజూచి) కయ్యా ! విద్యాధరి ! ఈమహా నీయునిపాండిత్యము నీతని వృత్తాంతముఁ జెలిపినదిగదా ! ముందు నీయభిమతమెఱింగింపుము.

విద్యాధరి :—

ఉ॥ బాల పయోజబాంధవుని ♦ భాతివెలింగెను నిర్జితాంగ శో
భాలలితాంగ పంధవుని ♦ పావనభూసురచర్య సత్కళా
జాలము మోముపై వెలయు ♦ సర్వకావిదునిక సరస్వతీ
లోలనమారు నీనునుజ ♦ లోకబృహన్నతి నే వరించితిక॥

[అని తన మెడలోని ముత్యాలహారమును వానిమెడకు వేయును]

ఇంక నీమహనీయునకు సకల విషయములందును విధేయు
కాల్పనైయుండును. నాయుష్టార్థమున నెఱవేఱుఁగాక !

మంత్రీ :— (సంతోషముతోఁజూచి) నేను గోరుచున్నదియు నదియే.

రాజు :— మంత్రీ ! పుత్రికాభిషాఠము జెలిపినదిగదా ! చిరకాలమునుండి యున్న నామహావ్యధ నేటితోఁగీఱినది.

మంత్రీ :— నాకున్నచింతయు (కాభునిజూచి) నీమహనీయునిముఠమున నివారణమయ్యెను. రాజా ! నీపుత్రిక మహనీయు కాలగుటచే మనకీర్తి మహాత్ముఁడు దొరకెను.

రాజు :— సంతోషము. ఇంక వివాహప్రయత్న మొనరింతము. పుత్రి ! పోవుదమురమ్ము- (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు)

మంత్రీ :— ఓరీ ! మూఢుడా ! నీకెంతగా బుద్ధిచెప్పినను నీవెట్టి
బుద్ధి బయటఁజెట్టి నోటికివచ్చినట్లు మాటాడి నాకెం
తయో కష్టము గల్గించితివి. (అని కొట్టును)

కాళ :— అయ్యో ! అయ్యో ! యింకమాత్రాడను.

మంత్రీ :— అజవవద్దు నోరుమూయును. (అనిఘటలఁకొట్టును)

కాళ :— అయ్యబాబో ! నీచోటనంవద్దు గీబనంవద్దు. నేనెల్లిపోతా.
(అని పోబోవును.)

మంత్రీ).— (చేతినిబట్టుకొని) పోనిరే, గా. అజవవద్దు.
పోదమురమ్ము (అని విష్కరింతురు)

శ్రీ మహాకవి కాలిదాస చరిత్రము. ౧౦

శ్రీమదాంకము

తృ తీ యాంకము .

౪౦౫ ము . 1.

[శయనాగారమునఁ గాఢము పోవేళించుచున్నాఁడు]

కాఠు :— (శయనాగారమునందలి యలంకారములనుజూచి తెల్ల వోయి) బరెరరె! యిదేమి సోదైమరో! యిదేమి సిత! పటాలో! యిదేమి ఘవ్వలో!—బరే కంసేత్తున్నాయ్ బాబో! యిదంతాసూత్రే నాకు గాబగాయేత్తోంది (చుట్టు నున్న యద్దములయందుఁ దన పోలిబింబమునుగాంచి) ఓన్ యీళ్లంతా ఓరసే! ఆరె నాకుమల్లనే ఉండారే! (అని నవ్వును) ఆరె! నేను నయ్యితే యీళ్లంతా నయ్యితారే! [చవ్వుట్లుకొట్టి] ఆరె యిదేంసిత! బరే తమానగుండే నేనెట్లామెట్లానేత్రే, ఆహ్లాఅట్లాగే నేత్తారేం. అబ్బో! యీళ్లంతా, దెయ్యాలో! యములాళ్లో. యీళ్లంసేత్తారో నన్ను. యీమంతరయ్య పెల్లినేత్తారమ్మని తీసుకొచ్చి దుంప దెంపి యెట్లాగై తేయేం పెల్లిచేనాడు (ఆలోదించి) (ఆయాశ చూశానేఁ అదే నాపెల్లాంగామోను. బరేనక్కండే! యీడ కొచ్చినన్నేమంటుందో. నాకే భయమేత్తుండే యీడక్కడ మంతరయ్యో! నన్నీ గెదిగోకినెట్టి తలుపేసి మోయాడు, (పోక్కకుజూచి) వహ్వా! బరే! యిట్లాంటివక్కదూడ,

నేను పండుకుంటా గామాను- (అలోచించి) పండుకుంటే మంతరయ్యొచ్చి యేంతిడతాడో- యేంపెయ్యను, నాగా శారంగాగుంది- (చుట్టునున్న ఫలహారములను జూచి) ఓ! ఓ! యియ్యేదోవున్నాయే- యియ్యేగామాను ఆయేళ నూడ్ పేడ, బజ్జె పేడెట్టితా బాగుంటయ్యన్నాడు అయిజే కత్తింత తినిసూతా- (తిని ఓస్ పేడతో సోశారనుకుండా బాగానేవుండే అని యవన్ని గబగబతినును) మంతరయ్య కొచ్చే కొట్టేమగాని కూత్తింత ఎక్కమీఁద కూడా బబ్బుని సూతా! [అని తలవైపుకాళ్లు కాళ్లవైపు తలపెట్టిపరుండి] బలే! రాజులాగుండానశే- అయిగా నిద్దరోత్తుండది- బబ్బుంటాను [అని పరుండగా నిద్రోపట్టి-నిద్రలో దొర్లి కిందబడి గుఱక కొట్టుచుండును-]

[విద్యాధరి ప్రవేశించి గుఱకశబ్దమునువిని అదరిపడి]

విద్యాధరి :— ఏమి! యీభయంకరశబ్దము (ముందునకువచ్చి చూచి) అయ్యో! దైవమా! ఇది నానాధునిగుఱకయా! సర్వలక్షణసంపన్నుడగు నితని కీగుఱకయుండుట చంద్రసకుఁ గళంకమువలెనేయున్నది- పోనిమ్మ- ఈతఁడు హంసతూలి కాతల్పమునువీడి నేలమీఁదఁ బరుండెనేల? (యోచించి) సరి- తెలిసినది- గాఢనిద్రలోనున్న యీతనిని నాగానముచే మేలుకొల్పెదను- (అని పాడును)

కాళ :— (నిద్రలో) సుబ్బా! గొట్టెలరుత్తుండయి, తోడేలేమో సూడా!

విద్యాధరి :— ఇంకను మెలకువరాలేదు. పాణినాథా! లెమ్ము! లెమ్ము!

కాళ :— (నిద్రలో) పోపో! నిద్దరోత్తుంటే లెగమంటావోరనే!

విద్యాధరి :— (తనలో) ఇదేమి! యిట్లు పామరభాషలో మాటాడుచున్నాడు- (అలోచించి) ఋష్యశృంగాది మహాజ్ఞాను

లకవిమృగములవలెయంతలేదా? ఇందుదోషమేమి? కానిమ్ము!
ఈమలయజకర్పూర మిశ్రితగంధమానోకింత వీనిమీఁదఁజలికి
మేలుకొల్పెదను (అని గంధమును జలికించుచు)

కాళ :— (నిద్రలో) అరే సుబ్బా! గొట్టెల్నవలలితోలనే
మీదుచొప్పున్నయి.

విద్యాధరి .— ఇదేమి! యిట్లు మాటాడుచున్నాఁడు యించిది.
యీకర్పూరమిశ్రిత శాంబూలమును వీనినోటనుంచి మేలు
కొల్పెదను. (వీడియమునుబెట్టెను)

కాళ .— (ఉలికిపడియుమ్మివేయుచు) ఓరెంకా! గొట్టెల్నవలలికి
కొట్టమంటే కొట్టవేంరా! యాటితస్సాగోయ్యా! నోట్టోనే
పెంటికలేత్తున్నయి.

విద్యాధరి :— బేరా! యీతనిమాటలే యర్థమగుటలేదు.
మొన్నసభలో అశ్వని, పునస్సు, రాభణ మొదలగు భావ
గర్భిత శబ్దములవలె నీమాటలకును నేడేని యర్థమున్నదా?
లేక నన్నుఁ బరీక్ష చేయవలెనని యిట్లు మాటాడుచున్నాఁడా?
అయ్యో! యేదియునుదెలియలేదే. ఈతని వినయపూర్వ
కముగాఁ బ్రార్థించెదను.

కం॥ సదయుఁడ! నకలకళా కో

విదుఁడవటని నమ్మినిన్నుఁ + బెడిలియాడన్

మృదులాలాపములాడవు

ముదమొసఁగునె యిట్లు నిద్ర) + మునిగినరమణా!

నాథా! నన్నుఁబరీక్షించుచున్నారా?

చ॥ ధర్మగలవండితోత్రముల + దర్పమునెల్ల హరింపఁజూచు నా
గరువము ఖర్వమైచనియెఁ + గానఁ బరాజితురాల నాయెడన్
దిరిగి పరీక్షయేటికిఁ ద్వ + దీయమనోగతముల్ దురూహ్యముల్
సకలవచోనిరూఢిని బ్ర) + నన్నుఁడవై దరిఁజేర్చువల్లభా!

నాథా ! మీభావగర్భితములగుమాటలను విడిచిపెట్టి నరిగి
చూటాడుచు

కాళి. — ఓశే ! యేంటిపాద ! నివోతుం ట.

విద్యాధరి — ప్రాణపియ !

కం॥ స్మరబాణాన్నికే లక త్తి

బరీవేదనఁజెంది యింక ♦ బ్రతుకఁగఁజాలన్

గురుగుణాకృత ప్రప్తిని

గురిపింపఁగఁజేసి యేం ♦ కొనుము మనోహ్లా ! ॥

నేనింతప్రాణించినను ఎద్రోస్తామనే ముంటరి లెందు. మీ

శీతలకరుణాకటాక్షము నాపైఁ బ్రసరింపజేయుచు. నేను

మీ ప్రాణాంతనగు విద్యాధరినిగాదా ?

కాళి. — (నిందియొడలు కలుపుకొని మఁగఁచును నులుముకొనుచు.

నావలించి కన్నులు తెరిచివూచి) ఓహో ! నీవా !

మరిగల్గే, అప్పుడేసెప్పలేదేం. నేనోరో అచుకుండా దా!

కూకో !

విద్యాధరి: — ప్రియా ! రంకు ! మంచముమీఁదఁగూర్చుండము.

కాళి. — ఇటురాఅశే ! మంచముమీఁదేసాకొవాలేంటి.

విద్యాధరి. — (ఆత్మలో) ఓహో ! ప్రేమచు వివోద ప్రియఁడుగా

నున్నాడే ! (ప్రకాశముగా) నాథా ! మీరు వివోదాలాప

ప్రియులనియు రసికరంజనునియు మొదటనే గ్రహించితిరి.

కాళి. — (కోపమున) యేంటి ! యేంటి అంటున్నావు. నేనీగాదు.

విద్యాధరి: — (ఆత్మగతము) ఇదేమి వివోదము ? ఇట్లు మాట

లాడుచున్నాడు. (ప్రకాశముగా) మనోహరా ! మీ

భావములు నాకర్థమగుటలేదు. తమింపుచు.

కాళి: — (నలువై పులఁజూచియక్కడనున్న గంధపుగిన్నెనుదీసికొని)

ఇదేంటి పానకమా ?

విద్యాధరి: — కాదు. శ్రీగంధము (ఆత్మ) ఇతనినిజూచిన శుద్ధ

పామరునివలె గాన్పించుచున్నాడు. కాని, మోమున

మాత్రము బ్రహ్మతేజము తాండవ మాడుచున్నది.

[ప్రకాశము] ప్రియా! ఏలయిట్లు మాడుచున్నది. మీచరి

హాసములు చాలించియిటుగఁగఁడు ఈశ్రీగల సమునుబూసెనను.

కాళి:— ఓశో యదేంతో! గొల్లొళ్లు యాహూహూకోరే, గలకాయ
నెప్పిగావుంటే యేంతో యేనుకుంటారు. యదేనా యేంటి ?
అయితే నాకొద్దు నూయేపూసుకో

విద్యాధరి:— (చశ్చర్యమును దుఃఖమును) హా! దైవమా! ఈలెందు
గొల్లెల కాఁపరియాయేమి ? యీశునిభావమున, భావము
లును దడగుగులుగానే యున్నవి. మంత్రీ మాతృక
మచే నన్నిట్లు మోసగించియున్నది. ఇకేమిగతి (కామినిఁ
జూచి) మీరెవ్వరు నిజప్రతి చెప్పఁడు ? (అని బెడరించును)

కాళి:— నాతీతా, నీమొగుడ్డేగా ! యేం తమానాగావుచదాయేంటి
ఆయాల మంతరయ్య పెల్లిసెయ్యలా.

విద్యాధరి:— [దుఃఖమునఁజూచుకొని] మందిది! మీరెక్కడనుండఁగా
మంత్రీ తీసికొనివచ్చినాఁడు.

కాళి:— అదా ! అయితే సెప్తాయను. నేను ఆయాల మట్ట
మద్దాన్నం మెండలో యీహారబయట ఉడవుండే ! ఆలడ
విలో పెద్దకొండు చే ! ఆకొండవక్క డొంగలా ? ఆడొంకే
మోతే పెద్దమట్టి సెట్టోలుంది దానికి నూ! గా మోతే సిల్లు
వల్లోటుంది ఆదేమాపూరు. ఆలడవిలో నేను గొట్టెలు
కాసుకుంటూ ఆకులు కోత్తుంటే రాజుకూతుర్నిచ్చి పెల్లి
సేత్తా వత్తావంటూ అన్నాఁడు. యేందో అనుకొని,
ఊ! అన్నా- అదేంటుంటో సెప్పించి నన్ను నావగొట్టి
యీడికి లాక్కొచ్చి పెల్లిసేయించాడు.

విద్యాధరి:— హా ! దైవమా ! (అని మూర్ఛిల్లును-గొంతవడికిఁ
దెప్పరిల్లి) అయ్యో ! యెంతటి యవమానము జరిగెను ?
ఎట్టి దీనస్థితి సంభవించెను ? ఇదంతయు మంత్రీయొక్క
కులంత్రిమేకదా ! ఈరక్షవివేకముతో మాటాడిన మాటలు

నల్ల దనఃపథక్కారముచే మంచి యర్థమును గల్పించిచెప్పి
మమ్ము నానరించెనే ! హతల్లీ ? దగజ్జననీ ! ఇప్పుడు
నాగతిమేల ! కుమరభవాంతుఁ డెట్లు దహించివేయుచున్నది !
చెప్పిన మానమును జెప్పకున్న బ్రాహ్మణును బోవుంట్లున్నది.
(అని దుఃఖించును)

కాళ : — ఎందుకొ యేడుతావు ? నీసోనక్కంగానేనూ ?

విద్యాధరి : — య్యోగిరకుండును. మిగులఁ జక్కగానున్నాడు.

కా : — అదిగదే. యిందాక నక్కంగ కులుకుంటావచ్చి
కుఁగోనీ పంటలోనే యేడుతావే ? అంతఃపథల్లే నాకు
కాదు, నేలయూ, ముక్కూ, తెనాలీగూ ?

విద్యాధరి : — అన్నియు నున్నవి. నీకవేక్షించి విద్యాగంధము
మోత్రమే వేడు.

కా : — యేమోనో ?

విద్యాధరి : — ఆయ్యా ! యీ దుఃఖము నెట్లుభరింతును ?

నీ॥ తల్లికంఠంబునూన ♦ దానికి న్యసంతించి

బరిణమింబొసిన ♦ పాపఫలమొ !

ఒహలశాస్త్రము లెఱుంగు ♦ పండితోత్తములను

బాధించిచయట్టి ♦ పాపఫలమొ !

పూర్వజన్మమున ♦ బాసరించు కీయలచే

బరిణమించినయట్టి ♦ పాపఫలమొ !

కుముదపీఠమున కాను ♦ గుటిలత్వమునహించి

కామించినట్టిదు ♦ మార్కండ్యఫలమొ !

గీ॥ కటక ! యమృతమాసించి ♦ కడకు విషము

గోగోష్ఠి నిరక్షుం ♦ కక్షీనాకవి

ధర్మగూర్ఖుల బాపదై ♦ ముఖనాకు

బ్రతుకలన యీదాఖ వా ♦ రాశిదాహి

కా : — యెందుకే ! కడుపునొప్పి ! వైద్యునికె పిలుచుకు
రానా ?

విద్యా :— వెద్యుఁడునువలదు. ఎవరునువలదు. మీరు కొండె
మూరకుండుదు. మిమ్ముఁడఁజాలను.
కాళి — అయితే ! నేను బాగుండులా ?

— ❖ కీర్తన ❖ —

1. ఈరుణ్ణి దీరుణ్ణి మారుణ్ణి నేనూ—నూ
కోరింనుఖమూల కూరుత్తానేనూ
2. లోకంబుల్లె గాలించినగానీ
నాకంటెనకానోరు యారూలేనూ || యూరు
3. ఏడూపుసాలించి యీలించుకల్గీ
జోషచేతుల్ శేనూ చిలుకాలరొక్కీ || యూరుణ్ణి.
(అవివాదుగూ చేయి పట్టుకొనఁబోవును)

విద్యాధరి :— (చేయి విడిపించుచును) నాదుఃఖమును బెంపు
నేయకుండు అయ్యో ! నికలకలాహున్లుండగు రసికశిఖా
వలంసుని బరిణయంబాడి నుఖమునుభవించునని యువ్వీల్లూ
రితిని. గాన యిట్టిమూర్ఖుఁడు భర్తయగునని కలనైనఁ
దలంపలేదు. హా ! ఏదీ ! హా ! ఏదీ (అవిమూర్ఖిల్లును)
కాళి .— యిదేందిరా ! బాబో ! యిల్లాపడిపోయిందే ! యింకేం
గతి ? లగెత్తుకెల్లి మావూళ్లో వైదుగుణ్ణి పిల్చుకురానాయేంటి
(యోషించి) పోతే మంజుయ్య యేమంటావో ! మదై
నాకు సావచ్చిందే.

విద్యాధరి :— (మూర్ఖుత్వేత్తిల్లి) అయ్యో ! నాదుఃఖమున
కంతులేదుగా ! ఏమనేముదును. (అలకించి) ఛీ ఛీ !
యెంతచాపముఁజేయుచున్నాను నునచారరించి, యిన్ని
సాక్షిగ వివాహమాడి యిప్పుడు విద్యా విహీనుఁడని నూల
నాడి తిరస్కరించుచున్నాను. భర్త యెట్టి నీచుఁడైనను,

దుర్మార్గుడైనను, గులహీనుడైనను, మూర్ఖుడైనను,
దైవసమానుడని శాస్త్రములు బెల్పుచుండ శాస్త్రజ్ఞురాల
నగు నేనే యిటు దూలనాడుచున్నాను. నాథా ! క్షమిం
పుము. (అని కాళ్ళపైబడి లేచి) ఇప్పుడు చింతింపఁదగదు.
చింతించిన భావములే ఒకటేమార్గము. జగజ్జననియు,
నాయిష్టదేవతయునగు కాళికాదేవింగూర్చి ధ్యానించి,
యాపెక్యపాకటాక్షములచే నీతఁడు సకలశాస్త్ర పారంగతుఁ
డగునట్లు ప్రయత్నించెదను. (కాళ్ళనిజూచి) నాథా !
కాళికాలయమునకుఁ బోవుదమరమ్ము

కాళ :— సరిలే ! యీరాత్రిలేనా ? రేపుపోదాంలే

విద్యాధరి :— అట్లుకాదు ఇప్పుడే మనముక్కడకుఁబోయి కాళి
కాదేవి యరగిహడు నాబాంగి రావలయును.

కాళ :— యే, యెక్కడకోపోనాలి, ఉండు, కల్లోడునుకున్నా
కొవట్లలా నీకటి. వెట్లాపోయేది.

విద్యాధరి :— [ఆశ్చర్యము] ఈశోకి విధేయురాలనై మాటా
డినచో నామెట్లయి య్యపట్టి యీతఁడు దారికివచ్చునట్లు
లేదు. కావున గొంచెము భయపెట్టిచెప్పెదను. [అని ఒక
బెత్తమునుకీ కొని కొట్టఁగోవునట్లు నటించి] ఓయీ ! నేను
జెప్పినట్లు విని నామెటవచ్చెనవా, లేరా ? చెప్పుము.

కాళ :— కొట్టకేవత్తాను. నామెక్కడో మొగుడే కొడుకున్నా
యేం నీయింటికాక శాకినీనే నొకగ్గునుకొన్నావాదేంటి?
పెద్దనుడునులయిట్లో అవోళ్లనేతికిసిక్కితే యింతేనాయేంటి.

విద్యాధరి :— పిచ్చిపిచ్చిగాఁబ్రాకవద్దు. మెదలక నామెటరావలయు
[అని బెరరించును]

కాళ :— నీకు నుట్టెగుంటుందిగానిపద నాకెంత గాచారంపట్టిందిగా
యియ్యో ఆ ఎంతియ్య సేతుగోనుంచి తప్పించుకొని దీని
సేతిగో సిక్కాచే. నాకెంతగాశారం తెచ్చిపెట్టెమరా
యీ మంతరయ్య.

విద్యాధరి :— ఓయీ! నిన్ను మంత్రి యెందులకుఁగొట్టెను.

కాళ :— యేంసెప్పును! ఆయాళ అదేంటో సెప్పించి పెల్లెసేస్తానని తనుకొచ్చి నేను గట్టిగా మూట్లడితేసరి, కొట్టేవాడు.

విద్యాధరి :— పాపమీతఁడు వట్టి యమామకుఁడు. ఆరీచుండగు మంత్రి యిట్టియనగ్గును దెచ్చిపెట్టెను. తనపుత్తుని నేను గరిణయమాడలేదను కోరిధమున నిట్లుచేసెను. కానిమ్ము. (కాళునిఁజూచి) ఆర్యా! మనము ' దేవాలయమునకుఁ బోవుటకుముందు కాలసేతులు కడుగుకొనవలయును.

కాళ :— నిబుద్ధిగానే? ఆయేళ యెప్పుడో గుల్లొకెఘా కాళు కమక్కున్నా. అవును. (అని కాళుకిడిగొనును)

విద్యాధరి :— (ఆత్మగతము) ఈతఁడే కాచమనముజేయించి మహాకాళీమంత్రిని నుపగేశించి దేవిదర్శనమునకుఁ దీసికొనిపోయెదను. (ప్రకాశము) ఆర్యా! యీజలముతో మూడుపర్వాయము లిట్లాచమనముచేయుఁడు. (అని చేసిమాపును)

కాళ :— ఓహో! అదా! మూనుసార్లు సేత్తో నీళ్లు తాగటమా! బేను యెనకెప్పుడో సేత్తున్నట్లు గ్లాపకంపచ్చింది. అదేంటో నోట్లో గొణుక్కున్నేవాణ్ణి. అదేంటో నీకు తెల్సా.

విద్యాధరి :— ఓహో! మీకాచమనము చేసినట్లుకూడ జ్ఞాపకము వచ్చినదా? (తనలో) సూద్రీకులమునఁబుట్టిన వీని కాచమన మననేమి? (ఆలకించి) ఏమో యీతఁడు త్తమాకుల సంజాతుఁడయ్యెను గాలవశమునఁ బామరజనలలోఁజేరి యీవిధముగా మాటాడట కలవడియుండవచ్చును. ఈతని ముఖ తేజస్సున జూచి సత్కులసంజాతుఁడనియు మహావిద్యాంసుఁడనియుఁ దలంపకమానరు లేదా యీతఁడు పూర్వదన్యమున నుత్తములమునఁబుట్టిన యొక మహనీయుడై శాపవశమున నిట్టిస్థితికివచ్చి యుండును. ఆపూర్వవాసయే వీని నిట్లు పల్కించు చుండవలెను. ఏది యెట్లున్నను వీనిలో

మహాత్మ్యమున్నట్లు తోచుచున్నది. కాళికాజనని మహిమ
వలన నాకు శుభము చేకూరవచ్చును. (అని యాచమ
సము సేయించి—మహాకాళీశాంత్ర) మువదేశించి) నాథా !
యిక దేవాలయములోనికి బోవుదమా ?

కాళ :— నీవు బలేదానివలె వున్నావు. నిన్న సూత్రే నాకు
సంబరమవుతుంది. నీవు యెట్టాసెస్తీ నేనట్టావింటా. ఇదంతా
యెన్నో రోజులకిందనే ముడిచిపోయాను ఈనీళ్లు తాగటం
యియ్యూర నువ్వు గ్యవకంచేశావు. పొద్దున్నే, మద్దేళ్లుం
నందేళ యిట్టాగే నీళ్లుతాగుతూ నేపుణ్ణి ముక్కేవాణ్ణి
సూసు యియ్యూర నీమూలంగా గ్యవకం వచ్చింది. నీవు
సాలా మంచిదావు రా ! పోదామురా !

ఠం గ ము . 2.

స్థలము — కాళీదేవాలయము.

[విద్యాధరి కాళుడు ప్రవేశింతురు.]

విద్యాధరి .—

సీ॥ శ్రీమహాకాళి గూఢాశ్రిత భక్తజనపాని
కల్వారపాణి శంఖ కరునిరాణి
శ్యామలాయత లనః + తోమలాంగ మనోజ్ఞ
పాలిత జనవర్గ + భవ్యదుర్గ
అంబా ! త్రిజగదంబ + యమల శాస్త్రకదంబ
యఖలార్థదాయి విద్యాప్రదాయి
శక్తిన్వరూపిణీ + సర్వ ప్రచారిణీ
నదమలహృదయ యోగైలలనయ

సీ॥ నామనోనాథు విచ్ఛాసః ♦ నాథుఁడేసి
 సకలభువనైక శ్రీర్తి వి ♦ స్తూరుఁడొకఁడు
 దనరునట్టులఁజేయు వి ♦ ద్వాప్రదాయి
 యంజలిఘటించు నీకు సా ♦ హ్రాంగకముగ ॥

(అలోచించి) ఓహో! ఇది నిశానమయమగుటంజేసి, కాళి సంచారమునకుఁ బోయియున్నవచ్చును. అప వచ్చునోపల నతనికింకఁ గొన్నివిషయములఁ దెల్పెదను (కాసనిజూచి) ప్రాణేశ్వరా! కాళియొకను గొంచెము నేటికిఁగాని రాదు. ఈలోపల మీరు దేవాలయములోనికిఁ గలవులను విగించుకొని నేఁజెప్పిన మంత్రమును జపించుచుండఁడు. అపె వచ్చి తలుపు తీయునుచో నన్ను విద్యావంతునిగఁ జేసినచోఁ దలుపుఁ దెఱచెదనచేప్పఁప. అప్పుడా ప మీకువిద్యా వరము నొసంగితినిని చెప్పినమీఁదటఁ దలుపు తెఱవనగును.

కాళ :— అట్లాగేనేత్రాగాని ఆకాళమ్మకు అన్నిదైలువచ్చా?

విద్యాధరి .— అపి విద్యాస్వరూపిణి. ఆమెకురాని విద్యయేలేదు. ఇంకమీరు లోపలికిఁబోయి తలుపు ఛద్రముగా వేసుకొనుడు. (ఆత్మ) ఆవలకుబోయి నేనును దేవిని ద్యావించుచుండెదను.

[అని పోవును]

కాళ :— ఓహో! అట్లాగే. ఇదిగో యిప్పుడేపోయి తలుపు బిడాయినాను! (ఆత్మలో) ఆ మంత్రయ్యనేతులొసిక్కితే వొళ్లు వానేటట్టుగాకొట్టెను. ఈవుణ్ణాత్మురాలునేతిసిక్కినా అట్లాగేనేత్రే మెల్లగా తప్పించుకున్నానుగదా అనుకుండా. ఇంక కాళి వస్తుందంట. అదేమికాళో, గాలో, నాగాళారం వచ్చిందే. ఏమన్నాకాని లోపలికెల్లి తలుపు బిడాయించుకు కూకుంటా. ఆకాళమ్మారు లోపలుందాదేంటి? కాళ

మూర్ఖో! కామమూర్ఖో! (యాగ కేకకేసి) లేగు. యేడ
కోపోయింది. (కాని లోపకింబోయి నలుపు వేసికొని
కూర్చుండును)

[కాళికాగోస్థి శివము]

కాళి.— ఇచ్చేను! వాకిలిమూసియున్నది. (తలుపుకొట్టి) ఎవరులోనలి?

కాళ.— ఉనే! కామమూర్ఖు.

కాళి :— నీపేరేమి?

కాళ.— కాళి

కాళి.— తలుపు తెలుపు.

కాళ.— తెలుపడానికియలేదు.

కాళి.— ఎందువల్ల?

కాళి :— ఇదిగో, నూనె! చేయిసెప్పింట్టుగా నీవునీ తలుపుతీత్తా.

కాళి.— (యోజించి-తెరిచి) ఈతని నృత్తాంతముంతయు గోచర
మైంది. (ఎ)కాశముగా) ఓహూ! అట్టులనేచేసెదను.
వీలుచెప్పెనో చొప్పును.

కాళి :— యేమింట నీకు బద్ధిలొచ్చింట. నువ్వు మామూళ్లో
వున్న మారకొకంట నాలా గొప్పదానివంట. కామట్టించి
యీచ్చునంత యిద్దెలు, శాస్త్రాలు, పురాణాలు,
కైత్తాలు. అన్నీ నాకోచ్చేటట్టు శేషావంటే నలుపుతీత్తా.
లేకపోతే లేగు.

కాళి :— ఆలాగే కానిమ్మ! తలుపుతీయుము,

కాళి.— అదేమి పనికిరాదు. తలుపుతీసెంతదువారపో! పో!
అంటే ననేసెయ్యాలి. ముందునాకు యిద్దెలన్నీ వచ్చేట్టు
సెయ్యి.

కాళి :— (నవ్వుచు) ఓహూ! నీమఖమే చూడనిదే నీకు విద్య
వచ్చుంట్లు నేనెట్లునేయదును,

కాళ :— యెట్టాగెన్నా సెయ్య నాకేం- నాకల్లా యిద్దెలన్నీ
యీచ్చునంలో వచ్చేట్టు సేస్తేనే కాని తాళవుతీయను.

కాళి :— అట్లు నచో నీవాకిలిసందునుండి నీ నాలుకను బయటికి
జావుము, దానిమీఁద బీజాక్షరములను వ్రాసెదను- అప్పుడు
నీవు సకల విద్యావిశారదుడవయ్యెదవు.

కాళ :— మఱి ఆమాట యిందాకచే సెప్పేకాగటానూ- (అని
నాలుకను జాచును)

కాళి :— (బీజాక్షరములను గాచుని నాలుకమీఁదవ్రాసి) ఓయీ!
నీనాలుకమీఁద నమ్మతబీజాక్షరములను వ్రాసితివి- నీవు సకల
విద్యావిశారదుడవైతివి- ఇంకఁ దలుచు తెలుపుము.

కాళ :— (వాకిలి తెరిచినివచ్చి కాళికి నమస్కరించుచు)

శ్లో॥ మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీం
మదాలసాం మంజుల వాగ్విలాసాం
మాహేంద్రనీలద్యుతి కోమలాంగీం
మాతంగ కన్యాం మనసాస్మరారు ॥ 1.

శ్లో॥ చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే
కుహోన్నతే కుంకుమరాగ శోణే
పుండ్రోత్సహాశాం కుశ పుష్పరాజా
హస్తే నమస్తే జగదేక మాతః ॥ 2.

శ్లో॥ మాలామరకత శ్యామా
మాతంగీ మధుశాలినీ
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణి
కదంబ వనవాసినీ ॥ 3.

శ్లో॥ జయమాతంగ తనయే
జయనీలోత్పల ద్యుతే
జయ సంగీత రసికే
జయ లీలాశుకవీయే ॥ 4.

*** దంధకము ***

జయజననీ, నుభ సముద్రాంత హృద్యస్మణి ద్వీప సముదధిల్వాటవీ మధ్య
 కల్పదుర్గమాకల్ప కాదుని కాంతారవాసమిదే, కృత్తివాసమీయే సాదరారబ్ధి
 సంగీతసంభావనా సంభ్రమాలోల నీచస్యిగాబ్ధి మూలీనాధతికి సామమత్పు
 త్రికే శేఖరీభూత సీరాంతులేఖా మయయాఖా కే నద్ది మన్నిగ నీలాలకళిలో
 శృంగారితే. అక అంభువీలే, క మనీ, సున్నుని భుంజితా ప్పుపంకవా
 కృచ్ఛాచుగోదనా కకళీలలామాభి రామే సురామే, రమే ప్రోలసద్వా
 లికా గాక్షిక్రొణికా గంధికా మండలోద్భాసి గంధులనగ్నస్త కసూరికాపత్తి
 రేఖా ముదూత శౌభ్య చంద్రాంబ భృంగంగనాగీత సాంగీభవస్యంతరి
 తంతీరిస్వరే, భాస్వరే, పల్లకీవాదన ప్రవ్రుణా గోల శాశీదూబ్ధ తాటంకభూపా
 విశేపాన్వితే, సిద్ధిసూతే. దివ్యహామనోద్వేప కీరంబచ్చుమిరాండోశనశ్రీ
 సమాక్షిప్త కల్పకల్పకల్పతే, పూరితాశీ అంబుగివాం నాశే, శ్రేద్ధబిందూల
 సత్ఫలలూణ్య నివం యోగంబు క్షిన్నాసేకా పు క్షే, సర్వమంగ్ల
 త్మికే, మం మండస్మిణీనా క్షున్న స్థానానా, కియా తాంబూ ఖండో
 త్కరే, శ్రీకరే, మిం పుష్పమృతి స్నిద్ధంతానా విల్లలాలోల కలలోల మృళన
 శ్రీరకోదాన, చాను శాసరే, నలభి నలభానారంభ చంద్రోదయోద్వేల
 లానణ్య ముగ్ధానా క్షున్నంబు దింగిక వ్యాత్యం, మందిరే, బంగు
 రచ్చిన్న వీరాభూపా మువోరకనా న గంధులే, పుభే రిగ్నికేయూరి
 రత్నచుటా ప్పుప్రాల అక్షణారా తే, ముగిదూ లితే, క్షుద్దిజ్ఞుండల
 వ్యాస మూలకే, అన్యగ్నింక జాంక్యే, సాగి న్నిగ్నవే, వానరా
 రంభవేత ముల్లంభ గాగరవింద ప్రతచున్న చాద్విగ్నే, అంతోద్యద్వయే
 దివ్యంతోత్మికా దీధి స్థేమ సంధ్రయమానాగనుగీ పల్లనాద్వన్న శౌంగ పృభా
 మండలే, ప్రోలసకుండలే, వారకారాని నీల విహారాదళీశ్రీర చారునవా
 భోగ భారాన సున్నుగ్న అలిచ్చేదవీగ్ అమలంబురి, వాకార శౌండర్య గత్నా
 కరే, శ్రీకరే సేవ సంభోపకూర్మంగ శ్రీ, భాగవనమే, త్రిలోకా
 వనమే, లనప్రస్థగంధనాభి అత్తరకేనా శంకా కరిత్యామగోమవలీ
 భూపకీ, మంజుసంభానీ, చారువిజయనాశ్ర నిర్భర్ణ తానంగ లీలా
 ధమకీంజనీ డంబరే దిగ్గరత్నాంబరే పద్మరాగంబు నన్మేఖా భాస్వరక్రోణి
 శోభాతస్య భూద్భుకే, చందికాశితే, కలన నానంకుకా తామ్రదివ్యాం
 కుకచ్చున్న చారుయోభా పరాభూని నింభూనోనాయ మానేంది మాతంగ
 మాస్తార్తే, గామలే, కేమలస్త్రిగ్ లోకంపానానానంతాన శంకాకనో
 ద్దామ జంఘాలలే, చారులిలాగలే, సుగ్రిక అమిమంగి మంజులస్త్రిగ్ నీల
 ప్రభాఫలంబతమా స్వంతురాశంక పాంగలంకారాని గంభ న్న భేందూన్వితే,
 పోర్ణిలే, దేవ దేవే, దైత్యశ, యక్షశ, ధూతేశ, వాగీశ, శోశశ,

వేరుతో జగదీభ్యాతిగడించి సుఖవశవపు. ఇంక నీయిష్టా
ర్థమేదేనియ్యవో గోరుకొనుచు.

కాళిదా — తనీ !

చం॥ నతు గోనాగిది నీగుణః * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
త్కృతానాం * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
త్కృతానాం * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
త్కృతానాం * న న్నవమూల దలపోయునన్న న

ననీ ! నీళ్లమున నీ గుణములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
త్కృతానాం * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
త్కృతానాం * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
త్కృతానాం * న న్నవమూల దలపోయునన్న న

కాళి — నీయూ * నీ గుణములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
(అని యీ పదములు)

కాళిదా — నీ ! నీ గుణములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
యీ పదములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
యీ పదములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
యీ పదములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న

విద్యాధరి — భర్త కాని నీ గుణములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
దర్శనమును * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
దర్శనమును * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
దర్శనమును * న న్నవమూల దలపోయునన్న న

కాళిదా :—

ఈ పూర్వమున * నీవి గుణములు * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
నీటిని * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
నీటిని * న న్నవమూల దలపోయునన్న న
నీటిని * న న్నవమూల దలపోయునన్న న

మహానీయరాలా! నీదయచే నాకిప్పుడు గురుభావవిమోచనమై మహాకాళియనుగ్రహముచే గొల్లవానిస్థితిమాటి తోలుతటి బ్రాహ్మణత్వమిచ్చె- నీమహాపాపమునకేనంతయో కృతజ్ఞుడను.

విద్యాధరి :— [ఆశ్చర్య సంతోషముల] పాణినాథా! నేనిప్పుడు ధన్యాత్మురాలనైతిని. నాకర్తవ్యమును నేను నెఱవేర్చినందులకు మీకృతజ్ఞతయేల? మనలనిర్వహణనుగ్రహించి యుద్ధరించిన యామహాకాలికి మనమిర్వహణమును గృతజ్ఞులమైయుండి నిత్యసేవల నొనర్చవలయును.

కాళిదా — కావచ్చును. ఇంకనాకు సెలవొసంగఁగోరుచున్నాను

విద్యాధరి :— నీ! మోహనాకారంబు ♦ ముదమొసంగుచుచుండ

సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!

విద్యావివేక ప్రి ♦ వీణత వహియింప

సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!

పరమపావనమైన ♦ బ్రాహ్మణత్వముఁజెంద

సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!

అనువమానంబగు ♦ సమృతవాక్కుఁఘటించ

సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!

గీ॥ మద్భద్రదయ పరసిజ సభా ♦ మణివిగాక

నిరుపమాకార! యెడ్డ మా ♦ నిసిపెనీవు?

క్షణమునిల్వఁగఁజాల నన్ ♦ కౌఁగలింప

సెలవొసంగితిరమ్ము నా ♦ జీవితేశ! ॥

కాళిదా :— విదుషీచుణీ! నీకౌఁగలింపునకుఁగాదు. పోయివచ్చుటకు సెలవడిగితిని.

విద్యాధరి .— అదేమట్లనెదరు? ఎచ్చటికిఁబోయెదరు?

కాళిదా :— నాయువ్వమువచ్చినచోటికిఁబోవుటకు. నేనిక్కడనుండి యేలుప్రయోజనము?

విద్యాధరి :— నాథా ! అర్థాంగినగు నన్ను విడిచి యిష్టమువచ్చిన చోటికిఁ గోవుటయననేమి ? ధర్మవత్తియొక్క ప్రార్థన నెఱవేర్చుట ప్రయోజనముకాదా ? కావున

ఉ॥ ఎంచఁగరాని ప్రేమగుడ + యించెను నేడిటులెల్ల విద్యులన్
మించినవాడవౌటఁ బన + మించిన రూపసివౌట నిన్ను గా
మించి వరించు నన్నిపుడ + మేయ కృపామతిఁ గాఁగలింపమన్
బంచకరాగ్ని కీలలకు + భస్మముగానొకొ జవితేశ్వరా ! ॥

మనోహరా ! నీవంటి కళావిశారదుని వివాహమాడవలయు నను నానందల్యము నేటికి నెఱవేటి నేను ధన్యురాలనైతిని. నాయవ రాధముల మన్నించి నన్ను గాపాడవలెను.

కాళిదా :— తే॥ తలప మంత్రప్రదాత్రియుఁ + దల్లియగుటఁ
దనయుడనునేను నీవు నా + తల్లివగుదు,
కాన నేతాదృశపువాంఛ + మానివైచి
యెఱుల దేశాటనమొనర్చ + నాజ్ఞయిమ్ము ! ॥

విద్యాధరి :— (చేయిఁబట్టుకొని) నీకుఁదల్లి మహాకాళిగాని నేనుగాను.

కాళిదా :— (చేయి విడిపించుకొని) భవదుపదిష్ట మంత్ర ప్రభావంబుననే కాళి సాక్షాత్కరించినది గావున నీవును దల్లివే.

విద్యాధరి :— (చెవులుమూసికొని) నాథా ! ఏల యిట్లు మాటాడెదరు ? చెట్టఁబట్టిన ధర్మవత్తి నీవిధమున దుఃఖిపెట్టుట న్యాయమా ?

కాళిదా :— నీవు వరించినవాఁడు ధర్మజ్ఞుఁడా ?

విద్యాధరి :— నేను వరించినది మిమ్మేకదా.

కాళిదా :— నీవు వరించినది పామరజనుండగు గొల్లవానిని. నేను గాళిదానుడను.

విద్యాధరి :— ఆగొల్లయే మీరుగదా ?

కాళిదాను :— నాగొల్లజన్మము నీమూలమున నివారణమైనది. అందువల్ల నిప్పుడు నేను గొల్లవాడగదాను, ప్రాకృతముడను.

విద్యాధరి :— సత్యమే ! స్థితిమాగ్నిన, మాటిఁదిగాని వ్యక్తి
మాటశీదుగదా ?

కాళిదా :— కావగ్రస్తుడై సామరలలోఁజేరి కర్మభగిష్టుడై మాలి
న్యడై యున్నవానిని వఁచిన తరుణి బ్రాహ్మణుడనైన
నన్ను, గోఁడగునా ? మఱియు నొకవేళ నానీచజన్మమును
దొలగించి మహాకాళి యునుగ్రహ పాతునిగాఁజేసి నాకు
విద్యాప్రదానముఁజేసిన విన్ను నేను బట్నిగా భావింపదగునా ?

విద్యాధరి :— మనోహరా ! మీకుఁజేసిన యుపకారము మహాప
కారముగా మాఱినదే ! భర్త యసమర్థుడైన వానికి హితము
జోధించి యేలుకొంటు ప్రీతిలకు ధర్మముగదా ! కావున
నన్ను విడనాడకుము లేనిచో ధర్మపత్నిని ద్యజించిన పాపము
మీకుఁ దగులదా ?

కాళిదా :— ఈజన్మమున నేను నిన్ను వఁగింపనులేదు త్యజింపనులేదు.

విద్యాధరి :— నాథా ! యేల యిట్లనెదరు ?

కం॥ భూసుర వంశోద్ధివక !

గాసిం బెట్లకుమ నన్నుఁ ♦ గరుణాళునవై

దాసిఁగ నేలు కొనంగదె

భాసురగుణవన ! రూప ♦ వందితమదనా ! ॥

(అని కాళ్ల పెఱచును)

కాళిదా :— ఇంకనన్ను నిర్బంధింపకుము. నేను వెడలిపోయెదను.

(అని నిష్క్రమించును)

విద్యాధరి :— హా ! ప్రాణేశ్వరా ! ప్రాణేశ్వరా ! నన్ను విడచి
పోయెదరా ! న్యాయమా ! అయ్యా ! అయ్యా ! ఛీ !
యింకనాబ్రీతుకొందులకు ? (అని మూర్ఛిల్లును. కొంతసేపటికి
లేచి) హా ! జగజ్జననీ ! కాళీ ! ఇంకముందు నాగతియేమి ?
నీవుచూపినయనుగ్రహమే నాకనర్థకారిగాఁ బరిణమించినది.
అట్లేకవిద్యాధరియగు విద్యాధరికిఁ దలవంపు ఘటిల్లునట్లు
చేసితిమనుకొంటి. కాని మితి కంటి కంటి నాకుఁ

గావించిన మహాపరాభవమునకుఁ దగిన పరాభవమె మంత్రీకిఁ గల్లునట్లు నానాఁని నీ మహాప్రసాదమున విద్యాసనాథుని తేసితివి కాని యేమిలాభము ! చివరకు ముల్లుదీసి కొట్టిడిచి నట్లయ్యెను అయ్యో ! అయ్యో ! బహుప్రయాసముచే లభించిన నాప్రాణకాంతుఁడు నన్నుఁ బాసిపోయినచో నింక నేనీప్రాణంబుల నెట్లునిల్పుదును. నాసుఖదుఃఖములకుఁ గారణభూతురాలగు నామహాకాళి పాదకమలములయందే, నాప్రాణములవిడచెదను. (అని శుప్తఖడ్గమునుదీసికొని) ఓజననీ ! మహాకాళీ ! నాభర్త తిరిగి వచ్చి నాకుఁ బరిష్కంఠ సుఖమొసంగి నన్నేలుకొనునట్లు చేయవేని నీపాద కమలములకు నాప్రాణములర్పించి నీలోకేరుచున్నాను. (అని పొడుచుకొనఁబోవఁగా)

(తెరలో)

కాళి :— విద్యాధరీ ! నిలు నిలుము. సాహసమువలదు. నీకు శుభముకాఁగలదు. నీపతి నీకు ధారానగరమున లభింపఁ గలఁడు. నీవు వేషాంతరమున నచటికిఁబోయి యుతనిని బొందుప్రయత్నమునుజేయుము. అతఁడు నిన్ను జేపట్టువఱకును నిన్ను శుద్ధింపకుండునట్లుల వరమిచ్చితిని.

విద్యాధరి :— హాతల్లీ ! మహాప్రసాదము నీవాక్యములమృతోపమానములు. నీయాజ్ఞాప్రకారము పురుషవేషమున ధారానగరమునకుఁబోయి నాభర్తయనుగ్రహమును బడయుఁ బ్రయత్నించెదను. (అని నిష్క్రమించును)

[తెరవడును]

శ్రీ మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము, ౨౫

అనంతరము

చ తు ర్థాం క మ్

రంగము . 1.

[భారానగరములో న్నాస్థాన ద్వారమును గాళిదాసుఁ
దాస్థాన కవియగు నేకసంధాగ్రాహినో మాటాడుచుండును.]

కాళిదా :— అయ్యా ! రాజ దర్శనార్థమై వచ్చితిని. లోనికి
బోనిచ్చెదరా ?

ఏక సంధాగ్రాహి :— మీరెవరు ? ఎందునిమిత్తమై రాజగారికి
దర్శింపఁ గోరుచున్నారు ?

కాళిదా :— అయ్యా ! నేను గాష్మీరజేక వానుఁడను. బీజ
బ్రాహ్మణుఁడను. కుమార్తె వివాహము నిమిత్తమై మీ
రాజగారిని యాచింప వచ్చితిని.

ఏక :— మారాజు కవులకుఁగాని తదన్యలకు దర్శనమొసంగజే !

కాళిదా :— అయ్యా ! మీదయ యుండవలయును గాని కవియై
నేమి ? కాకున్న నేమి ? యెవరో గొప్పకవియంటు. అతఁడ
కొలఁది దినములనుండి రాజదర్శనార్థమై యాపురంబునంద
న్నను, రాజదర్శనము కావేడఁట.

ఏక :— అతనిని దామెక్కడఁ చూచినాడు ?

కాళిదా :— ఈ యూరితో సత్తముననున్నాడు. నేనుగూడ నాసత్తముననే దిగియున్నాను. ఆతడు తనవృత్తాంతమును చెల్లి, నిశ్చలమైన రానిత్తురయ్యా యనగ నాంబుద్ధమెట్లున్నదో కానిచ్చుని గంపెడనలో వచ్చితిని.

ఏక :— అవును! మహాకవులను మాత్రమే రాజదర్శనార్హమై పంపెదము. సామాన్యకవుల నిలుచున్న యేకసంధాగాగ్రహి నగు నేనున, ద్విసంధాగాగ్రహితుడు పండితులను బరీక్ష చేసి తగినవిజ్ఞానముతుల నొసంగిపంపెదము. ఆతడు పూర్వపు శ్లోకములన దనవిగాఁజెప్పుటచే నాతనికి రాజదర్శనమునంగ లేడు. కావున గవులుగాకున్నచో రాజదర్శనముకానేరదు.

కాళిదా :— అయ్యా! నేనును మహాకవినిగాకపోయినను నేదో కొద్దిగాఁ గవిత్వము చెప్పగలను. పండిత్య ప్రకర్షము కొఱక నేనిరాలేదు. గావున దయయుంచి రాజదర్శనముఁ జేయించినచో మీకుఁ బుణ్యముండును.

ఏక :— నీవు కవిత్వమే నొకశ్లోకముచెప్ప. చూతము.

కాళిదా :— అయ్యా! నాకవిత్వమంత పరీక్షింపఁదగినదికాదు. ఏదో మీరొకడుచున్నారగానఁ జెప్పెదనినుండు.

శ్లో॥ అస్తివద్భక్తవత్సైవ | చల్లవత్తైలకుక్కువత్
రాజతే భోజతే కీర్తిః | శ్రువస్సన్వాసి దంతవత్॥

ఏక :— (తనలో) ఈతడు వట్టిమూర్ఖుడు. కానిచో నిట్టి హింసకులు నాంధ్రశబ్దముల చేరికముచగల శ్లోకముఁ జెప్పనా! రాజుచే వీనికి బరాభవముతప్పదు. మహాకవులను విలుచుకొనిగాలేదని మమ్ము బలుమాటలు దూఱుచున్నరాజు వీనినిగాంచెనని యింకమాటాడడు. కావున వీనిని రాజు నొద్దకుఁ బంపెదము. (ప్రకాశముగా) అయ్యా! మీయాదృష్టమెట్లున్నదో! లోపలికిఁబోయి.

(నిష్క్రమింతురు)

కంఠము . 2.

(భోజరాజ గురుల సమక్షమున సింహాసనమందుండును)

కాళిదా :— (రాజునుజూచి)

శ్లో॥ మహారాజ శ్రీమన్ జగతియశసా తే ధవళితే
వయఃసారావారం పరమపురుషోయం మృగయతే
కపర్దీకై లాసం కరివరమ భౌమం కులిశభృత్
కళానాథం రాహుః కమలభవనో హంసమధునా ॥

భోజ :— (ఆశ్చర్యమునఁ బ్రకృకుఁదిరుగును)

కాళిదా :— ఓహో !

శ్లో॥ విద్వద్భాజశిఖామణే ! తులయితుంధాతాగ్నదీయం యశః
కైలాసంచ నిరీత్య తలీలఘుతాం నిక్షిప్తవాన్ పూర్తయే
ఉత్థాణం తదుపర్యమాసహచరం తన్మూర్ధ్ని గంగాజలం
తస్యాగ్రే ఫణిపుంగవం తమపరిస్సంగం సుధాదీధితిం॥

భోజ :— (వేటొకప్రకృకుఁదిరుగును)

కాళిదా :— ఆహా !

శ్లో॥ నీరక్షితే గృహీత్వా నిఖిలఖగతతీర్యాతి నాశీకజన్మా
తక్రంద్యత్వాతు సర్వానటతి జలనిధీంశ్చకృపాణిర్మృకుండః
సర్వానత్తుంగ శైలాన్ దహతిపశుపతిః ఫాలనేత్రేణవశ్యన్
వ్యాప్తాత్పత్కీర్తి కాంతాత్రిజగతి స్పృహతేభోజరాజక్షితింద్రాః

భోజ :— (మఱొకప్రకృకుఁదిరుగును.)

కాళిదా :—

శ్లో॥ స్వర్ణాద్గోపాల ! కుత్రోప్రిజసి ? సుకమునే !
 భూతలేకామధేనో
 రవ్యత్సస్యానేతు కామస్తృణచయ మధునాముగ్ధ
 దుగ్ధంనతస్యాః ?
 శ్రుత్యా, శ్రీభోజరాజ ప్రియరవిరణం వీడ
 శుష్కస్థనీ సా
 వ్యర్థోహిస్యాత్ప్రియానస్తదపి, తదరిభిశ్చర్వితం
 సర్యముర్యాప్యం ॥

భోజ :— (సింహాననమునుండి లేచి) మహాత్మా ! నమస్కారము.

కం॥ భారతి కావ్యామృతఫల
 సారంబెఱుగంగ నర్హ్వా + సామాన్యంబే
 యారయ సత్కవియొకనికి
 ధారుణినిను బోలునట్టి + ధన్యునికివినా ॥

మహానుభావా ! నీయద్భుత కవితామాధుర్యమున కచ్చెరు
 వొంది పారవశ్యుడనైతిని. తాము సాక్షాత్సగవ్యత్వవ
 తారమై యుండవలయును గాని సామాన్య మానవునిగా
 దలంపను. దయచేసి తమ నామమునఁగల ప్రవిత్రాక్షరములఁ
 బెల్లి శ్రీవలోత్సవముగావింప వేడుచున్నాను. మఱియు,

ఉ॥ శ్లోకచక్రవర్తముంబుఁ గను + చోద్యముదంబులు గూర్చుచుంటచే
 నాకమనీయరాజ్యమును + నాలుగు దిక్కులు నక్రమంబుగా
 నీకెయ్యెనంగినాడఁ గరు + ణించి గ్రహించుచు రత్నపీఠపై
 నోకవిసార్వభౌమ యిక + నుడి నుఖంబుగ రాజ్యమేలుమా ॥

కాళిదా :— బాగు ! బాగు ! రాజా యిదియేటి దానము. అపాత్ర
 దానంబనుదితంబని కదా బుధులు నుచువుదురు. యితి
 కప్పురసపొందువలె బ్రాహ్మణునకు రాజ్య మెందులకు ?

మద్రాసోపేతంబుగ భోజనమిడుము. కనకమణిమయ వస్తు
వాహనంబు లొనంగి పూజించి సత్కృతుల రచింపఁ
బురికొల్పుము. మఱియు,

మ॥ అనఘా ! మీరలెఱుంగరే “ సుకవితా + యద్యస్తీరాజ్యేనః ”
మృదు నార్యోక్తివి గాన సత్కవి తపో + ధ్యానై క నిష్ఠాత్ముడై
వినుతపాత్రుల శౌర్యధైర్య బలగాం + భీర్య ప్రతాపాధ్యుల
మనుజాధీశుల రాజ్యమేలఁగలఁ డే + మూక్తిన్ ధరాపాలకా !

ఇక నేనెవరనియా ?

గీ॥ అఖల జగములనేలు లో + కైకజనని
కాళికాదేవి పాదపం + కజములందు
నిత్యసంసేవన ప్రత + నిరతిగల్గు
కాళిదాసుండ నేను భూ + పాల చంద్రీ ॥

భోజ :— మహాత్మా ! ధన్యాత్ముడను. మీరు వదించిన నాల్గు
శ్లోకములకు నాల్గుదెసలు మీకిచ్చివేయుటచే నేనీ సింహాసన
మునఁ గూర్చుండట కనర్హుడఁ గావున దామధిష్ఠింపుఁడు.

కాళిదా :— రాజా ! యిట్టిదానములు ముమ్మాటికిని నేను బరిగ్ర
హింపజాలను. నాయం దేశ క్షిణిగాంచి నీవీరాజ్య మర్పింప
నుంటివో యాశక్తివి లోకోపకారమునకై వివియోగించు
పదవినిమ్ము. ఇట్టిదియ నాజనని యాజ్ఞ యగుటచే నీయెడ
కరుడెంచితిని.

భోజ :— మంత్రీ ! బుద్ధిసాగరా ! యామహానీయుఁడెంత చెప్పి
నను వినకున్నాఁడు పరిత్యక్తరాజ్యము నెట్లు తిరిగి పరి
గ్రహింతును ?

బుద్ధిసాగ :— రాజా ! నాబుద్ధికొకటి లోచుచున్నది. ఈకవి
సార్వభౌముని కశేమంబుగా ధన మొనంగి యారాజ్యమును
దిరిగి కొనినట్లు నీరాజ్యమును నీవు గ్రహింపుము.

భోజ :— మంత్రీ ! నీవు నిజముగా బుద్ధిసాగరుడవే. నీయూహ
సంతయు బాగుగనిన్నది. లోనికింబోయి ధనము గొని
రమ్ము (మంత్రీ)పోయి ద్రోవ్యముతో వచ్చును)

భోజ :— కపింద్రమా ! యీరాజ్యము నీకక్కర లేకున్నచో
నేనొసంగు ద్రోవ్యమున కారాజ్యము నాకిమ్ము.

కాళిదా :— అటులనే కానిమ్ము. (అని ద్రోవ్యమును బరిగి)
హించు చున్నాఁడు)

భోజ :— (తిరిగి సింహాసనమునఁ గూర్చుండి) కాళిదాస మహా
కవీ ! నీవు కవి సార్వభౌముఁడవగుటచే నాయర్థాసనమునఁ
గూర్చుండి నాయాస్థాన కంపీదులకెల్ల శిరోరత్నమవై
సుఖంబుండుము.

కాళిదా :— సంతోషము, (సింహాసనముమీదఁ గూర్చుండును)
(కవులొకరి మొగ మొకరు చూచుకొందురు)

బాణ :— (రహస్యముగా) భవభూతీ ! ఇంతకాలమునుండి కని
పెట్టుకొని యున్నను మనమిట్టులనే యుంటిమి. నేఁడు
వచ్చిన యీతని కెంతడశపట్టినది. ఔరా ! రాజులు
నూతనప్రియులను సుగతి సార్థకమైనది.

భోజ :— కపింద్రా ! తామీపురంబునకు విచ్చేసి యెంతకాలమైనది.

కాళిదా :— కొలఁదిదినములై నది. కాని తమదశ్చనార్థమైప్రీతిదినము
కవులనేకులువచ్చి తిరిగిపోవుటవింటిని. ఎందువల్లననగా మీ
యాస్థానమందున్న యేకసంధాగ్రాహి ద్విసంధాగ్రాహి
యను వారలు తమకంటె గొప్పకవులవలెన వచ్చినచో
వారుచెప్పిన శ్లోకములెల్లఁదిరిగి చెప్పుచు నాశ్లోకములు
కొత్తవిగావని వారలఁబంపుచున్నారు. ఈకులంత్రీములనెల్ల
నెఱింగి యాచనార్థమైవచ్చినట్లు నచ్చఁజెప్పి నాకునుగవిత్యము
నందొకింత ప్రవేశముగలదని యొక నీచశ్లోకమును జెప్పితిని.
అప్పుడు వారు నన్ను లోనికి విడచిరి. 'నానిజస్థితి యిది.

భోజ :— కవిసార్వభౌమా ! మావారి దోషములు నావిగాభావించి
 తమింప వేడుచున్నాడను. (తనలో) పరశ్రేయస్సహ
 నము లేమిచే నీపండితులిట్లు చేయుచున్నారు. వీరల
 మిందలింప వలయును

సేవకుడు :— (ప్రవేశించి) దేవా ! జయమగుగాక ! కొంతమంది
 పల్లెవాంశ్రీదియో యొక శిలాశాసనమును గొనివచ్చి తమ
 దర్శనమునకై వేచియున్నారు.

భోజ :— సత్వరముగ లోనికిఁ గొనిరమ్ము.

సేవకుడు :— చిత్తము. (అని పోయి పాచిమన్నుతోఁ గూడి
 యున్న యొకబండను జేతఁబుచ్చుకొనియున్న పల్లెవారలతోఁ
 బ్రవేశించును)

పల్లెవాంశ్రీ :— (నమస్కరించుచు) బాబూ ! నర్మదా నదిలో
 శావలు పట్టుకోటానికి వలెత్తే యీరాయి సిక్కింది.
 యిదేంటో అనిసూత్రే యిందులో అచ్చరాలుంజాయి.
 అందుకని మీకప్పగించాలని తెచ్చేను.

భోజ :— చాలసంతోషము. (అని తాతివద్దకువచ్చి చూచి)
 “అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం భవతిహిజంతుషు
 కర్మణాం విపాకః” అని శానఁబడుచున్నది. పైవజ్జులు
 తెలియకున్నవి. ఇది యేనందర్భములోఁ జెప్పినదియఁ
 గూడఁ దెలియలేదే ?

భాణకవి :— రాజా ! పూర్వపురాణాలు ధర్మబోధన కొఱకుఁ దమ
 రాజ్యమందెల్ల నీరీతి శిలాశాసనముల వ్రాయించి యక్క
 డక్కడఁ బాఠించి యుండిరట. ఇది యందులో నొకటి
 గావచ్చును.

భవభూతి :— అంజనేయుడను, రామాయణమును తాతిమీఁడ
 వ్రాసెనని యొక ప్రతీతికలదు. ఇది యందులోని భాగము
 యేనందవలెను.

భోజ :— నిజము, గామాయణమేయె యుండవలెను. కావున
నీయుత్తరార్థశోకమునకు సంగయైన పూర్వార్థమును, గవిహృద
యము ననుసరించి, పూర్తిచేయుడు— చూతము.

బాణకవి — శ్లో॥ క్వనుకుల మకళింక మాయతాత్యైః
క్వచ రజశ్చ సంగమాపవాదః
అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం
భవతిహిజంతుషు కర్మణాం విపాకః॥

భోజ :— (అలకించి) బాణకవి ! ఏమంటివి ? పవిత్ర కులములోఁ
బుట్టిన నీతాదేవి యెక్కడ ? రాక్షసునితో నున్నదను నప
వాద మెక్కడ ? ఇదే జన్మాంతర కర్మ పరిపాకము
యొక్క కౌన్యమనియేగదా ! నీభాగ్యం. కాని నీతా
దేవి రాక్షసునితో నున్నదను స్థలమున భవదోషమున్నది
సుమా ! పవిత్రులాలగు నీతాదేవి విషయములో నీప్రయో
గము యోగ్యముగాలేదు. (భవభూతినిజూచి) భవభూతి !
నీవేమి చెప్పెదవు ?

భవభూతి :— రాజా !

శ్లో॥ క్వజనక తనయా ? క్వరామజాయా ?
క్వచదశకంధర మందిరే నివాసః ?
అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం
భవతిహిజంతుషు కర్మణాం విపాకః ॥

భోజ :— భవభూతి ! ఇదియు నాకంత ప్రశస్తముగాఁ దోపలేదు
ఏమనగా జనక మహారాజునకుఁ గూతురుగుట యెక్కడ ?
రామునకుఁ బత్నియగుట యెక్కడ ? అట్టిసీత రావణాసురుని
యంటనుండుట యనగా నెట్టిది. ఇది జన్మాంతరకౌరభ
పరిపాకముసుమా యనియేగదా ! నీరలంపు, నీతాదేవి

యశోకపనమునందుండెను గాని రావణునియింట నుండులేడు.
(తనలో) కాళిదాసుడేమి చెప్పునో చూచెదను. (ప్రకాశ
ముగా) కాళిదాసకవి చంద్రమా! యిందలి కవిహృదయ
మును నీవు దెల్పుము మాతము.

కాళిదా :— రాజా !

శ్లో॥ శివశిరసి, శిరాంసియానిరేజ
శ్శిషశివ ! తాని లరంతి గృధ్రీపాదైః
అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం
భవతిహి జంతుషు కర్మణాం విపాకః ॥

భోజ :— అ! ఇది తృప్తికరముగా నున్నట్లున్నది. ఏమంటివి ?
ఏరావణుని తలలు సంధ్యా శివపూజాసమయమున శివుని
తలపై నర్పింపఁబడి ప్రకాశమానముగా వెల్లిగనో యా
తలలు గగిద్దల కాళ్లకిందఁ ద్రొక్కుమవడి పొర్లాడుచున్నవి.
అయ్యో ! ఇదియేకదా జన్మాంతర పరిపాక మనియా !
చక్కగా సరిపోయినది. కాని వారిరువురు జెప్పినభావము,
నీభావమునకు విపరీతముగా నున్నది. ఇందు నిజమేదియో
తేలవలెను.

బాణకవి :— రాజేంద్రా ! శిలమీఁదనున్న పాచిని శుభ్రముగా
గీకిందినచో క్లోకముయొక్క పూర్వార్థము గోచరించును.

భోజ :— అవును ! అటులనే చేయింతము (నేవకుని దిక్తే) ఓరీ !
యీతాతిని శుభ్రముచేసి తీసికొనిరండు.

నేవకుడు :— చిత్తము ! (అని తాతిని శుభ్రపఱచి యిత్తురు)

భోజ :— (తాతిని దేరిపాఱఁజూచి) అశ్చర్యము ! కాళిదాస మహా
కవి ! నీవృత్తి యద్భుతముగా నున్నది (బాణునిజూచి)
బాణకవి ! యీశిలమీఁది పూర్వార్థక్లోకమును చదువుము !

బాణ :— (శిలను జూచి)

శ్లో॥ శివశిరసిశిరాంసి యానిరేణ

శ్వివశివ ! తాని లుతంతి గృధ్రీపాదైః ।

ఈ మహానియుడు చెప్పినట్లంటే యున్నది. ఈరండి శ్లోకము నిదివఱ కెక్కడనేని వినియుండెనా ? కాదు కాదు. ఈతఁడు తనక సరస్వతీ నేవ్యవతారమై యుండవలెను.

భవభూతి :— కాకున్నచోఁ బూర్వకవిభావమును జూడకయే యక్షరమేని పొలుపొవకుండు జెప్పుట సాధ్యమా !

భోజ :— మంత్రీ ! కాలిదాస మహాకవిండునకుఁ గవకాభిషేకము చేయు నేర్పాటును జేయుము. ఈశిలాళాసనమును దెచ్చి మన క్రానందము గూర్చిన వల్లవాండ్రీ కేదేని బహుమతి యొసంగి వారిని బంపివేయుము.

మంత్రీ :— చిత్తజ్ఞు. (అని యొకకాగితముమీఁద వ్రాసి) ఓరీ ! మీరు దీని దీసికొనిపోయి యావలఁజూపినచో మీకు డబ్బు నిచ్చెనరు పొండు.

వల్లవాండు :— శిత్తము బాబూ ! (అని దానిని దీసికొని పోవుదురు)

సేవకుడు :— రాజే! దా! జయము, జయము. ఇరువురు వైదిక బ్రాహ్మణులు గను దర్శనార్థమై వేచియున్నారు. ఆజ్ఞయై సహోఁ గొనివచ్చెదను.

భోజ :— వారలను లోనికిఁ బంపుము

సేవకుడు :— చిత్తము- (అని పోయి బ్రాహ్మణులను బంపును)

భోజ :— పూజ్యులకు నమస్కరించు చున్నాను. ఈరీతకులంకరింపుడు.

బ్రాహ్మ :— కళ్యాణమస్తు ! (అని) „అశోరశీయాన్ మహతోనుహీయాన్ “

భోజ :— అగుడు ! ఇదేమి యిట్లారంభించితిరి

1. బ్రాహ్మణులు :— ఓహో ! ఈ ఋక్కు నాక్కసారి చెప్ప నవ్వు
టికే రాజుగారికి విసుగుఁపుట్టినదే ! కానిమ్ము.

2. బ్రాహ్మణులు :— (“ యజ్ఞోపవీతం. పరమం పవిత్రం. ”

భోజ :— చాలు ! చాలు ! ఊరకుండుడు. (తనలో) వీరు
కేవల వేదాభ్యాసజడలవలెఁ గాన్పించుచున్నారు. (హాళి)
అయ్యో ! మీ వేదసాండిశ్యమును నేనడుగలేదు. కవిత్వ
మందేదేని పరిశ్రమ యున్నచోఁదెల్పుము.

బ్రాహ్మణులు :— (అశ్మ) కవిత్వమున నేదియో యెఱుంగక కేవల
వేదాభ్యాస మొనర్చిన మేము దీనికేమి ప్రశ్నోత్తర మొసఁగ
వలెను. (ఊరకుండుదురు)

భోజ :— కవిత్వమెఱుంగని బ్రాహ్మణులకు నేనేమి బహుమతి
యొసంగెదను ?

కాళిదా :— (వీరమునండి దిగి తనలో) పాపము. అత్యాశతో
వచ్చిన యాభూతులకు కాళాభంగ మాయెను. (యోజించి)
కానిమ్ము ! కొంచెము చతుత్కరము చేసెదను. (రాజును
జూచి) గాఢా ! ఈ బ్రాహ్మణులు కవిత్వముఁ జెప్పవలె
ననెడి యుద్దేశ్యము తోడనే స్లోకమాయొక్క మొదటిపాద
మునే యారంభించివారు. అప్పుడు తాము ‘ చాలు బా’
లని గద్దించుటచే జవరపాదమును గూడఁ జెప్పియూరకుండిరి.

భోజ :— కవిచంద్రా ! నీవును జమత్కారముగా మాటాడు
చున్నట్లున్నదే ! ఇవి వేదవాక్యములు గావా ?

కాళిదా :— మధ్య రెండుపాదములుగూడ విన్నచో నవి యెట్టి
వేద వాక్యములో నమకే తెలియఁగలదు. కాని యీ
బ్రాహ్మణులిప్పుడు భయపడిపోయిరి. కవి హృదయమును
గ్రహించి చెప్పుననిన నేనా స్లోకమును బూర్తిచేసెదను.

భోజ :— ఏది ! చెప్పుము.

కాళిదా :— శ్లో॥ అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ '

హృద్వం నితంబశ్చ యదంగనాయాః
తదంగ హరిద్రీ నిషజ్జనేన
. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ।

భోజ :— (నవ్వి) కాళిదాసకవివర్యా ! యెంతచమత్కారముఁ జూపితివి. , అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ ' అనఁగా భగవంతుఁడత్యంత సూక్ష్మముగను నెత్వంతస్థూలముగను నుండ ననిచెప్ప వేదవాక్యమునకు మీచమత్కారముచే శృంగారభావమును గల్పించుచు నేనుండరియొక్క నశుమత్వంత సూక్ష్మమో, పిరుదులశృంగంఠస్థూలమో, యటువంటి స్త్రీశరీర మందున్న పను పేరుడఘని యజ్ఞోపవీతమునకంటుకొనునో యదియే పరమపవిత్రమైనదియని , యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం' మృదు యజ్ఞోపవీత భారణమంత్రమునకు విపరీతార్థ మును గల్పించినీకు సమానులెవరు ? ఏరికారణమున నీచమ త్కారముఁజూపి మాకానందమును గల్గింపజేసితివో యా విఘ్నాలకు బహుమతి యొసంగుచున్నాడు. మంత్రీ! యా బ్రాహ్మణులిరువ్విగకును జెరియొకవేయి పరహాలనిమ్ము.

బుద్ధిసాగ :— చిత్తము.

సేవకు .— దేవా ! జయమగుఁగాక ! కృష్ణశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముఁడొకఁడు తమ దగ్ధనార్థమై వేచియున్నాఁడు.

భోజ :— లోనికిఁ గొనిరమ్ము !

సేవ :—చిత్తము ! (అనిపోయి బ్రాహ్మణునితో వచ్చును)

కృష్ణశర్మ :— (పోవేళించి— తనలో) లోకములో దారిద్ర్యదోష కుకన్నఁ జెడ్డదిలేదు గాజసన్నిధికి, రిక్తహస్తములతో బోఁగూడదని చెప్పుదురు, ఒకఫలమేనియుఁ దెచ్చియిత్త మున్న దానికిని శక్తిలేదుగదా ? ఏవియో నాల్గుచెలుకుతుండు

దొరికిన వానినిమూత్రము తీసికొనివచ్చినాడు. ఇదిచే

తేనికి నమర్పించి యాశీర్వదించెదను. (నమిపించును)

భోజ :— పూజ్యులకు నమస్కరించుచున్నాను.

కృష్ణశర్మ :— కళ్యాణమస్తు. (కొంగునఁగట్టుకొనిన చెఱకుతుండను దీసి రాజునకు నమర్పింపవలెనని విష్ణుగా నవి కట్టెపుల్లలుగా నున్నవి-తనలో) అయ్యో ! యింకేమిగతి ? నేనుదెచ్చిన చెఱకుతుండను దారిలో ముడియూడఁదీసి బాలురెవ్వరో యవహరించి యీ కట్టెపుల్లల నిందుఁ గట్టియుండుదు. ఇప్పుడేమిచేయుదును ?

భోజ :— (కోపమున) ఓయీ ! బ్రాహ్మణుడా ! యేమి యీ తెలివిరక్కువ ? ఇది రాజాస్థానమని తెలియదా ? ఇక్కడికి నీవు కట్టెపుల్లలఁ దెచ్చిన కారణమేమి ? భయభక్తులులేక యెవరినిగాల్చుటకుఁదెచ్చితివి ?

కృష్ణశర్మ :— (వణకుచు నిల్చియుండును)

కాళి :— (తనలో) గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపొటువలె నీతనిని దారి ద్రోయిముకటి బాధించుచుండ రాజుయొక్క కోపమింకొకటి యధికమయ్యెను. రాజానుగ్రహమునకై వచ్చిన వీనికి రాజుగ్రహము లభించెను. పాపము ! దురదృష్టవంతుఁడు (రాజునుజూచి) రాజా ! కోపింపకుము. ఈతఁడు మహాగుణ భావుఁడు. ఇతని భావమువేఱు. మీ యాగ్రహమునకు భయపడి నిలచియున్నాఁడు, అతఁడియుంధనములు తెచ్చిన కారణము నేనుజెప్పెద.

భోజ :— అతని యుద్దేశ్యమేమి ?

కాళి :—

శ్లో॥ దగ్ధంపంచకరః పినాకధనుషా కేనాప్యయోక్తం కృతం
దగ్ధంభాండవ మర్జునేనచవృథా దివ్యద్రుమైరశ్మందితం
వద్ధారావణపాలితా హనుమతా దివ్యాచ లంకాపురీ ।
దారిద్ర్యం బహుదుఃఖికారి జగతాంకేనాసి దగ్ధంవతత్ ।

భోజ :— కాళిదాసకవివర్యా ! నన్ను తమింపుము. కవియన
 నీకేతగును. ఏమీ ! పరమేశ్వరుడు మన్మథుని, సర్వముడు
 ఖండవనమును, నాంజనేయుడు లంకాపురమును దహింపఁ
 జేసి ప్రఖ్యాతిపడసిరిగాని సర్వలోకములకును దుఃఖభాజన
 మగు నీచారిద్ర్యము నెవరును దహింపలేదు. గావునఁ దన
 మహాచారిద్ర్యమును దహింపఁజేయుటకు నాకే తగిన శక్తి
 గలదని యాయుధనముల నా చేతికిచ్చుచున్నాడనియో !
 నమయోచితమగు చాతుర్యముతో నీరీతిగాఁగవిత్వముఁజెప్పఁ
 గల నీశక్తి నెంతని కొనియాడుదును. నీవు మద్యాస్థాన విద్వాంస
 మండలికి శిరోఽర్పమవు. వాని యభిప్రాయమెట్లున్నను
 నీయభిమతముచొప్పున నీభూసురుని చారిద్ర్యమును నాశన
 మొనర్చెదను. మఱియు బ్రాహ్మణునిమీఁదఁ గోపించి
 నందులకు మన్నింపుము. (మత్రిదిక్టై) మంత్రీ !
 ఈ విప్రోత్తమునకుఁ బదివేల వరహాలను బహుమతిగానిచ్చు
 శాసనమును వ్రాసియిమ్ము !

మంత్రీ :— చిత్తము- (వ్రాసి రాజముద్రికను వేసియిచ్చును)
 (తెరలో వైతాళికుల హెచ్చరిక)

భోజ :— ఓహో ! సాయంసమయమయినదని వైతాళికులు
 హెచ్చరించుచున్నారు.

శ్లో॥ పరిపతతి పయోనిధౌ పతంగః ,

(పక్షిను సముద్రములో నూర్చుడు పడుచున్నాడు)

బాణ :— , సరసిరుహముడరేషు మత్తభృంగః ,

(కమలములలోఁబల భ్రమరములుచేరినవి)

భవభూతి :— , ఉపవనతరుకోటరే విహంగః ,

(వృక్షముల తొట్టలలోనికి బక్షులు చేరినవి)

కాళి :— , యువతిజనేషు శ్చ నైశ్చ నరసంగః ,

(యౌవనప్రీతిలో మెల్లమెల్లగా మన్మథుడు చేరుచున్నాడు)

భోజ :— కవిశ్రేష్ఠులారా ! నా సమస్యను మిగులజక్కగాఁ జూరించినందులకు సంతోషము. కాళిదాస కవిచంద్రమా! సంధ్యాసమయ వర్ణన నీయొక్కవివలన వినగుకూహలపడుచున్నాను.

కాళిదా :— వినివచ్చును.

శ్లో॥ వ్యసనినశ్చ వద్వాక్షీయతే పంకజశ్రీః
గుణిశ్చన విదేశే దైవ్యమాయాంతి భృంగాః
కున్యపతిరివలోకం వీక్షయంత్యంధకారో
ధనమివశృణస్య వ్యర్థతామేతి చక్షుః ॥

భోజ :— ఆహా! యెటువంటి సమయోచితభావమునుజెప్పెను. భవభూతీ! వింటివా? వ్యసనాకాంతుడగునావివిద్యవలెఁ గజులము వాడినదంట. పరశేశమునకువచ్చిన గుణశాలివలె భ్రమరము దైవ్యమొందెనంట. దుష్టరాజువలె జీకట్లు లోకమును బీడించుచున్నవంట. లోభియొక్క ధనమువలెఁ గన్నులుండియుఁ గానరాకున్నవంట. ఆహా! యెంత స్వభావ సిద్ధమగు వర్ణన. మహాకవులారా! ప్రొద్దుగురికినది గాన నేటికినభ చాలింతము.

శిష్యులు :— చిత్తము. (నిష్క్రమింతురు)

రంగము . ౩.

[రాజమార్గమున వెన్నెలలో భోజ కాళిదాసులు వినోదముగా మాటాడుచు వచ్చుచుందురు]

భోజ :— (చంద్రునిఁజూసి) మిత్రీమా ! షోడశకళా పరిపూర్ణుడగు చంద్రుఁడెంత హృదయాహ్లాదకరముగాఁ బ్రకాశింపుచున్నాడో చూచితివా ?

కాళిదా :— అతడును రాజగదా ! కనుక నీవలెనే ప్రకాశించుచున్నాడు.

భోజ :— అట్లనిన నేమి ?

కాళిదా :— అనగా !

కం॥ గురుకవులకు బుధతెతులకు

వరసామోదమునుగూర్చి ♦ చంద్రుడు దిశలకా

మెరియుచు నున్నాడదిగో !

విరువమతేజంబుగల్గి ♦ నీవలెభోజా ! ॥

భోజ :— ఓహో ! శ్లేషాభిప్రాయగర్భితమగు నీవర్ణన వర్ణనీయమే కాని నాచేక శిలానగరమునుగూర్చి వర్ణించిన శ్లోకమును విన నభిలషించుచున్నాను. ఒక్కసారి చెప్పుము.

కాళిదా :— రాజా ! వినుము.

శ్లో॥ అపాంగ పాతై రపదేశ పూర్వై

రేణీ దృశా మేకశిలానగర్యాం

వీధీషు వీధీషు వినావరాధం

వదేపదే శృంగులితా యువానః ॥

(ఏకశిలానగరమందు యువకులు కాంతామణుల కుటిల కటాక్ష వీక్షణములచేగ నవరాధము లేకయే వీధులలోఁ బ్రతి పదమునందును సంకెలలు వేయఁబడి యుండెదరు. అనగా—మేడలపై నుండి భావసూచకములగు క్రీగంటిచూపులచేఁ గాంతామణులు, వీధినిబోవు యువకులను జూడఁగా, వారు మదనబాణవిభిన్న ధైర్యులై సంకెలలువేసి నిలిపినట్లు కొంతసేపునిలచి ధైర్యములేచుకొని యొక్కయడుగుఁ బెట్టఁగా మఱియొక స్త్రీచే నట్లుచూడఁబడి నిలిచిపోవుచుండెదరు.)

[విలాసవతి వీధి గుమ్మమువద్ద నిలచియుండును]

భోజ :— అదిగో ! నీవర్ణనకుం దగినట్లైవ్వలెడో వీధిగుమ్మమున నిలచియున్నది. ఇట్టి రాత్రీసమయమునందీపె యెవరి రాకకో నిరీక్షించు చున్నది.

విలాసవతి :— (తనలో) అవురా ! వేశ్యావృత్తి నెంత నీచముగా వర్ణించిరి !

సీ॥ ధనమిచ్చువానికై * తనువు దానమునకు
నిచ్చాధిదేవికి * నీరుతోడి
వరనరచిత్తాను * సరణంబుగావించి
సావ్యతంత్ర్యబుద్ధికి * స్వస్తిశిక్షి
కల్లపొల్లులనాడి * కపటదాస్యమునల్పి
కలిపురుషునకు స్వా * గత మొసంగి
చింతాకులితయయ్యు * నంతోచమునుజూచి
వత్యదేవత నూరు * సాగనంపి
గీ॥ మానమడుగంట ద్రావ్యాభి * మానమునను
నిహవరంబులకును జెడి * యేహ్యముగను
బరులచేఁ జూడఁబడునట్టి * పాపజాతి
వారకాంతల బ్రతుకు దు * ర్భరముగాదె ॥

భోజ :— అగుము ! అగుము ! దానిమాట సంతముగా విచట నుండియేరిందము. (చెట్లుచాటున దాగుదురు)

విలా :— ఇట్లు వేశ్యలయొక్కజన్మము బహుకర్తవరమును దూష్య ము నైయున్నను గులవృత్తియగుటచే ననునరింపకలెప్పుడు రూపవంతుఁడైనను, గురూవుఁడైనను, ననవ్యుఁడైనను, నాటికిదొరికినవిటనే గూఢాకాలమునకుఁ బరిగాఢావించి, నేమిచి ద్రావ్యమార్పించుటయే మోకుడననము. అయిన నవనాగరికశాభివృద్ధితెందిన యాకాలమున మా వృత్తి

దీనించుచున్నది, (పక్కకుంటూచి) ఎవ్వరో! పురుషుడు
దొకడిదెనకే వచ్చుచున్నాడు. వలసన్ని నేడతని నా
వలలో వేసికొనవలెను.

(విద్యాధి పురుషవేషమునఁ బ్రవేశించుచున్నది)

విద్యా :— [తనలో] ఎట్టులతో ప్రచ్ఛన్నవేషమున దేవియను
గృహముచే నీపురింకేరితిని. ఇంక నామనోరథసిద్ధిగల్గుటెట్లు?
నాకీకార్యమన సాయమునర్హునారెవరు? ఈరాత్రి యెం
దేనిగడిపి పటినుండి ప్రయత్నముచేసెదను.

విలా :— (విద్యాధినిజూచి) ఆహా! యేమిసౌందర్యము! ఎంత
యసదృశరూపలావణ్యము! పణ్యస్త్రీనగు నేను సామాన్య
ముగా ధనజనునకు వలతునుగాని రూపమునకు వలవనుగదా!
అట్లినాకు నీవిని గాంచినతోడనే నాదు తను ధనమానముల
నిరసకర్పింపవలెనని యుత్సాహముకలుచున్నది. ఈతని
ముఖలక్షణములుచూచిన నీరఁడవ్వఁడో క్షత్రియుకుమారుని
వలెఁ దోచుచున్నది. కానిమ్ము! ఇంటిలోనికిఁబిలచి
యీతని వృత్తాంతమరసెదను.

కాళిదా :— (తనలో) ఈతనిరూపము చిత్రముగానున్నది. (ప్ర)
మిత్రమా! చూచితివా! కుముదిని వద్దినినిగాంచి చంద్రు
డని భ్రమింపినట్లు దోచుచున్నది.

భోజ :— మిత్రమా! అదెట్లు? అపె వేశ్యయగుటచే గుముద
భావమును జెప్పిన నొప్పునుగాని పురుషుడైన నీగనికి
బద్ధిన్యవమానమెట్లుచెల్లును?

కాళిదా :— మంచుగప్పిన వద్దినియుఁ జంద్రునివలె గాన్పించ
వచ్చునుగదా?

భోజ :— అయినచో నాతఁడును స్త్రీయనియే యూహింతువా?

కాళిదా :— నుదేహమేమి !

నీ॥ కమనీయకమగినీ ♦ కలహంసగమనంబు
 చెలికిఁగాకెటఁబురు ♦ ఘలకుఁగలుగు
 నెలవంకఁగికురించు ♦ నిరుపమవదనంబు
 చెలికిఁగాకెటఁ బురు ♦ ఘలకుఁగలుగు
 కనకవిద్మల్లతా ♦ కలిశలావణ్యంబు
 చెలికిఁగాకెటఁ బురు ♦ ఘలకుఁగలుగు
 కందోముచందంబు ♦ విందొనర్చునంద
 చెలికిఁగాకెటఁ బురు ♦ ఘలకుఁగలుగు
 గీ॥ పాలుగాఁడి మృదుల క ♦ పోలయుగము
 స్త్రీలకేకాని పుసపల ♦ కేలకల్లు
 పురుషనేమంబుఁదాల్చిన ♦ తెఱగుఁదోఁచె
 నత్యమీవిడ స్త్రీయె భో ♦ జషీతీంద్రీ॥

భోజ :— సరి ! సరి ! నీవు సదా శృంగార రసలోలుడవు. వేద
 వాక్యములకునహితము, నాచునభలో శృంగారభావమును
 గల్పించితివి. కావున నీకుఁ బురుషులుకూడ స్త్రీలవలె
 గాన్పింపవచ్చును.

కాళిదా :— అట్లుగాను ఇప్పుడు పరీక్షింపవచ్చునుగాదా !

భోజ :— అట్లులేని మనమిచ్చటనే దాఁగియుండి యేమిడరుగునో
 చూతము.

విలా :— (విద్యాధరినిజూచి) . ఆహా ! యీతని ముఖమునందొ
 రసికభావ ముట్టిపడుచున్నది. ఈతని సవినయముగ బల్క
 రింతును.

విద్యా :— (తనలో) ఇందీరాతీ) వసించుటకుఁ దగిన స్థలము
 దొరకునో దొరకదో నిచారించెదను. (ముందునకు వచ్చి
 నిలుచును)

విలాసవతి :— అయ్యా ! తామవ్వరు ? ఇదేమి ! యిక్కడనే నిలుచుంటిరి. లోనికి దయచేయుడు.

విద్యా :— కాంతామణి ! నాది పరదేశము. నేనీగొత్తి వసించుటకు సమీపములో సత్త్రమేదైన గలదా ?

విలాసవతి :— (తనలో) ఆహా ! నాకార్యము నెఱవేఱినట్లే (ప్రకాశముగా) అయ్యా ! సత్త్రము చాల దూరము నందున్నది. ఇది మాగృహమే. లోనికి దయచేయుడు. మీకుఁగావలసిన వసతులచుర్వఁబడును. ఈరాత్రి యిందే యాండి జేపు మీయిష్టము వచ్చిన వోటికిఁ జోవచ్చును. రండు. ఆయాసనమ్మపైఁ గూరుచుండుడు

విద్యా :— (సంతోషమున) అటులనే కానిమ్ము. (కూర్చుండును.)

విలా :— కోమలాంగ ! మీవంటివారి రాకచే మాగృహము ధన్యమయ్యెను. ఈనాప్రార్థన మన్నించి నాయుపచారముల గ్రహింపవేడు చున్నాను.

విద్యా :— (తనలో) పరపురషులు నింత నిర్భయముగాఁ బల్కరించుచున్న యీపె కలమెద్దియో ? (ప్రకాశము) రమణీమణి ! మీకులనామము లేనెఱుంగ వచ్చునా !

విలాసవతి :— మేము కళావంతులము. విలాసవతి నానామము

విద్యా :— (ఆత్మగతము) ఆహా ! మోసపోతినే. ఇది కళావంతుల గృహమని నెఱిగినచో నిందు రాకయుండునే. ఇప్పుడేమి సేయుదును ?

కాళిదా :— రాజా ! యీచెట్లచాటునదాఁగి యీచోద్యమును జూతము. (అని కొంచెము సమీపితురు)

విద్యా :— (ప్రకాశముగా) ఓవారాంగనా ! కాశ్మీరదేశమునుండి కార్యాంతరమునవచ్చిన నాకు సమీపచారములతో నిమిత్తము లేదు. విశ్రాంతి కై నేటిరాత్రి స్థల ముసంగితివి అదితే నాకుఁ బరమోపకారము.

విల్వా :— అట్లేని నాయుపకారమునకుం దగిన ప్రకృత్యవశ్యానన్యుఁ
జేయవలదా ?

విశ్వా :— నావలన నీవభిలషించెడి యుపకారమెద్దియో తెల్పిన
సాధ్యమైన నొనర్చెదను.

విల్వా :— అట్లేని వినుఁడు !

కం॥ యువతీజన ముదనుండవు

నవయావన వతిని నేను + నాటిన మోహే

చ్చవరించితి నిను గాదన

క వరాంగక! యేలుకొనుము + కామనమానా ॥

విద్యా :— ఓకాంత! నీచమత్కారమును మాని మర్యాదగాఁ
బలుకుము. స్త్రీవయ్యును సిగ్గువిడిచి యిట్లు మాటాడఁ
జెల్లునే ?

విల్వా :— మోహనాంగా ! నీవంటి రసికశిఖావతంసులిట్లు మా
టాడఁదగునా ?

శ్లో॥ సమస్తకృంగార వినోదశీలా

లీలావతీ కోకిలకంఠనాథా ।

విలాసితానో నవయావనన

వృధాగతంతస్య సరస్వజీవితం ॥

కావున సంతకృంగారవతియైనను, నవయావనవతిగానిచో
నట్టిదానిని గూడువానిజన్మము వ్యర్థమని నీవు వినలేదా ?

విద్యా :— ఓచతురికా !

శ్లో॥ సమాధిహంత్రీ ! జనమోహయిత్రీ !

ధర్మేకుమంత్రీ ! కవటస్యతంత్రీ !

సత్కర్మహంత్రీ ! కలితాచయేన

వృధాగతంతస్య సరస్వజీవితం ॥

అని పాపహేతుభూతంబగు నిట్టి స్త్రీసంపర్కముగ్గులజన్మము
వ్యర్థమనికూడఁజెప్పిన పెద్దలవాక్యము నీవు విశవట్లున్నది.

పోత :— మనోహరా ! స్త్రీలెల్లరట్టివారనియే చెప్పెదరా ?

విద్య :— యోగ్యుర్రాండ్రగు పతివ్రతలు ఎరవురుషులెల్లు పల్కరింపరు. ఇంక గణికవగు నీయందు నేను జెప్పిన గుణములుండుటకాళ్ళర్థమేమి ?

పోత :— మిత్రీయా ! నీసంజేహమింకను నివారణకాలేదా ?

కోతిదా :— అయినది ఈ స్త్రీలుగుటచేతనే యాయువతి ప్రార్థనను నిరాకరించుచున్నది.

పోత :— చాలు ! చాలు. తనంతదాను బ్రార్థించినవేశ్యను దిరస్కరించిన యాతడు తరుణుడైనను, దరుణునియే నీవభిప్రాయపడుచున్నావా ?

కోతిదా :— తరుణుని దరుణియంటినో, తరుణిని దరుణుడంటినో కొంచెముసేపున్నచో దెలియంగలదు.

విలా :— (విద్యాధరినిజూచి) కోమలాంగా ! పెక్కుమాటలే ? నీవు రాజకుమారుడనని చెప్పితివి. శరణాగతరక్షణ మింకుల ధర్మము. ఆధర్మమును బరిపాలింతువా, లేదా ?

విద్య :— నాకులధర్మమును గాపాడుకొనుభారమునాది. అందులకు నీనిర్బంధమే ?

విలా :— రసికాగ్రీణీ ! నీతోడి సుఖమునుభవించుగోరి నీపాదములపైబడి ప్రార్థించుతరుణిని నిరాకరింపన్యాయముగదా ! ధర్మజ్ఞుడా ! ఆర్తయైవేడు, నబలకోర్కె నెఱవేర్చుట మీ ధర్మము. ఆకలిగొన్నవారికన్నదానమొనర్చినట్లును, కుష్కించిన వృక్షముపైగుఱియు నువృష్టివోలె మిమ్మింతగావేడికొను నామీద మీకరుణారసవృష్టి గుఱిపించుటయే మీ దయకు సార్థక్యము.

విద్య :— (ఆత్మగతము) ఆహా ! యెంతనిర్బంధమునకు, సంత విషమపరీక్షకుఁ జిక్కితిని. ఏమిచేయుదును ? [యోచించి] సామీపదసీపకు మోహముకలుటయే యంతయెన్నఁగలకగుఁ గారణము. ఇంకఁ గోపమువచ్చినట్లుగామాటాడి యాయిత

స్థమ దప్పించుకొనవలెను. ఓ వారాంగనా ! నీ మాయా
వాగురులంజిక్కి మోసబోవు మందమతులకడ నీచమత్కా-
రములు చూపింపుము. స్త్రీలకు భూషణముగు మానమును
బజారున వెచ్చబెట్టు నీచోక్తులు నాముందు పలుకకుము.
మతియుఁ బర్యాంగనలయొక్క సహవాసదోషమునఁ గల్గు
మేల్లు లోకమునకు విశదమైయున్నవి. కావునఁ దుచ్చగుఖ
ములకై నన్న బురికొల్పకుము. ధనాకర్షణకైచూపు నీ
మోహమునకు వశమగుదువని యెన్నఁడును దలంపకుము.

విలా :— ఇది నీవుచెప్పినట్లుగా ధనాకర్షణకై చూపు పీఠిగాదు.
నీధనము నాకువలదు. నీమనసిచ్చినఁజాలును.

కాళిదా :— తరువాత ధనము తనంతటఁదానే వశమగునుగదా ?

విద్యా :— ఇట్టికోక్తిల విడనాడుమని చెప్పటలేదా ?

విలా :— అయినను దనంతటఁదాను వలచివచ్చిన నుందరిని నిరా-
కరించుట ధీర లక్షణమా ? మోహనాంగా, నీమనోహర
రూపముచే నాకర్షింపఁబడిన నన్నిట్లు తోసివేయుదురా ?
నేను నీకుఁ దగినయువతినిగానా ? గూఢవతినిగానా ? ఒకవేళ
రళికురాలనిగానా ? నావంటితరుణి యింతగా వేఁడుకొను
నప్పుడు జితేంద్రియులు నయిత మూరకండఁగలరా ?
నావంటి రసికురాలి ప్రార్థనమిచ్చించుట నీవంటివాని రూప
యావన సంపదకు సార్థక్యము. ఈ చిత్తస్థైర్యమునర్హమగుపట్ల
నుపయోగింపుము. ఇదియూ నీవివేకము ? నీమాటచే నీకు
లోకానుభవముగాని సుఖాన భవముగాని యున్నట్లుతోవదు.
అందువలననే నీహృదయమింత కఠినముగా నున్నది.

కాళిదా :— (చాటున) ఈప్రాయంబునఁ దరుణులందుఁ గఠిన
త్వమే వాంఛనియముగదా ?

భోజ :— నీమాట మగన్పునకా ! దేహమునకా ! రెంటికి నన్య
యింపు చున్నది.

విద్యా :— (ఆత్మ) ఎటువంటి సందిగ్ధావస్థ సంపాద్యమైనది.
(ప్ర)కాశము) ఓ నారనారీమణి ! నన్ను వ్యర్థముగా నేల
నిందించెదవు. నీయభీష్టము నెఱవేర్చుకొనాలను.

కాళిదా :— అది నేను దొలుతనే చెప్పితిని.

విలాసవతి — కృపారహితుడా ! నిన్నేల నిందింపవలెను.

చం॥ కమలదళంబులన్ ♦ గమలు కల్పనచేసియుఁ గాలునేతులన్
గమలములన్ ఘటించియు ను ♦ రాసిక సంపెగతోడఁజేసి యో
ష్టములఁజివుల్ల నేర్పితిని ♦ చంచఁ బుద్ధివహించి నీదు చి
త్తముశీలతోనొనిర్పిన వి ♦ ధాతరుదూతెదఁగాక నుండరా॥

అయ్యో ! ఈనీకోమలాంగములు నీమృదుకపోలములు
నీబాహులతలు నరణ్యమునఁబూదిన కుసుమములవలె వ్యర్థ
ములు గావలసినవే ? అనుభవించి యానందమును బొందు
టకు నాకు పాప్తిలేదా ? నాయందుఁ గరుణజూపవా ?

విద్యా :— నీవిట్లు మాటాడుటచూడ నాకే సిగ్గుగుచున్నది.
చాలు, ఊరకుండుము.

కాళిదా :— అవును, కులస్త్రీ యగుటచేత.

భోజ :— పురుషుడైనను జెప్పవచ్చును.

విలా :— ఇది లజ్జకు ననుయముకాదు, ఒకవేళ నీకంత సిగ్గుగా
నున్నచో నేనే నీమృదుకపోలముల పృశించెదను.

విద్యా :— నీకుఁ బిచ్చి మితిరీకుచున్నది.

విలా :— నిజము. నీబాహుపాశములచే నన్ను బంధించినచో
నీపిచ్చికుదురును. (అని నవ్వింపించును)

విద్యా :— దుడుకుతనమువలదు దూరముగనిల్చి మాటాడుము.

కాళిదా :— (తనలో) ఇప్పుడు తేలవలెను.

విద్యా :— (తనలో) ఇంక నాపంతముచెల్లదు. వారస్త్రీల
చేతిలోఁజిక్కినవారెంత నేర్పరులైననీమి ? ఇంక నానిజన్మహా

వమును దెల్పినదాని లాభములేదు. (ప్ర)కాశము) గణికా శిరోమణి ! నీకు నాయందు నిజమైరవలెవు జనించినట్లు వ్యక్తమైనది. నేనింత పట్టుపట్టుటకుఁ గారణముగలదు. నీవభయ మొసంగితివో దానిని దెల్పెదను

విలా :— ఇదే నాయావ. నీకభయ మొసంగితిని, సంశయింపక తెల్పుము

విద్యా :— నవమోహినివలె రూపయావనములుగల్గి రసికురాలవగు నీయట్టి గుణి తనంతవలచి పార్థింపినఁ బురుషుడైన తినేని మనస్సు చలంపకుండునా?

విలా :— (ఆశ్చర్యముతో) ఏమేమీ ! పురుషుడనైన ననియా ! అయినచో నీవు పురుషుఁడవు కావా ? [చక్కఁగాజూచి] మహాచతురమృతి ననుకొంటిని, నేనే మోసపోయితినే ఈపె స్త్రీ. పురుషవేషము ధరించినది.

విద్యా :— (అజ్ఞచేతఁ దలవొల్చును)

కాళిదా .— రాజేంద్రా ! యిప్పటికై నను నీసంశయము నివారణ మైనదా ?

భోజ :— నిజము. నీవు మహానుభావుఁడవు. నన్ను మన్నింపుము.

విద్యా :— (వేషమునుదీసి) ఓహో ! క్షమింపుము. నావృత్తాంతము నావ్రుగాలవగు నీకు ఎఱుఁగునేయక తెలియజేసెదను. ఇంక నాప్రీతిమానములు నీయధీనమందున్నవి. అవి నీవు కాపాడవలెను. నీకోర్కెను నెఱవేర్చుటక నీకుఁ గోపముగల్గునట్లుచేసి నీవొనర్చు నిర్బంధమునుండి తప్పించుకొనుటకై వేద్యులను దూలనాడితిని. దానిని నీవు మనస్సు నందుంచుకొనవలదు. నాకిక్కడ దిక్కివరును లేరు. నీవే తల్లివి. నీవే తండ్రివి. నీవు నాకభయ మొసంగితివని కొలఁది దిసంబు లిందుండెదను. లేనిచో నేనాత్మహత్య గావించుకొనవలసి వచ్చును.

విలా :— ఈస్వల్పకార్యమునకై యాశ్చర్యహాసం గావించుకొనవలయునా? నీవొక మాత్రగ్రుహ కౌశిల్యులను, నీయిష్టానుసారముగ నాశ్చర్యమునందే యుండుము.

విద్యా :— ఉండవచ్చును గాని, నాకిచ్ఛాహిక నియమము గలదు అందువలనఁ బ్రీత్యైక శృహమున్నచో నాకచూలముగా నుండును.

విలా :— నీనియమ మిట్లెనిగి తెలిపినచో దాని కనుకూలమును నేర్పాటులు గావించెదను.

విద్యా :— సోదరీ! నానియమ మెట్టిదో వినుము.

కం॥ పరపాకము భుజయింపను
బాపురుషుల సేవనొల్లఁ + బ్రీతిమల భక్తి
నిరసము నిమ్మలకాళీ
చరణాంబుజయుగళ సేవ + నబ్బల వ్రోతమా ॥

విద్యా :— ఇదిశోకమా! సగళ కనుకలగు, నా యుద్యోగవనమున విలాసగవన మొకటిగలదు. అందు నీవు యథేచ్ఛముగ నుండవచ్చును.

కాళిదా :— (తనలో) నేహహించినట్టుగ నీపె నక్కుల ప్రసూతయై యుండవలెను. కాని యీపె నిజస్థితి తెలియలేదు.

విలా :— నచ్చెల్లీ! నీవేరేము? నీవీపురుషవేషమును ధరించుటకుఁ గారణమును దెలియజేసెదవా?

విద్యా :— నన్ను చుఘరవాణియని పిలిచెదరు. నావృత్తాంతము విన్నవించి చెప్పినచో నేననుభవించిన కష్టములెల్ల జ్ఞప్తివచ్చి మిగుల దుఃఖము గలిగించును. కావునఁ గ్లప్తముగాఁ జెప్పెను. శల్లివంశీయమున దైవకృతిచే దుఃఖమును బొంది మాంసరక్షణకాటకీరితి వేషమునుదాగి మార్గనశమున నిటకగుడెంచితిని. నన్నునిగింద నివరముగాఁ దెలియజేసెదను.

విలా :— మంచిది, మిగుల సలసటఁ జెందినట్లున్నావు. లోనివివస్స
విశ్రాంతిఁ దీసికొనన . (పోవుదురు)

భోజ :— మిత్రీమా' విషయముంతయుఁ దెలిసిపదిగదా ఇంకఁ
పోవుదము రమ్మ.

కాళిదా :— (ఆత్మ) ఈమోహనాంగిరూప మనశ్శతముగచున్నదే.
యీపె వృత్తాంతమును వివరముగాఁ దెలిసికొనుటకు
నామనస్సు వేగింపఁచున్నది. ఏమి చేయుదును ? ఇది
సమయముగాదు. (ప్రకాశము) రాజా ! అటులనే
పోవుదము రమ్మ.

(నిష్క్రమింతురు)

చి మహాకవి చాళిదాస చరిత్రము గా

అనుబంధము

న ౦ చ మూ ౦ క ము

౪ ౦ గ ము 1.

[విలాసవతి యింటిముందునుండి కాచిదాసుడు పోవుచుండును]

చాళిదా:— రాజుగారును రత్నమువలె విలాసవతిగృహమునందున్న యానూలక రమణిని జూచినచోది యాపె నృత్యంతమును దెలిసికొనినటకు నామనం బాతు! వసుచున్నది ఆపెసొంద ర్నిము చాళుక్యము మిగుల సప్పుకముగానున్నది పక్షి పైఁ జిత్తమును బోనీయరాదని యెఱిగియున్నను నేడేలకో నాదిత్యుఁడ చలించుచున్నది.

కం॥ సుజనల మదిచలియించుట

‘జకల్పిత ఘటసగాక + యన్యంబగునే

‘జమగుచో బుధవాక్యము

గజగామిని నాకు సతిగ + గాహ్యంబగుతన్॥

- పరికింపఁగా నా ప యవివాహితరని తోచుచున్నది. నియ మముగల్గి కాచిదాసు + దక-హముల సేవించుచుండునని చెప్పెను దీనిచే ననగావుండట పతిని బడయటకుఁ గాళికా కేనినుసాగించుచున్నది తలంపవచ్చును. మహాకాళికి నామోదం గటాక్షమునకుటచే నాపెకు సన్నే పనినిగాఁ

జేయునోయేమో! ఆరణ్యగిరిమీఁదనే నాచిత్తము లీనముగుటచే నాకు విద్యాహరిములు సహితము రుచింపకున్నవి. ఆపె నాకు లభించుటెట్లు? కానిచ్చు! ముందు విలాసవతిమూలమున నాపెవృత్తాంతమును గ్రహించి తదుపరి యాపెను బొందుమార్గము సన్నేసిగచెదను (ప్రక్కఁజూచి) ఇదియే విలాసవతిగృహముకాఁగోలు. కాళికాదర్శనము చేసికొని వచ్చునప్పుడు దీనిని బలకరింతును (అని నిష్క్రమించును) మధురవాణి : — (విద్యాధరి ప్రవేశించి తనలో) లోకములో సుఖదూషములు రెంటిని సరిసమానముగాఁ గల్పించు దైవమాయ మిగుల నాశ్చర్యముగానున్నది నాతైశ్వర్యపాండిత్యములందు సమావేశంబేదని నేనత్యంత గర్వముననుంటిని కాని పామరునికే బద్ధిఁగాఁ జేయుటచే మిగుల దుఃఖము నొందితిని. తిరిగి యాతఁడే మహాకాలియనుగ్రహముచే మహావిద్యానుండగుటచే బ్రమానందమందితిని కాని వెంటనే నన్నతఁడు వశిష్ఠుని బోవుటచే దిరిగి దుఃఖముల ప్పాలెతిని అయిన వశిష్ఠవాణియై కాళి సంతోషబీజముల నాటటచే శాంతించితి ఆపె యీనచే నీధారానగరమునకు బహుశష్టముమీఁద వచ్చిని ఇంకముందాపె యనుగ్రహముచే సుఖకరమగు నిష్కాంక్షము నెఱవేఱవలెను కాని దీనికిఁ దగిన మనుష్యప్రాయుత్నమేదియో తోచకున్నది (ఁజూచించి) నేని వేశ్యాగృహమున కరుదెంచుట యొకవిధముగ ననుకూలమే. ఏలయనఁ బట్టణమునందలి విశేషములెల్ల సాధారణముగ నిట్టిఫలములలోఁదెలియును. కావున నాకాంతుని విషయమును విలాసవతిమూలమునఁ దెలిసికొనఁబ్రయత్నించెదను. (ప్రక్కఁజూచి) ఆపె యీయెడకే వచ్చుచున్నది విలాసవతి : — [ప్రవేశించి తనలో] మధురవాణి యెంతరూపవతి! ఇట్టి సౌందర్యశాలి నాయొద్దఁజేరుట నాయదృష్టము నియమముతోఁ గొలఁదిదినములిందుండెదననిచెప్పెను. నాచేతికిఁ

జిక్కినమీఁద నియమమననెట్టిది? రెండుమూఁడు దినములారకుంఁగి యుపాయముచే నామూర్ఖమునకుఁ ద్రోసి యాపెమూలమున నాప్రయోజనమును గావించుకొనెదను. (మధురవాణినిజూచి) ఏమి యిట్లా గోచించుచున్నావు?

మధురవాణి :— శుభేమియునులేదు. ఈ నగరమునుజూడ నాకు మిగుల నానందమాయెను. ఇందలివిశేషముల నీపలనఁదెలిసికొనవలెని యోజించుచున్నాను.

విలాసవతి :— ఓహో! చాలసంతోషము (తనలో) నాబోధన కవకాశమిప్పుడే చిక్కినదే (ప్రకాశము) ఓ చంద్రాననా! వినుము.

చం॥ అనుపమ చాతురీన్ దగు మ + హా రసికాగ్రీవలుండుదీవి నా మనసిజరాణినిన్ దెగడు + మూనినులుండెడి రాజధానినా

మధురవాణి :— (ఆత్మ) కుల విద్యా! వయమే మొదటఁ బ్రారంభించెనే?

విలాసవతి :—

ధనదునివెక్కిరించు ధన + ధాన్యసమృద్ధి వహించినట్టి పెన్ ధాకుల కాలవాలమనఁ + చాల్చు బ్రీతి జగత్ప్రియమునన్॥

మధురవాణి :— (నవ్వుచు) మీకవశ్యమగు ధనయావన విషయములఁగూర్చి నేననుగలేదు. ఇక్కడి రాజెవ్వరు? అతని పరిపాలన యేవిధముగానున్నది? ఆతని యాస్థానమందు విద్వాంసులెవ్వరైనఁగలరా? ఈవిషయములఁగూర్చి నీకేమేనియుం దెలిసినఁ జెప్పబుంటిని.

విలాసవతి :— (ఆత్మ) ఔరా! నాయుద్దేశ్యమిప్పుడే గ్రహించినదే (ప్రకాశము) చెలియా! రాజును ధన యావన సంపన్నుడే. ఆతఁడు మహారసికులైన కవుల కాశ్రయమునుంగి యత్కులము కవిత్వము చెప్పువారల కనులకులిచ్చు చురచును. అందువల్ల నేనట్లు చెప్పితిని.

మధురవాణి :— సంతోషము. ఆరనిశేషము ?

విలాసవతి :— భోజరాజ, శిష్యులు

అ॥ వె! బాణకాగిన ♦ భవభూతి ముఖ్యులౌ

నవ్వుదిగ్గజంబు ♦ లందులొనఁ

గవరరాజ్యమేలు ♦ కవినాన్వభాముగ

కలఁడు కాగిన ♦ ఘనయశుండు ॥

మధురవాణి :— [ఆత్మ] ఆహా! ఈకాళిదాస శబ్దము వినినంతనే
నాహృదయ మాందోళనపడుచున్నది (ప్రీతాకాశము) చలీ!

ఆ కాళిదాసుఁడను మహానుభావుని నీవెప్పు ఁ నెఱచితివా?

విలాసవతి :— భవనప్రకాశుఁడగు కాళిదాసునే చూడకుదావా?

మధురవాణి :— ఆతఁడే! వృద్ధుఁడా?

విలాసవతి :— విజ్ఞానమాన మాత్రము వృద్ధుఁడే

కం॥ నవయావన సౌందర్యము

రవిసమ తేజఃబుగల్గి ♦ రసికాగ్రిణియై

కవినాన్వభామ చిరుదము

భువిలోపలఁ గాళిదాస ♦ పూజ్యుండందెన్ ॥

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఆహా! నా ప్రియుఁ డీరీతిగనే యుండెను
గదా.

విలాసవతి :— ఇంతయే కాదు. ఆతఁడు శృంగారరస ప్రియుండు
గానకళావిశారదుఁడు. హాస్యప్రసంగి అతని చరిత్రమెంత
వర్ణించినను బాలదు. రాజులని కథానన మొనంగి
మన్నించును.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) మహాకాళి యనుగ్రీహముచే మహాను
భావుఁడైన యాతఁడట్లుండుట కాశ్చర్యమేమి? కాళిదాసుఁ
డను తేజ సందేహము గల్గించినది. ఇప్పుడాతని చూప

పాండిత్య విచారణచే నానాధుని కథ స్మరణకు వచ్చుచున్నది. (ప్ర)కాశము) నెచ్చేలీ! ఆతఁ డేదేశమునుండి వచ్చినది నీకుఁ దెలియునా?

విలాసవతి :— ఆతఁడు తేజోవతీనగరమునుండి వచ్చినాఁడట

మధురవాణి :— [ఆత్మ] ఆహా! ఇంకను సందియమేల? ఆతఁడే నాపాత్రవల్లభుఁడు.

విలాసవతి :— (తనలో) ఆతనినిగూర్చి యంతవివరముగా బ్రీక్షించినది. ఆతని సౌందర్య పాండిత్యములఁగూర్చి విని యాపె చిత్తము చలించియుండనోవు. ఇది తన నియమమును విడుచుటకు మొదలు

మధురవాణి :— చెలీ! ఆమహానుభావుని దర్శనము గల్గినచో నాజన్మము పవిత్రమగును. అదెట్లు నాకు లభించును?

విలాసవతి :— [ఆత్మ] విన్నవినాఁడట జూడవలసి వచ్చెను. చూచిన మీఁదట.....ఏమగునో (ప్ర)కాశము) సఖ! ఆతనిగాంచుట కష్టముగాదు. ఆతఁడు సర్వసులభుఁడు. నిత్యము సంధ్యాసమయమానఁ గాలికాదేవి దర్శనమునకై మన యింటిముందునుండియే పోవును. అప్పుడు నీవతని జూడవచ్చును.

మధురవాణి :— సర్వసులభుఁడంటినే, ఆతనితో మాటాడుటకు సాధ్యమగునా?

విలాసవతి :— (ఆత్మ) ఈపె చిత్తవృత్తి వ్యక్తమైనది. ఇంక సులభముగ దారికి దీసికొనిరావచ్చును. (ప్ర)కాశము) చెలీ! జానిని బ్రీయత్నింతము. నీకుఁ గుతూహలమున్నచో నేను తెప్పినట్లు వినుము. ఆతఁడిక్కడకువచ్చు ప్రాంతమును తేలవను.

మధురవాణి :— ఆమహానుభావుని జూచు కుతూహలము నాకు మిక్కుటముగఁ గలదు. ఏమి చెప్పెదనో చెప్పుము. వినెదను.

విలాసవతి :— మఱేమియులేదు. నీవు మహావిద్వాంసురాలివలె నున్నావు. ఆకాళిదాస కవించుదుని వర్ణించుచు నొక గీతమును వ్రాయుము. అతడు కాళికాదేవాలయమునుండి వచ్చు సమయమునకు దానిని నీవు పాడుచున్నచో నాతని చిత్తమాకర్షింపఁబడి లోనికి రావచ్చును. అప్పుడు నీయజ్ఞార్థము నెఱవేఱును.

మధురవాణి :— (అత్మ) ఈయాలోచన చాల బాగుగా నున్నది. పరపురుషుఁడైనచో నాతని వర్ణించిపాడుట దోషము కాని యగ్నిసాక్షిగ వివాహమాడిన మహానుభావుఁడైన నాప్రాణి ప్రియుని వర్ణించి స్తోత్రముచేయుట నాకు శ్రేయస్కరమే. ఈపె యేమేనియుఁ దెలిసికొననిమ్ము. అతని నీయెడకు రప్పించుట కిది యొక మంచి యుపాయమే. (ప్రకాశము) డెలీ ! చక్కని యుపాయమును జెప్పితివి. జగద్వీర్యవతి జహించిన యాకవిసాహిత్యభాముని జూచుటయే ముఖ్యమైన కరణము గాన నీవు చెప్పినట్లు గీతమును జేసాలోందించి వ్రాసెదను. కాగీతమును గలముచు దెచ్చి యిచ్చెదవా ?

విలాసవతి :— తెచ్చియిచ్చెదను. (పోయి కాగీతముఁ గలమును దెచ్చియిచ్చును)

మధురవాణి :— (అలోచించుచు వ్రాయుచుండును)

విలాసవతి :— (అత్మ) ఈమె యింతసులభముగ చారికి వ్రేచుకొని కలనైనఁ నలంపలేదు. జనాకర్షణకు నాట మంచి సమయము దొరికినది.

మధురవాణి :— డెలీ ! ఇదిగో వ్రాసరిని వినుము. (చెప్పుచును)

రీత్యం .

దూపకం — ఆరాధన

నరసాలాపవిలాస - సురుదిర శ్రీకాళిదాస
నిరుపమ సత్కావ్యరచనా, నిపుణా! సుందరశుణ |
మృదుతరగాన కళోన్నత సదమల విజ్ఞానసహిత
విదితమహాశీల ప్రాంత - విద్వజ్జననముత
సుందరమోహనరూప - యిందుసుందరముఖ ఆ
నందచంద్రవదన మృ - న్మందిరావాస శ్రీశ |
శ్రీకాళీవరప్రసాద - సిద్ధకలితాధురీణ
ప్రాకటవైభవాభరణ - శ్రీకల్యాణ మృదుచరణ |

విభావవతి :— అహా ! యింతత్వరలో నెంతచక్కని గీతమును
రచించినది. ఈపేట సౌందర్యమునకుఁ దగినంత సంగీత
సాహిత్య పాండిత్యముగూడఁ గలదే. పురుషులలోఁ గాళి
దాసకవి యెంతటి రూపరూపన విద్యాసంపన్నుఁడో
స్త్రీలలో నీపెయు సంతటిదియే యని చెప్పవచ్చును.
(ప్రకాశము) చెలీ ! నీగాన మాతఁడు వినినవో నాతని
మనస్సు చలించితీరను. కావున దానినే తిరిగి పాడు
చుండుము.

మధురవాణి :— (తిరిగి పైకీర్తనను బాడుచుండును)

కాళిదా :— (ప్రవేశించి తనలో) జగజ్జనని దర్శనము చేసికొని నే
నిచ్చటకు రావలయునని యోజించి వచ్చుచుండ నన్నీ
మధురగానము ముతీతర యాకర్షించు చున్నది. అహా
గానమునందెట్టి మహిమగలదు. మురళీనినాదమునకు
విహ్వలచిత్తులై కీర్తకృష్ణునిలో నై కృష్ణమై గోపికలవలె
నేనును లోకసమ్మోహనముగ నీగానమువదిన విహ్వల చిత్తులై

కాళిదా :— విలాసవతిది గావ్యదంబరము మాత్రమే కాని మధురవాణి వాణియందు మానసికానందముండునుగదా.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈతగి మాటలయందు నాకనుకూలముగ, శ్రేష్ఠార్థము స్ఫురించుచున్నది.

విలాసవతి :— విలాసవతులవలన సరనులకు మనస్సొలోపము గలుగదా ?

కాళిదా :— విలాసవతియిం వాచండింపఁ దగినవారు విటులు. నేను మధురవాణి కానందించువాడను. కావున విలాసవతిని విటులఁదనుపనిమ్ము. నాకు మధురవాణియే కావలయును

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈతఁడు వచించు మధురవాణిని నేను గాదుగదా

విలాసవతి :— మహాభాగా ! మీకు మధురవాణియందే కోర్కెయన్నచో గాన మొనర్చెదను.

కాళిదా :— (ఆత్మ) నేనే శయత్కారముగా మాటాడుతుంటి నను కొనుచుండ నాకన్నఁ జయత్కారముగా మాటాడుచున్నది. (ప్ర) అంగనా ! యిప్పుడు వినఁబడిన మధురవాణినే వినఁ గోరి వచ్చితివి.

మధురవాణి :— [ఆత్మ] అనఁగా నన్నే పేక్షించి వచ్చినట్లు స్పష్టమైనది.

విలాసవతి :— కవివదా ! అది నాగులికత్తె పాడినది. నేనంతకన్న మధురముగాఁ బాడెదను.

కాళిదా :— అగుము. ఆ నీలఘపేరేమి ?

విలాసవతి :— మధురవాణి

కాళిదా :— ఓహో ! స్వభావమధురవాణి యగు నాపె నామమును మధురవాణియో? మందిది. అపె పాడిన గీతమును రచించినదెవరు ?

విలాసవతి :— (ఆత్మ) నీజముచెప్పకతప్పదే! (ప్ర)కాళము) నా భోక్తాహముచే నాపెయే రచించినది.

కాళిదా :— ఓహో ! యాపెను సుగీతసాహిత్యముల రెంటియందును బాంధీత్యమున్నదా ?

విలాసవతి :— ఉన్నది. (ఆత్మ) మధురవాణివిషయము తప్ప వేలువిషయమితినికిఁ గావలసిఁట్లులేదు. ఆపె నీరెడెక్కడఁ గాని యిదివఱకే చూచెనోయేమో ?

కాళిదా :— అయిన నాపె యిక్కడనేయుండునా ?

విలాసవతి :— ఔను. ఆపెను మీరిదివఱకెక్కడని చూచినారా ?

కాళిదా :— చూచితిని.

విలాసవతి :— ఎప్పుడు ?

కాళిదా :— పురుషుఁడుగానున్నప్పుడు.

విలాసవతి :— (ఆత్మ) ఓహో ! నాఁడీవిషయమెల్ల నెట్టులనో తెలిసికొనియే నేఁడాపెయందనురక్తుడై యిట్లువచ్చెను.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఆహా ! చేనేధన్యురాలను.

కాళిదా :— ఆమెను జూడవచ్చునా ?

విలాసవతి :— అవశ్యముచూడవచ్చును, (ప్రక్కకుఁబోయి) మధురవాణి ! యిటరమ్ము !

మధురవాణి :— (సచ్చితలవంచి దూరముగా నిలుచుండును.)

కాళిదా :— (చూచి తనలో) ఆహా ! యిప్పటికిఁగనా నేత్ర సాఫల్యము గల్గినది. పూవునకుఁ దావివలె నీపె శారీరసౌష్ఠ్యవమునకుఁ దగిన శరీర సౌందర్యమొనంగి బ్రహ్మ తన సామర్థ్యమును బ్రదర్శింపఁగల్గెను. (ప్ర) ఈపె అక్షణములు చూచినచో సత్కులప్రేమానందమును మహా వతివ్రతవలె నున్నది. ఈపె నీకెట్లు చెలియాయెను ?

మధురవాణి :— (ఆత్మ) అర్థపుత్రునికి నాఁడుండు సుకలము గల్గినట్లు వ్యక్తమైనది.

విలాసవతి :— మహానుభావా ! యీపె క్షత్రియపుత్రిక. కొలఁది దినములక్రిందటనే యిక్కడఁబ్రచ్చి నాకుఁ బరిచితంబురావచ్చెను.

కాళిదా :— (ఆత్మ) నేనూహించినట్లే యీపె నాకుఁ బరిగ్రహ
ద్యారాలేయైయుండవలెను. కానిమ్ము. విచారించిచూ
చెదను. (ప్రకాశము) ఈపె యేదేశమునుండివచ్చినది?

విలాసవతి :— కాశ్మీరదేశమునుండి

కాళిదా :— ఇట్టులొంటరిగావచ్చుటకుఁ గారణము?

విలాసవతి :— బుధాగ్రీణి ! విద్యావతియైన యీపెకు వివాహ
ప్రయత్నములు జరుగుచుండఁగా నొకనాఁడు కాశీనగరము
నకుఁ బోవుచు మార్గమున గంగానదిలోఁబడవమునిఁగి దైవ
యోగముచే నీపెయొక్కతెదల యొక బ్రాహ్మణుని పహ
ణమున నొడ్డునకుఁజేరి మానరతుణ్యులై పురుషవేషమున
నీనగరమునకువచ్చినదట.

కాళిదా :— [ఆత్మ] సరియే. నాయూహకుఁ దగినట్లుగనే విష
యములన్నియుఁ ననుకూలపడినవి. ఇప్పుడు నాక్యంఠ
సంతోషమైనది నిర్మలమైన సత్కులబాలయై విద్యావతియై
యున్న యీపె పరిగ్రహణమున కర్హునివని స్పష్టమైనది.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈతనికి నామీద ననురాగము కల
దనుట కనేక నిదర్శనములు గలవు. నన్నుఁబొదినను, నా
పూర్వకథ జ్ఞప్తికి రాకుండుటయు, నన్ను గుర్తుపట్టకుండు
టయుఁ జూడఁగా నాకథయెఱువఁగిన మహాకాళి వరప్రభా
వమని తలంచెదను. దేవీమాయ యెంతటివారికి నభేద్యము
కదా ! ఈతనితో నెట్లు మాటాడుదును? ఇంకను లజ్జాభావ
ములు బాధించుచున్నవే?

విలాసవతి :— సఖి ! మధురవాణి ! పూజ్యులు మధురవాణినే
కోరివచ్చినారట. నీయిష్టార్థము ఫలించును లెమ్ము.

మధురవాణి :— [శృంగారలజ్జతో] చాలు, ఊరకుండుము. జత
యైనవారిగు మహాసీమాలవల్ల నీవిట్లు చెప్పవలయు.

కాళిదా :— (మధురవాణినిజూచి) ఓకోకిలవాణీ ! నిన్నుఁ జూచుటకుఁ బూర్వము నేను జితేంద్రియుఁడనై యుంటిని. కాని నీవేకదా దానిని దొలఁగించితివి.

మధురవాణి :— అయ్యో ! నేనే యపరాధినైతి, యింకేమిగతి
[భయమును నటించును.]

కాళిదా :— ఓభీరురాలా ! భయపడెదవేల ?

మధురవాణి :— మహాభాగా ! అపరాధులకు శిక్షయగునని భయముండదా ? అందు రాజానుగ్రహపాత్రులగు తమకే నేనపరాధమొనర్చితిని. కావున శిక్షింతురేమో యని భయమగుచున్నది.

విలాసవతి :— (అనూయచే) ఇంకనాకిక్కడఁ బనియేమున్నది ?
(పోవును)

కాళిదా :— నీయొనర్చిన నేమిన్నకే నాబాహుపాశములచే బంధించి నీకుఁ దగిన శిక్షయొనర్చెదను.

(అని కాఁగలింపఁబోవును.)

మధురవాణి :— అర్యపుత్రా ! తమ స్థిరచిత్తమెంతలో మెత్తబడినది.

కాళిదా :— ఓ మనోహారిణీ ! నేను మొదటనే చెప్పితినిగదా. ఆచిత్తము మొదట స్థిరముగానేయున్నది. కాని

కా! నీలావళ్యామి, నీకళానిపుణతల్ + నీదివ్యచాతుర్య వాచాలత్సంబును మంజుభావలును నీ + సంగీతసాహిత్యమూల్ నీలోలాలకముల్ ముఖేందురుచులున్ + నీరేజ నేత్రంబులున్ కాలామద్భుతమానసంబుఁ గఱఁగిం + వన్ జేసె చిత్తంబుగన్!

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఇదంతయు మునుపెక్కడికేబోయినది !
(ప్రకాశము) నాథా ! సర్వముందెలిసిన మూరీరీతిఁజెప్పిన నేనేమని ప్రత్యుత్తర యిచ్చుచానను.

కాళిదా :— అనుకూలముగు ప్రత్యుత్తరమును నీవే చెప్పవలెను.

కాని నీవివాహము విషయములో నేరీతిగానాలోచించిరిని ?
మధురవాణి :— అనాథనగు నేను, మహాకాళికి దాసిని గావున
నాపెయ్యే యీవిషయము విచారించవలెను.

కాళిదా :— ఓహో, సరే, ఆపెయ్యాలోచన తెలిసి యేయిస్తుంది.

మధురవాణి :— ఏమిని ?

కాళిదా :— కాళిదాసి కాళిదాసుని వరింపవలెనని.

(లోపలనుండి) రసికాంగిణీ ! తాము సత్స్వరము దయనీయ
తలయునని రాజాజ్ఞయై చల్లుగా నొకనేవకుండరుడౌచి చెప్పెను.

కాళిదా :— ఏమి సత్స్వరముగా రావలసినదని రాజు కబురంపెనా ?
నేనిక్కడ మన్నట్లాలనికెట్లు తెలిసెను ? (ఆత్మ) అనూ
యావత్తులై నామీఁద రాజేంద్రునితోఁ గొండెములు చెప్పు
చుండు బాణమయూరాదికవులెవరో నేనిక్కడకువచ్చుటఁ
జూచి, రాజునకెఱింగించియుండురు. కానిమ్ము మధురవాణి!
పోయివచ్చెదను

మధురవాణి :— మీదాసిని మఱువవలదు (కాళిదాసుఁడు వెడలి
పోవును) ఆహా ! యెంతటి యాకాళింకము గల్గెను.

కం॥ కరగత దివ్యామృతమును

బరమానందమునఁ ద్రాగఁగ + వచ్చెడునేళక

బరుఁడెవఁడో యెలుకఁ ద్రోసిన

తెలుగునఁ బలినుభము త్రొటిని + దీడభ్రాతృక !

(తెరచును.)

శ్రీ మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము

శ్రీమద్భాగవతము

పాఠ్యం కము.

౪౦౫ ము 1.

భోజరాజాస్థానము.

భోజ :— సకలకామ్య పారంగతుడును, దత్తత్రయజ్ఞానువునైన కాళిదాసుడు జేశ్వరాలంపటుడయ్యెనన్న నమ్మడగిన విషయము కాదు. కాని యాస్థానపండితులెల్ల రాతని విషయములో వివరీకాభిప్రాయమును వెలిపుచ్చుచున్నారు. నేటిసాయం కాలమున నాతడు విలాసవతియను వేళ్ళయింటికి బోయి నట్లుగాఁ గొండలుచూచి చెప్పిరి. [తనలో] కాని నాఁడు చూచిన తరుణీతీర్థ యీతఁడాయింటి కేగెనని తలంఁచును స్త్రీల మోసమును కాపాడుట రాజధర్మము గాన వానిని మందలించి వాని బొరిసుండి యాపెను రక్షించెద.

కాళిదా :— [వ్రేవేళించును]

భోజ :— కాళిదాస కవీంద్రా! నీవెచ్చటికి బోయియుంటివి ?

కాళిదా :— నేను పోయినస్థలము నీకుఁ దెలియకముందు యాస్థల మునకు నీసేవకుని జంపితివా ?

భోజరాజ :— అయిన నీవక్కడనున్నమాట నిజమా ! నీవట్టి స్థలముల కేగిదువని నేనెన్నఁచును దలంపలేదు. నీవిద్యాజ్ఞాన కాశలము నీవిధముగాఁ బఠింపించినవా ? నీగౌరవమును బోగొట్టుకొనుటయేకాక నిన్న సన్మానించుచున్నవారి గౌరవమునకుఁగూడఁ గళంకము తేచ్చుచున్నావు ఇది నీకు యోగ్యమా ?

కాళిదా :— రాజేంద్రమా !

తిరుపతియగు పరమశివుఁడే మనస్థుని బారిఁజిక్కి యర్థపారమమును గోల్పోవ నిఁకనావంటివారి చూటయేల ? ఈర్ష్యాభివృద్ధి మాటలునమ్మి నన్నిట్లు పిలిపించి ప్రతిపక్ష సమక్షమునఁ బ్రశ్నించి, యవమాన మొనర్పనందిన నీవెంత యవివేక స్పృహఁడవు !

భోజ :—

మ॥ అవునా ! తొత్తులయిండ్లజేరి కులవిద్యా గౌరవభ్రాంతి యెల్లవినాశంబొనరించు భ్రష్టుని నిఁకలాలించి పోషించి మన్ననరత్నాందిత సింహాసీరవిడి సన్మానంబుగావించు నేనవివేకండును గాక ప్రాజ్ఞుఁడనె ? దుర్వాప్యపార పారంగతా !

అవలకుఁబొమ్ము [మంత్రీద్విక్లేబ-] బుద్ధిసాగరా ! మన రాష్ట్రమున దురాచారములు చాల జరుగుచున్నవి. నేటి నుండియే మనము పరిచ్ఛిన్నవేషమున సంచరించుచు నవియెల్లఁ గనిపెట్టి వారల శిక్షయొనర్పవలెను

బుద్ధిసా :— చిత్తము.

కాళిదా :— [ముందునకువచ్చి తనలో] ఈతఁడు ధర్మపరుఁడును బరనారీ సహోదరుఁడనగుటచే నాకవుల ప్రేరణచే నామీఁద నాగ్రహిణుఁడై యుండు నేను గుణమును గ్రహింపవలసివడిగాని యాతనిపైఁ గోపించుట తగదు. కాని యిప్పటికి నెల్లిపోయి సమయోచితముగా నీతని

జంగించి నన్ను మాపించినందుకుఁ బశ్చాత్తాప పడునట్లును
సీతాంజనేయలచెప్పు శవులకుఁ జరాధవమును జేసెదను.
[కాలిపోవుచు]

భోజ :— బుద్ధిసాగ ! ! బ్రతివము. గానివానకవియు నేను నొక
వి. యను క్షిప్రదలఁచి పాపాంతరముల నావలసవతి
ం రటికేగితిమి ఆ ప యంతికి వలసవణ్ణ సంతముగా
లగు మనశ్చతురస్రియునగు నొక బాం యప్పుడే వచ్చి
న. ఆచింతాదు వీరవతివ్రతాలక్షణములు పాడకట్టి
న. ఈశనివృష్టియల మున్నును మాత్ర మాపెయందే
నించినట్లు నాడేకగిపెట్టితిని. అదియే యాయనర్థమునకు
మూలకా గ్రంథై యుండవచ్చును.

బుద్ధిసా :— రాణోదారి ! ! బలవా నిందియిగ్రామో విద్వాంస
పాపకర్మతి యనుచుంటి తమకుఁ దెలియనిదికాదు. కాని
కామింకన నొంచెము శాంతివహించిన జాలబాగుగ నుండ
దీ. అందు నుభావనీయ మాహాత్మ్యము గలవాఁడు
సెమా !

భోజ :— అదియందనిమ్ము. వర్ణాశ్రయధర్మములను గులశ్రీల
పాతినౌత్వము గాపాడుట కాజులకుఁ గర్తవ్యమైయున్నది
కావనఁ గానిదాసునకుఁ దెలియకుండ నాపతివ్రతను గొని
వచ్చి మఁ జవనమునందే యాపెమానరక్షణమునకుఁ దగిన
ప్రశ్నోక్తవ గు నేర్పాటులఁగావించి యాపెనందు భద్రీకణ
భును. త. హత సావకాశముగానా పెవిడుయమైనిచారితము.

బుద్ధిసా :— చింతింపు.

(నిష్క్రమించును)

వేషమును మన్నింపువలె. తేవలగిరిగారి గొల్లవలకుటం
బునకు వచ్చెదను.

భోద :— మంచిది. (పరివారముతో ముందుగ భోవుని)]

కాళిదా :— ఇక్కడికి రాజువనియైనది. ఇది బాణమయూరాదికపుల
వని పట్టవలెను. వీరికి నాపై ననుకూల దినదినాభివృద్ధి
యగుచున్నట్లున్నది స్మృతునితో నాపై గొండెములుచెప్పి
నన్నవమాన పఱింపవలెనని వీరాలోచించు పన్నట్లుగా నాకుఁ
దెలియవచ్చినది. కొన్ని యచుభవమునకు వచ్చితిని కాని
వారివోయత్నములు నిచ్చలములయ్యెను. తేనికి నాపై నేవి
ధముగా నైన గోపమును బుట్టింపవలెని వ్యక్తచారదోష
మును నాపై నాలోపించిరి. కాని దానివల్లను వారికోర్కె
నెఱవేఱలేదు. నేను బ్రాహ్మణుడనయ్యెను విద్యమూం
నముల భక్తిండుచున్నాడనని రాజుకెక్కరించి రాజువు
చేసెదమని చెప్పిట్లు నాయాప్తుడొకఁడు నాకెక్కరించెను.
అదిగో వారీమార్గముననే వచ్చుచున్నట్లున్నది. కావున
వారు చూచుచుండఁగనే యొకమిత్రస్వయమగొని వీసికొని
పోయెదను. వారేమిచేయుదురో చూడెదను. (అని యొక
మిత్రమునుగొని వాకుచూచినమీఁదఁ జంకినిడికొనును.)

[బాణమయూరాదికపుల ప్రవేశింతురు]

మయూ :— బాణకవి! నూత్రప్రకాశమును దు, మిత్రము
లుగాన్పింపనట్లు, కాళిదాసప్రబల్యమున మనఁజేరిత్యము
గణనకువచ్చు నవకాశమే కలుగుటలేదు. ఇక్కడనుండి
పోవుదనున్న మనలజేపట్టురాజులెవ్వరు లేరు. ఈకాళి
దాసుడనువ్యాధి నొనకుఁ దప్పటెట్లు ?

బాణ :— ఏమిచేయుదము ? ఎట్లులెనను రాజు శుభు గాళిదాసు
నకును మనోవైకల్యమును బుట్టింపఁ బోయెన్నిచి విధల
మనోరథులయ్యెతిమి. ఇంక నేమియు నుపాయములేదని వలయును.

మయూ :— నిజము. (ముందునకుఁజూచి) ఓహో ! అదేనఁ జూడుము. (మెల్లఁగా) కాళిదాసుఁడు మత్స్యమునఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు.

కాళి :— (చూచి) మనకు చాల మందినమయము చిక్కినది. కాళిదాసుఁడు మత్స్యమాంసముల భక్షించునని మనము రాజనకుఁ గొండెములు చెప్పియుంటిమిగదా. దాని నివృద్ధు పృథ్వీక్షుమనఁజూపుటకు మిగుల సమమిలముగానున్నది. దీనిచే రాజనకు నిశ్చయముగా వీనిపై సహస్యము గల్గి తీయును. (ముందునకుఁజూచి) కాళిదాసకవివర్ణనకు సమస్కారము.

కాళిదా :— శుభమగుగాక ! ఇదేమి మీరండటిట్లువచ్చుచున్నారో (మత్స్యమును జంకలోఁ బెట్టుకొని నేలువ కప్పకొనును.)

కాళి :— నాఁడు మిమ్మునధలోఁ దూలనాడినందులకెంతయు వగచుచు రాజుగారు మిమ్మొకసారి తక్షణము గొనిరావలసి నదిగా మమ్ముంపనారు. గావున దయచేయగోరుచున్నాము.

కాళిదా :— (ఆత్మ) వట్టిది. రాజిప్పుడేకదా పోయెను. నేనూ హించినట్లే వీరువన్న భోజనిసమీపమునకుఁ దీసికొనివెళ్ల వలెనని ప్రయత్నించుచున్నట్లున్నది. కానిమ్మ నాకును మించినమయమే చిక్కినది. (ప్రకాశము) ఏమి రాజ కబురంపెనా ? మంచిదట్లులెన వచ్చెద. సదువుఁడు.

కాళి :— [మయూరునిఁజూచి చెవిలో] మయూరకవీ ! మొదట నీవుపోయి మహారాజు కీసంగతి వివరముగాఁ జెప్పుము. నేనిట్లే మత్స్యసహితముగా నీతని గొనివచ్చెదను.

మయూ :— అట్లే కానిమ్మ (వెళ్లును)

కాళి :— (ఆత్మ) ఈతడు చంకలోనున్న మత్స్యమును దీసి పాటినేయట కవకాశము లేకుండ నితని వెంటనే యుండి భోజనియెడకుఁ గొనిపోయెదను. (అందఱు పోవుదురు)

రంగము. 3

(రాజు, బుద్ధిసాగరుడు, మయూరకవి, కూర్పుండియుండురు)

భోజ :— మయూరకవి ! కాళిదాసుఁడు కుత్స్యమును గొనిపోవు
నుండఁగా నీవు చూచితివా ?

మయూ .— రాజేంద్రా ! తమతో సస్పృలము లాడుదునా !
మేమందఱుమును జూచితివి. అతఁడు వచ్చినచో దణికి
ప్రత్యక్షమగును

(కాళిదాసు బాణకవి ప్రభృతులు ప్రవేశింతురు)

భోజ :— ఎల్లరకు సమస్కారము.

అందఱు :— విజయార్థత!

భోజ .— (కాళిదాసునిజూచి) కక్షేకింతువ ?

[ఏమంకిలో సున్నము ?]

కాళిదా :— పుస్తకమ్

[పుస్తకము]

భోజ :— కిముదకం ?

[కారుమన్న సీరము ?]

కాళిదా :— కావ్యార్థ సారోదకం

[కావ్యసారిమనే నీరు]

భోజ :— గంధః కిం ?

[వాసనరసము !]

కాళిదా :— రఘురామ రావణ మహానంగ్రామ రంగోద్భవః

[అంబులో వివరించిన రామరాణ మహానంగ్రామమందలి రక్తము మొద

భోజ :— కింపుచ్చ ?

[తోకవలె నున్నదేమి]

కాళిదా :— నవభావపరి లిఖితం

[క్రొత్త తాటియాకుతో కాశివ భక్తము]

భోజ :— కింపుస్తకం పేకవే ?

[రీకవీ అదేమి పుస్తకము ?]

కాళిదా :— రాజా భూమగ నైవత్యైశ్వరితం రామాయణంపుస్తకం

[బ్రాహ్మణులును దేవతలును - శ్రీరామాయణమునట్టి రామాయణపుస్తకము]

భోజ :— ఏది రీయము. చూరము.

కాళిదా :— (పై నగిరిన నీలువను దీయఁగాఁ జంకలోనుండి రామాయణపుస్తకము బారివసును. భోజరాజును మిగిలిన వారందఱు కాళిదాసుని పాదములపైఁబడుదురు]

భోజ :— పూజనీయుడవగు కాళిదాస కవిచంద్రమా ! నాయన రాధమును మన్నింపుము. నీమహిమ నెఱుంగక యీకవుల మాటలనమ్మి చిన్నదిగి వ్రేక్షించి నేనవివేకినతిని. నీవు దైవాంశ మా భూతుడవు.

బాణ మయా } :— మహానుభావుడవైన యోకాళిదాస కవి
రాది కవులు } సార్వభౌమా ! నీమహిమ నెఱుంగక మేము నర్చిన యావరాధములనెల్ల మేమింపుము.

భోజ :— (ఆత్మ) ఈకవుల మాటలునమ్మి నేనవమానమొంది తిని వీరు పరిస్పరాసూయాపరులని స్పష్టమైనది వీరెల్ల యను స్వప్రయోజనముకై నన్నాశ్రియించిరే కాని నాయభ్యుదయమునకును గీర్తని వన్నె బెచ్చునట్లగపడలేదు. నాయనంతగము వీరు కృతజ్ఞతతో నొక చరమ శ్లోకమేని చెప్పెదని యోచదు కాళిదాసుడు మహానుభావుడు భవిష్యద్విషయముల సూహించి చెప్పఁగలఁడు. కావున వీనిచే నాచరమశ్లోకమును జెప్పించి మనసార వినియెద.

(కాళిదాసుని జూచి) కవిచంద్రమా ! నాచరమశ్లోకమును నీవోటి నుండి వినవలయునని కుఘాహలపథుచున్నాను. కాని దయచేసి వచింపుము

కాళిదా :— (ఆశ్చర్యము) రాజేంద్రా ! రాజసేవ మిగులగర్వము నీవు మహాపండితుఁడవనియు రసికాగ్రణివనియు నీయాస్థాన మునఁజేరితిని కాని నీవీకపుల కృత్రిమాపదేశమున ననేక విధములఁ బరీక్షించి యపమానపఱుప సాహసించితివి. బ్రాహ్మణుడనైన నేను మత్స్యమాంసముల భక్షింతునని వీరు నీకుఁ జెప్పినది యటుండనిమ్ము నీవామాటలు సమ్మట న్నాయమా ? ఇది తెలిసికొనియే వీరియూగ్యతలు బయటఁ జెట్లుటకు నేడుద్దేశ్యపూర్వకముగా, మత్స్యమును గొని వచ్చినమాట నిజము. కాని మహాకాళిచుహిమచే నేను వచించినట్లుగా నది రామాయణపుస్తకమైంది. కేవల పండితమాత్రుఁడై వీరికంటె శక్తివంతుఁడవఁడేని యున్నచో వారిని వీరలూరక విమతురా ? వారికి నీవలన నెంతపరాభవమైనను, జేయించెడివారు. నన్ను మీ యొద్దనుండి తప్పింపవలెనని వీరుచేసిన ప్రయత్నములకెల్ల నీవు సాయమునర్పితివి. ఇప్పుడు నీవు జీవించియుండఁగనే యమంగళమునొంది నీపైఁ జరమశ్లోకమును వచింపవలసినదని నాకాఢ్ఠాపించుచున్నావు. మీయాశీర్తుండనగుటచే, మీయాఢ్ఠా ప్రకారము నడుచుకొనకున్నచో మీకాగ్రహము గలుగ వచ్చును. కాని మీరు జీవించియుండఁగనే మీపైఁజరమశ్లోకమును జెప్పనంతటి విశ్వాసహీనుఁడనుకాదు. కావున మీసేవ నైన మానుకొనిపోవుదునుగాని మీకోర్కె మనసు లోనైన భావింపను. ఇదే నేనెడలిపోయెదను. (అనిపోవును)

భోజ .— మిత్రమా ! కాళిదాసా ! శోపమువలదు. భోవలదు. పోవలదు. (యుందునకువచ్చిచూచి, అయ్యో ! నెడలిపోయెనే.

బుద్ధిసా :— రాజేంద్రా! కాళిదాసుడు మహాశిష్యుని. నయన
యంత్రీ తంత్రీ యోగసిద్ధుల శిష్యునినవాడు. అతడెచ్చ
టికేజోయినను సర్వానము జరుగును. అతని విషయమై
మనమితగాఁ బరీక్షింపఁదగదు

భోజ :— నిజము! అతఁడు మహాశిష్యుడు. అసూయాపరులగు
నీకవులమాటలు విని నాయముల్యరత్నమును బోగొట్టు
కొంటిని. తిరిగి నాకది యెట్లుదొరకును.

బుద్ధిసా :— రాజేంద్రా! అతని మనస్సునకుఁ గొంచెము నొప్పి
గల్గినట్లున్నది. అయినను మీయందుఁ బరమవిశ్వాసము
గలవారు. భోజము శాంతించినమీఁద నాతని మీనమును
మునకుఁ గొనివచ్చెదను

భోజ :— అట్లులేచేయుము.

కంచుకి :— రాజేంద్రా! జయమగుఁగాక. కవిరాక్షసుడను
-ంహసింఁబోకఁడు తమ యాజ్ఞకై వేచియున్నాఁడు.

భోజ :— సవి యముగఁగొనిరమ్ము.

కంచుకి :— చిత్తము (అని కవిరాక్షసునితో వచ్చును)

భోజ :— పూజ్యులకు వసుస్కారము. ఈయాసనమలంకరింపుఁడు.

కవిరాక్ష :— విజయభవ ! (కూర్చుండి)

తం॥ పలువ భవత్ప్రీతానము నొక సర్పిన మీఁదటఁ దగ్గిరస్తమా
పలుపరమానువుల గొని నొక భంబున నెల్లెను చండభానునిక
జలవిధిలోనిడంగెను కృష్ణా శానుని నిందుని చేతి వజ్రమున్
సరిపెనుమా విదిత్రీనుగఁ సత్కవి పండితపండిత పరీభూ॥

భోజ :— కనీద్రీమా ! మీసాండిత్యము, రసికత్వము, మిగుల
నాశ్చర్యముగానున్నవి. (బుద్ధిసాగడనిజాచి) మంత్రీ!
పూజ్యులగువీరికిఁ బది నేలసువర్ణముల బహుమతిగానిమ్ము.

బుద్ధిసా :— చిత్తము.

కవిరాజు :— రాజా, నీవదివేల సువర్ణములెవరికిగావలెను? నేనిచ్చు సమస్యను బూర్తిచేయువారికి, నేనే వదివేలసువర్ణముల నిచ్చెదను, సకలరాజాస్థానములఁ దిరిగితినిగాని నాసమస్యను, సరిగఁ బూరించువారు లేరైరి. కాని నీవు సరస్వత్యవతారము వనియు, నీ యాస్థానమందుండువారు మహాకవులనియు పెద్దలనేకులు చెప్ప వింటుని గాన, నీయాస్థానకవు లెవరేని పూరింతురేమో చూరెదఁగాక మని యిటవచ్చితి.

భోజ :— కవీంద్రమా! సమస్యను దెలుపఁగోరుచున్నాను.

కవిరాజు — “ఋసుమే కుసుమోత్పల్లః శూర్యుతే సచద్భిశ్చనే”
దీనిని నాయుద్దేశముననుసరించి పూర్తిచేయవలెను ఇది
సరిగాఁబూర్తినేయువారికిఁ బదివేల సువర్ణములిచ్చి నేను వారికి
శరణాగతుఁడగుదును. లేనిచో వారు నాకు శరణాగతులై
తామిదివఱకుఁ గొందిన బిరుదాలన్నియు నాకు సమర్పింప
వలెను

బాణకవి :— (ఆత్మ) ఆహా! మహాకవినవృత్తిజ్ఞయే.

భవభూతి :— బాణకవి! యీసమస్య “పుష్పమునందుఁ బుష్పము
ఛాట్టినది. ఇదివఱకు విసలేదు కనలే” దను సర్థమును దెలు
పచున్నది. ఇందలి భావమేదియో స్ఫురించుటలేదు. తొంద
రపడి పూర్తిచేసితిమేని యితని భావముననుసరించియుండనిచో
పాపమింపను. కావున, నాల్గుదినముల వ్యవధి నమగ్నదము.

బాణకవి :— ఔను మంగలియాలోచనచెప్పితివి. (రాజునుజూచి)
రాజేంద్రా! నాల్గుదినములు వ్యవధియొసంగిచోఁ గవి
హృదయమును గ్రహించి నీనిది బూర్తిచేయుదును.

కవిరా — నాల్గురోజులా! (ఆత్మ) నాల్గుమాసములిచ్చినను
బూరింపఁగలరా! చూతము. నాయుపాసనాబలముచే,

పరస్వతిని నిర్బంధించి, వీరికి వాగ్బంధమును ర్చెదను. (ప్ర)
అటులనేకానిండు. నేటికైవడవదనమున నేను దిరిగివచ్చెదను.
నాడు నాకు స్మరమును జెప్పవలెను.

భోజ :— పరియే. (కవిరాక్షసుడు వెడలిపోవును) అహ !
యిట్టిసమయములోఁ గాళిదాసుఁడు లేకపోయెనుగదా.
అతఁడునుగో నీకవిరాక్షసుని లక్ష్మిమునీయునా? పెద్దలచేఁ
బొగడ్డగనిన నాయాస్థానము వేటిలోఁ బరువుపోఁ
గొట్టుకొనవలసినచ్చెనే?

మ॥ కుకవులే గొంగు బసూయైచే బలమహాశక్తులవమ్మిమన్నిశ్రునిగా
మకవినే బంజితవద్య మామః + సభాశోభాయమానాధ్యున
త్యకలంకోద్భవునిన్ బరేంగితుని + మాహాత్మైక సంపన్ను నే
నకటా ! యెంతటి మందబుద్ధినయి యన్యాయంబుగావీడితిక॥

ఛీ. ఛీ ! కవులారా ! మహానుభావుఁడైన కాళిదాసుని
దూతీసంఘముఁ దగిన ఫలము వెంటనే కల్గవది. నిజముగా
వ్యవధిలోఁగల గవిహృదయమును గ్రహించి సహస్యను
బూర్తిచేసి మీమర్యాదన్న గౌరవముకొనెదరా ?

భవభూతి :— రాజేంద్రా ! మేమెల్లరము కవిమూర్ఖులముకాని
కాళిదాసుఁడు మహనీయుఁడగు వరప్రసాది. పరేంగితముల
నెఱిగి కవితఁజెప్పుట యాతనికిమాత్రమేసాధ్యము. కాని
మేము ప్రయత్నించి చెప్పిన గవిరాక్షసుని మెప్పించఁజాల
మేమోయని శంకించుచున్నారము.

భోజ :— అయ్యో ! మీఁలెంతటి వార లేకదా ! ఇప్పుడేమిసేయుదును?

బుద్ధినా :— రాజేంద్రా ! యీసమస్యను, గవిహృదయమునెఱిగి
పూర్తిసేయువారికి గొప్పబహుకానమియఁబడునని చాటిం
చినచోఁ గాళిదాసెక్కడనున్నను దానిని వినినతోడనే పూర్తి
చేసితిమిను. అప్పుడాతఁడున్నతాపు నెఱిగి యాతని బ్రార్థించి
తీసికొనివలెము.

భోజ :— నిజము. అటులనేచేయుము. దీనిని బూర్తిచేయువారికిఁ బదికోట్ల సువర్ణములీయఁబడునని చాటింపఁజేయుము. తరువారఁ జూలము.

బుద్ధిసా .— చిత్తము.

[నిష్క్రమింతురు]

రంగము. 4.

భోజరాజవభ.

భోజ :— బుద్ధిసాగరా ! కాళిదాసుని గుఱికిఁజెప్పిన యాసాధ్యమణి యెందున్నది.

బుద్ధిసా .— తమరాజ్యయిద్దినవెంటనే, కాళిదాసునకుఁ జెలియఁ కుండ రాజవార్యమునకుఁ గొనివచ్చి లగు సకల్యతో నందుంచితిని.

భోజ :— ఆసాధ్యమణి యిస్తార్థమెద్దియో యంతవఱకును విచారింతునన, నాపె యేచునుకొనునోయని యూరకుంటిని, ఆమెను బిలిపింపుము. విచారింతుము.

బుద్ధిసా .— చిత్తము. (అనిపోయి మధురవాణితోఁజచ్చుచు)

మధురవాణి :— (వచ్చి దూరముగాఁ దలవంది నిలుచుండుచు)

భ .— ఓహహిహి! కాళిరోయిణి ! నీవసగరమున కనాధవలెవచ్చిన విషయము మాకుఁజెలిసినది. కాని మిగిలిన విషయము లేనియొ మాకుఁజెలియవు. నంశయములేనిచో, నీయిష్టార్థము నెఱింగించిన దానిని సాధ్యమైనంతవఱకు నెఱవేర్చుడు.

మధురవాణి .— రాజేంద్రా! నాయకుడు నీకు నీవని నాకు నీవు, వచ్చిన యానాపాత్రలకు మించి నీకు నీవని నాకు నీవు జేయవలెను

భోజ :— మానినీమి కి! నీకానంద గానమున్నవాడా?

మధురవాణి .— తనసోపానాలోకి ముచ్చట్లగా విన్నాను

భోజ .— ఓహో! యాతఃశ్చైవ్రో నేనపదోమిన్నాను.

మధురవాణి .— రాజేంద్రా! నీ కావ్యప్రసాదము మోకత్యం
తాత్ప్రసాదము కవిని వ్యభాము

భోజ :— ఏమేమీ! కావదాసుడా?

మధురవాణి .— నీ ము, అమహానభావుడే.

భోజ .— బాగున్నదీ, (ఆత్మ) ఇది నిజమనుచునా?

(పృథాకము) కాంతావళి! ఆతడు నిన్ను వివాహమాడెనా?

మధురవాణి .— రాజేంద్రా! నిజసభలో నగ్నిసాక్షికముగ
నాజనకుడు నన్నాతనికి ధారవోసెను

భోజ :— ఇది మిగుల నాశ్చర్యకరమనుచున్నాము నారభ్యోమణి!
నీవృత్తాంతమింకను వివరముగాఁ దలసికొని గుఱుహల
పడుచున్నాము.

మధురవాణి .— రాజేంద్రా! వివరములను చెలువచేయు, రహ
స్యముగానుచి నాప్రార్థన నెఱవేర్తుమని, వాగ్దానమిచ్చినచో
సర్వముఁ దెల్పెద.

భోజ :— నీకు భయమువలదు. నీయభిమతియు నెఱవేర్చెద.
సర్వముఁ దెల్పుము.

మధురవాణి :— నేను దేవోపతీనగ్రాధిపుడగు విజయవర్మ మహా
రాజుగారి కుమార్తెను. నానిజనామము విద్యాధరి మంత్రి

యనుచు ముగించుచు తన వుస్త్రిని నేను బరణయమాడి
 లేడను మాతస్యమును నన్న మోసపుచ్చి సామరుడగు
 వల్లవానినొని, మహావిద్యాగినుని చెప్పి నాను సరునిగాఁ
 దెచ్చి నరణమొనర్చెను. సకాంతముగను నున్న పిచ్చిత్రాం
 తమును నేను గ్రహించి నాముఖమున దేవతయగు మహా
 కాళిని గొప్పించి నాపె యాతనినాల్కిపై, నమృతనీజముల
 వ్రాసెను అంతరీక్షమాతని పూర్వస్వత్వార్థము విచారింప,
 నాతఁడు మహా దాస్యంనుడనియు, గురుశాపమున గొల్లలఁ
 దిరుగుచుండెననియు దెలిసినొంటని, కాని గొల్లయై పెండ్లి
 యాడినయూపెను, శాపపిమోచనమున దాను బ్రాహ్మణు
 డగుటచే జన్మింఁగాఁ బంగ్రహించబాలనిని తిరస్కరించి
 వేడలిప చెప్పెను.

బుద్ధిసా.—రాజీంద్రా! కాళిదాసుఁడెంతటివత్సేట్రముఁడో తెలిసినదా?
 భోజ . — నిజము, నేనీ మోసపోయితిని.

మధురవాణి . — అప్పుడు నేను మావృతాంతమును గహస్యముగా
 నొక కాగితముపై వ్రాసి, నాతఁడొ కిందుఁడుగాఁజెట్టి,
 యామాధవమును సహజబాలక, యొరులెఱుంగకుండ
 నొంటరిగావచ్చి మానరక్షణకై పురుషవేషమును దాల్చి
 నాప్రాణవల్లభుని వేదికును నిక్కడికి వచ్చితిని. విలాస
 వతిచే, నాతనివృత్తాంతము నెఱుగి యాతఁడాపె యింటికి
 వచ్చు మార్గమును బన్నితిని.

బుద్ధిసా — లేకపోయిన, వేశ్యాగృహమున కామహనీయుఁడు
 పోవటయను నెట్టిది?

మధురవాణి . — కాని మహాకాళిమహిమచే నింతవఱకు, నానిజ
 స్థితి యీతనికిఁ దెలియనేడు. తెలిసినచోఁ దిరిగి నన్నుఁ
 దిరస్కరించి పోవునేమోయని భయపడుచున్నదాన.

భోజ :— (ఆశ్చర్యముతో) ఆహా ! నిజము. ఇది యగ్రాహ్య
 వస్తునైననో మహామభావుని మనస్సు చలి పకుండెడిది.
 కాని యాతని యర్థశక్తిగమగుటచేతనే యాతని గాఢీతి నాక
 కించినది అయ్యో ! వెలియని యాతని వింగించి పాప
 నైతిని ధీ ! ధీ ! నేను నిజమును మొదట విచారించక
 మువివేకి నైతినిగదా ! (ఆలోచించి) ఏమో యీకథ
 యంతయు నన్నుతెల్ల ? స్వకార్యనిహిత్యైః స్త్రీలైతి
 యద్భుతచరిత్రలనై నం గల్పించెదలను.

కంచుకి :— రాజేంద్రా ! జయమగుగాక ! శేషోపనిషదాధీశు
 న్మనుంః చాకంకాక కమ్యురు గొనివచ్చిరాడు.

భోజ :— ఓహో ! మంచిన పయము న వచ్చెను. (చిరకాశము)
 పశ్యరమునం గొనిరిమ్ము.

చారుడు :— (ఎ)వేళించి కమ్మనిచ్చును.)

బుద్ధిపా :— [కమ్మని సరివి] రాజు ! తమకిప్పుడు కలిగిన పంశ
 యము నివారణకాఁగలదు కానం దామే మువలోకింపం
 గోరఁచున్నాను. (కమ్మనిచ్చును)

భోజ :— (చదివినొని) ఆహా ! ఈపె భాష్రుచాగంగతురాలంట.
 మనమిప్పుడు విన్నదానికిని, నిందువార్యులబడిన దానికిని
 వ్యత్యాస మావశ్యమునులేదు మనము [ఉత్తరమును
 బరికించితలపఁకించి] బుద్ధిపాగదా ! కుత్సితుఁడైన మంత్రీయు
 వానికుమారుఁడు నేమైరో వినివా ? అను టగార్హమును
 కడెటింగి శిక్షించునను తలంపున వారిర్దురును నాటి
 రాత్రియే పరిరాజుకొల్లిన కేగిండు వీరి వృత్తాంతము
 నంతయు నెఱింగి యిట్టివిశ్వాస మాతుకులొచ్చెనని ట్లు
 లనే మెనగించెదగని వారల నిర్దురును గా గాగన మనంకుఁ
 దొరియిం చెనట

బుద్ధిసా:— బలే! పరులశ్రేణులకు దలంపనవాడు రాజైదకమానునా!

భోజ:— ఆదంపతులను వెంకి తెచ్చినవారికిఁ దన యర్థరాజ్యము
విచ్చెదనని విజయవర్మరాజు వ్రాసినాడు మనము వెదకి
తెచ్చి గూయర్థరాజ్యము నీదంపతులకే యొసంగుదము.
అయినఁ గళివాసులకు దొరకవలెనుగదా

బుద్ధిసా:— ఆశంకకలిలానగరమున కేగిఁజేరిప్పుడే చారులవలనఁ
తెలియవచ్చినది

భోజ:— సుంచిది. ఇంక నాశని నెట్లెవరు గొనిరావచ్చును.

కాన ముగియు విజయవర్మ స్వపాలునకు దంపతు లిరువురు
సుఖముగా నున్నారని కమ్మరాగిసివపుము మిగిలిన విషయ
ములు సామకాశముగఁ బరియఁజేయవచ్చును

బుద్ధిసా:— చిత్తము [అని నీటివారిపింపును]

భోజ:—

మ॥ తరుణీర్ష్యమ ! స్వామినీయమగు నీ ధైర్యబలమోఘంబు నీ
స్థితోత్తరమున బుద్ధిమాత్మ్యము బాహివృత్తమాహాత్మ్యముల్
బరికించు గను నీ యుగం శుభముల్ పొందెను నీకింక నీ
వరునిన్ కూర్చెద శౌతచిత్తవశమా ధైర్యైక విద్యాధరీ ॥

మౌము

శే॥ గీ॥ క్షేమయొకసారి యొరపిడి ధైర్యపగిది

పృథల శిత్తనృభావంబు ధైర్యములుపరచు

వహ్ని మలుములకాలిన ధైర్యకెందు

కాంతులంకరంతకు హేమపు ధైర్యముల ॥

నీపడిన కష్టములే నీసుకుణపుంజముల బయలుపరచెను. నీవు
నిశ్చింతగా సంతకపురమునందుంచుము.

మధువాణి : — చిహ్నము (అని వెళ్ళును)

కంచకి : — రాజేంద్రా! ఈమగుడాక వివాసవతియను వేశ్య
తమ దర్శనమునకై వచ్చింది

భోజ : — (అక్క) శిష్యుడా! ఏమి కారణమై యుండును?
[ప్రకృతము] తీసివేయవలయు

విలా : — పరీవేశిని (అని) ఈనమస్సును గాదాసునిచే
బూర్తిచేయించి పంపి. కాని మధురవాణి యానగరము
ననే యున్నదని నాతఁడెడఁబడి నాగుట్టుబయట
బెట్టుననుటలగునా నా యేక శిలారగమనకుఁ బోయె
నని యబద్ధమ చెప్పి గాదాసుఁడు నిరాశుడై యేక శిలా
రగమును వేల్చియును. కావున కర్పిత నీనమస్సును
భోజునకు విడిపించి ఒహుపతి వడయగలను (ముంద
కువచ్చి) దేహ! మస్కారము.

భోజ : — ఏమిది?

విలా : — తాను పోకొని నమస్సును బూర్తిచేసితిని.

భోజ : — ఏమి? నమస్సును బూర్తిచేసితివా? ఏదీ చూతము

విలా : — (వారిన కాగితియిచ్చి) చిత్తగివుండు.

భోజ : — చంద్ర! శ్లో! స సుమీ కసుమోన్మత్తిః
నూనియతే నచదృశ్యతే
కా! నా ముఖాంభోశే
క కుగిగీర ర్వయం ||

అనఁ! ౦. హృదయము. బాల! సముఖమనియెడి
చురుచును ముగిసినదోయి యనియెడి కలువపూవుల
జల యుత్పన్నమై యనిగదా దీనిభావము. ఈ

యెంత విద్యావతియైనను బాణుడు భవభూతి మొదలగు
వారలు మా స్నేహితులైన యీననుస్య నింత చమత్కార
ముగాఁ బూర్తికలుగనా? ఇదియే కవిభావమై యుండును.
కాని యిది గాఢాయుని సాహిత్యుని యున్నట్లే బురుషుఁ
డవడో నీని రమించుచున్నట్లున్నది, (అనోచించి)
ఒకవేళఁ గలిదాసుక్రిష్ట యింటనుండి నీనిని పూర్తిచేసి
పంపెనా? ఏమొనఁ గానియ్య. సమస్యమాత్రము పూర్తి
యై యిది. ఇది కవిరాక్షసునిజూపి యనంతరము కా
దానుని పోకెదను.

కవిగా. — (అనోచించి గాఢాయుని) నవ నవ పూర్తియైనదా?

భోజ. — కవివ. ౧. అదిగో మారాజధానిలోని యీచేశ్వ
పూర్తిచేసెను. (అని కాళిదాసు నిచ్చుచు)

కవిగా. — (అనోచించి) ఏమేమి! యీచేశ్వరుని పూర్తిచేసి
నది భీమేశ్వరమునకు నీనికే యింత శక్తి
గలదా? (కాళిదాసుని చరిచి)

శ్లో॥ కళుమే కళుమోశక్తిః

కాళియశే నచగృహ్యతే

కాలా నవ ముఖాంభోజే

చ శ్చింతి నరద్యుతం॥

ఇదియే సాధారణ శుభమునకు బంధితమైనది యింత
లలితమైనదియు (పూర్తికలుగక దేహవికారమునర్చి
జీవింపఁ గలదు) నగునా? (అట్లు) కాళిదాసుఁడు
దీనియందొక క్షణమున కేదెంతవేగమున వెల్లిపోయినట్లుగా
నింటిని. (అనోచించి) కావర నిది నిక్కముగా మహాను
భావుడగు కాళిదాసునియందగుచున్నది. ఇది యన్యత
మాటయైనది కావున నీని బహిష్కరించువలెను.

విలా .— పరిగి. కా దాసుడెందు. ఆ దాసుడు వేనెలుగనె

కవిరా .— గురుదా! మున్నగుండు గురు దాసులు కేనెలు
గురును (గానము) గానము! ఆ కాదాసు
దేవేనా దాసే మున్నగుండు దాసులు

విలా :— గురుదాసవచ్చునా దాసునిది విలాసము కాదాసుడు
నాయుంట నెల్లందును ?

భోజ .— కవిరా! కా దాసులు కా వి ముఖిలాగరమున
కేగినట్లు వర్తమాను వచ్చును.

కవిరా .— ఈ సమస్యను బూర్తిచేసి యీ కవిత్వం
గూడదు. అదిగాని కాళిదాసకవి లక్షణం యెటుగనని
చెప్పి యిప్పుడూరినొండెప్పుడు కాదాసుడు నాయుంట
నెల్లందునని చెప్పుచున్నది. ముందుగా బరితీరవలెను.

భోజ .— ఇప్పుడేమిచేయుచును? (మోక్షించి) ఒకవిధముగా
నిదియు మంచిదే. ఇప్పుడు నే నేకశిలాగరమును మాటు
నేనమున నే కాళిదాసునిగాని యీ దాస నాచరమశ్లోక
మును జెప్పించుటను, దాని సమయము దొరికినది. (మంత్రాని
జూచి పౌత్రాశ్రయ) బుద్ధిసాగరా! ఎంత శక్తి మీవేశ్య
యిల్లు పక్షిచేసి యుండ గాని సుండును నేమో తెలిసి
కొనిరమ్మ. అంతవఱకవేశ్యను మరల్చిడిలో నుంచున
ట్లేర్పాటుచేసి నిజము తెలిసినమీద నీ పక్షుల దగినమర్యాద
చేయుదము.

బుద్ధిసా .— చిత్తము. (వేశ్యతో నిష్క్రమించుచు)

భోజ :— పూజ్యుడా! మనమును బోలుదమరమ్మ.

(నిష్క్రమించుచు)

యో మహాకవి కాళిదాసుఁ యో మహాకవి

ప్రసిద్ధుఁడు

సప్త మాం తః క్షయః

రంగము.

(ఏకశిలాగ్ర పార్వతీ)

[యోగివేషమున భోజనము వ్రేకొంచుచు]

యోగి :—

మ॥ జనములే గుర్తునుఁ ట్టకుండుటకు నై యాత్మసమాధి బలం
జని యీ యేకశిలాపురి నిర్మల పరివృత్త నైకధుర్యంబున
న్ననుమానించునో? యేమో? నీమనః ముచోనా కాళిదాసు మన
న్ననుమానింపకయుండుగాని యిది యాత్మసర్వనిర్వాణంబో?

ప్రతిదినుమును సంధ్యాకాలములయందుఁ గూడఁబడెను
కాళిదాసు దర్శనమునకై వెళ్లుచుండుట నిశ్చయముగా.
ఇదే సంధ్యాసమయమై యిది కాళిదాసు సీమంధర గణపతుల సన్న
కాళికాలయమున కారాధనమునకు. అచ్చటనే యీతని
గలిసికొని మాటాడెదను. (" మంగుళాభోజనము)

కాళిదా .— (ప్రవేశించి తనలో) భోజనము వలన నావలన
జరమశ్లోకమును జెప్పింపఁబూనుట నమంగళమును జెప్ప
గూడదని నేనాలని విడిచిరావలసివచ్చెను. ఇట్టి రసికభో

మణియగు ప్రభుని నేనెందును జూడలేదు. చరమశ్లోకవిచార మాత్రము విషవకుంటచేఁ గోపమును నటించి యాతని విడిచి యాయేకశిలానగరమునకువచ్చితిని. ఆతనిపాండిత్యము రసికతయును, స్మరించుకొనినచో నాతని దర్శనభాగ్యమెప్పు డబ్బునాయని యాతురపడుచుందును. ప్రాణతుల్యుడగు నాతని విడిచినదినములు యుగములుగానున్నవి కానిమ్ము! తిరిగి ధారానగరమునకుఁబోయి చరమశ్లోకమునుజెప్పెదను, ఏమిసేయుదును? (ముందునకుఁజూచి) ఓహో! యెవరో పరివ్రాజకుఁడగు జెంచుచున్నాఁడు. (ముందునకువచ్చి) పూజ్యులకు నమస్కారము

పరివ్రాజకుఁడు :— కల్యాణమస్తు !

కాళిదా :— స్వామీ! తామెవరు? ఎందుండివచ్చుచున్నారు?

పరివ్రా :— (ఆత్మ) ఆహా! ఈతఁడే మహనీయుఁడగు కాళిదాసుఁడు. ఇప్పటికిఁగదా యీతనిదర్శనము తిరిగి దొరకినది. (ప్రకాశముగా) అయ్యా !

కా. కాశీక్షేత్రమునున్ గయాపురిఁ బ్రయాగన్ శ్రీహరిద్వారమున్ శ్రీశైలంబును వేంకటాచల మహాః శ్రీరంగ ముఖ్యంబులౌ నాళాకాంత సుపుణ్యభూములను గఁన్నార నివ్విలోకించుచున్ దేశంబందలి ముఖ్యపట్టణములఁ నీవీక్షింపఁగా వచ్చితిన్॥

బౌత్తరేయ పట్టణరాజములనన్నియుఁ జూచుచు నిన్నటిదినంబుననే ధారాపురంబునువిలోకించినేడిపట్టణరాజముంజేరితిని.

కాళిదా .— యిలంద్రా! చాలసంతోషము. కాని ధారానగరమున భోజభూపాలుఁడు కుశలుఁడై యున్నవాఁడా?

పరివ్రా :— అయ్యా ! యింకెక్కడిభోజరాజు! ఆతని ప్రాణావుదను, మహానుభావుఁడునగు కాళిదాసకవీందుఁడౌతనిమీఁదఁ గోపించి నగరమును విడిచిపోయెనట. అది మొదలు చింతా కాంతిఁడైయుండఁగా రాజాస్థానమునకుఁ గవిరాక్షసుఁడను

నాతఁడొకఁడువచ్చి సమన్వనాకదాని నియ్యఁగా దానిని
బూర్తిసేయఁగలవారాసాస్థానమునందులేమిఁ దనకనమానము
గలిగెనని కాళిదాసునిస్మరించుచు మనోవ్యధచే భోజభూ
పాలుఁడనువుల విడచెను

కాళిదా . — ఏమేమి ! భోజభూపాలుఁడు మృతినొందెనా ? హా
విధి ! నా మర్థస్థానిమేసోయెనే. హా భోజరాజా ! మహాను
భావా ! నావియోగముచే బ్రాణములువాసితివా ? నాపై
నీకెంతప్రేమగలదు. ఛీ ! కాళిదాసా ! నీవెంత దురదృ
ష్టచతుఃపుంస ! నీప్రాణసమానుఁడగు భోజుని దర్శనము
నీకు నాశ్రితాననే తీసినదా ? హా ! ప్రియమిత్రా ! హా
రసికశిరోమణి !

శ్లో ! అర్హధారా నిగాధారా నిరాలంబా సరస్వతీ
పండితాఖండితా స్పృహ భోజరాజే దివంగతే !

(పరివారిక వేషముననున్న భోజరాజు పడిపోవును)

కాళిదా . — (ఆశ్చర్యమున) అయ్యో ! యికేమి ? ఇతఁడెందు
వలన మృతుఁడయ్యెను ! (చక్కఁగాఁజూచి) హా ! విధి !
యీతఁడే మహానుభావుఁడైన భోజరాజు. అయ్యో ! రసిక
శిరోమణి ! కలియగక్కర్త ! నీప్రాణమిత్తుఁడనగు నావలనఁ
బచ్చితివా ? నేను జెప్పఁజూడని యనుగళి చరమశ్లోకము
నీరీతి మోసముచేసి కృశిమవేషమున వచ్చి నాచేతనే
చెప్పించి యిట్లు మృతుఁడైవైతివా కాళిదాసుగ్రహముచే
నేనాడినమాట లకింతకై కల్లునన్నచో నేనిశ్లోకమును జెప్పి
యుండను. అయ్యో ! ఇప్పుడేమిసేయుదును ? (ధ్యానించి)
ఁగల్గి ! మహాకాళి ! నీయనుగ్రహము నిజముగ నామీద
నున్నచో, నేనాచరమశ్లోకమునే వ్యత్యస్తముచేసి సుఖకర
ముగఁ బఠింపించునట్లు చెప్పెదను. అప్పుడు భోజరాజు
తిరిగి జీవించునట్లుచేసి నావాక్యమును బాలింపుము.

శ్లో॥ అద్యధారా సదాధారా సదాలంబా సరస్వతీ

మండితా మండితా సుర్యే భోజరాజే భువంగతే॥

భోజ :— నారాయణ ! నారాయణ ! (అని లేచి కూర్చుండును)

కాళిదా :— (భోజరాజును గౌరవించి) సాగిమిత్రమా !

చివరకు నన్నే మోసగించి నీచరమశ్లోకమును నావలననే చెప్పించి యనర్థమును దెచ్చిపెట్టితివిగాదా.

భోజ :— మిత్రమా ! కాళిదాసా ! నన్ను తుమింపుము. ఆశ్లో

కము విసవలయుననెడి కుతూహలముగలిగి నివగను నిను విడ

నాడవలసివచ్చినది నీవులేనిదినాకొకక్షణమేనియునుభములేదు.

చం॥ మొలకువతోడనున్న పురుషుడు + మేదినిపై నడచువాడు నప్పుడును

నిలుచిన వేళలందు నుభు + నిద్రించుజెందెడి కాలమందు ని

స్తులమగు భాగ్యభోగ్యముల + సొక్కెడునాడు నడచు సర్వదా

నిలుచునుగాక నామనము + నీయెడ నోకవిరాజపుంగవా॥

నీవు లేని నాయాస్థానము చుమగ్నియై నీవు లేని గాత్రవలెనున్నది.

నిన్నుజూడవలెననెడి కోరికచే నీరీతిఁ గృత్రీయవేషమున వచ్చితిని.

నా సర్వాసగాధములను మన్నింపుము. ధారానగరమునకుఁ

బోవుదమురమ్ము.

కాళిదా :— భోజరాజా ! నిన్నువీడి నేను తుణమొకయుగముగఁ

గడుపుచు నన్నే స్మరించుచుంటిని. నీవిషయమై యమంగళకర

శ్లోకమును జెప్పజాలక నీకంటికిఁ గనఁబడకుండ నుండ నా

చేతనే తిరిగి యీ శ్లోకమును జెప్పించి మృతుఁడనైతివిగాదా?

భోజ :— మిత్రమా ! మృతుఁడనై నేనెట్లు తిరిగి బ్రతికితిని ?

కాళిదా :— మహాకాళి యనుగ్రహముచేత. అంబికను ధ్యానించి

యాచరమశ్లోకమునే వ్యత్యాసమునఁబ్ది

శ్లో॥ అద్యధారా సదాధారా సదాలంబా సరస్వతీ

మండితా మండితా సుర్యే భోజరాజే భువంగతే॥

అని చెప్పితిని. అప్పుడు నీవు తిరిగి బ్రతికితిని.

భోజ :— ఆహా ! జీవనమరణములు నీయశీనమందున్నవిగదా.
మహానుభావుడవు “ త్వమే వాహం ససంకయ ” యని
మున్ను నీతో సరస్వతీదేవిచెప్పిన వాక్యములువత్సములని
దృష్టాంతమునకు వచ్చినవి. నిన్ను దూటి నేనవివేకినతిని.
మిత్రమా !

కా॥ మాకందంబుల లేజపుల్లఁ దినుచున్ ♦ మాధుర్యగానంబుతో
లోకానందముఁగూర్చినిస్తుల యశో ♦ లోలత్వముండెందఁగా
నీకొఁగాని తదన్యవృత్తులులపై ♦ నీవున్నఁ దచ్చభితా
స్తాకానందము సత్కవీంద్రపికమా ! ♦ చూపట్టునే చెప్పుమా!

కాళిదా :—

ఉ॥ ఓకవిగాజ రాజ ! రసి ♦ కోత్తము ! భోజన్యపాలసత్తమా !
లేకీతనంబునన్ గుణము ♦ లేక తదన్యల సద్గుణంబులన్
గా కొనరింపఁజూచు ద్విజ ♦ కాండమునన్ గమనీచమై ప
ల్లకులులేకయున్న సహ ♦ కారముఁబ్రాయునో కోకిలంబిలన్॥

భోజ :— నాకుఁ బ్రాణదానమొనంగిన నీకు నేనొక పారితోషిక
మర్పింపవలెనని కుతూహలపడుచున్నాను గావున నీవు ధారా
నగరమునకువచ్చి దానిగ్రహింపవలెను. రమ్మ.

కాళిదా — అటులనేకావచ్చును. [పోవుదురు]

రంగము 2

ధారానగరము — భోజాస్థానము.

[భోజ, కాళిదాస, బుద్ధిసాగర కవిరాక్షసులు కూర్చుండియుందురు]

కవిరా :— రాజా ! పూజ్యుడగు కాళిదాస కవిచందురైనకు నా
సమస్య నెఱింగింపుము.

భోజ :— అవును. కాళిదాసా ! “ కుసుమే కుసుమోత్పత్తిః శూర్తి
యతే సచదృశ్యతే ”

కాళిదా :— „బాలే తవముఖాంభోజే చక్కురిందీవర ద్వయ" మ్మని
యీనమన్య నిదివఱకే విలాసవతికిఁబూర్తిచేసి యిచ్చియుంటినే.

కవిరా :— రాజేంద్రా! యిప్పుడైనను నీసంశయము నివారణ
మైనదా? యిప్పుడు నేను కాళిదాస కవిచంద్రునికి శరణా
గతుఁడనైతిని (అని నమస్కరించి) ఈవేశ్య సభామధ్య
మునఁ దానీనమన్య పూర్తిచేసితిని చెప్పినందులకు దానికిఁ
దగిన శాస్త్రీచేయవలెను.

భోజ :— (బుద్ధిసాగరుని బేరేపించి) మంత్రి! కాళిదాసకవీం
ద్రుఁడు నాచే బారితోషికము స్వీకరించుట కంగీకరించెను.
కాన మధురవాణి నితనికర్పించుట కిదియే మంచిసమయము.
ఆమెను గొనిరమ్ము (బుద్ధిసాగరుఁడు వెడలి మధురవాణితో
వచ్చును)

భోజ :—

శం॥ రసికశిఖావతంస కవి * రాజనకే యనుగూపమంచు నీ
కుసుమ సుగాత్రీనిన్ సుగుణ * కోవిదనున్ విమషీమణిక్ మహా
రసిక శిరోమణిక్ మిగుల * శ్రీధను బోచియు నీకొనంగు యీ
పనదనముక్ గ్రహింపును వివాహమునక భవన్తైకపూజితా॥

కాళిదా :— (ఆత్మ)

మ॥ భళిరే! యెంతటి చిత్రీనంధి నమకూ * ర్పన్జాలితీవార ! యే
లలనారత్నముపై మనంబెవనికి * న్లగ్నంబుగానొనా త
జ్జలజాతీన్ ఒహుమానమీయఁగను విశ్వంబందెవండేనియన్
వలదంచున్ వదియింపఁగాఁగఁడె భూః పాలైక చూడామణి !
రాజేంద్రా! యీపె నాటిరాత్రీ మనముచూచినబాలగాదా ?

భోజ :— అవును, ఈపె వృత్తాంతము వివరముగాఁ దెలియఁడుగాని
నత్కులజాతయైన యీపె పాండిత్య కాశలమునుజూచి నీ
కనురూపమగు వస్తువని తలంచి యంతఃపురంబునఁ గాపాడు
చుంటిని. కావున నాయుష్టార్థమును నీవు నెఱవేర్పవలెను.

శిదా :— రాజా ! నీమాటకు మాటుచెప్పుదునా ?

జ :— మధురవాణీ! ఆదిగో నీప్రాణకాంతుఁడు నమస్కరించుము.

ధురవాణి :— (ముందునకువచ్చి పాదముల ననుస్కరించుచు)

అర్ఘ్యపుత్రా! మీయథాంగిని బరిగ్రహించువుఁడు.

శిదా :— మనోహరిణీ! భోజభూపాలునిచేఁగూడఁ బ్రసాదింపఁబడుచే విదే నిన్నుఁ బరిగ్రహించుచున్నాఁడలెమ్ము. (అనిలేవ నత్తును)

ధురవాణి :— ప్రాణేశ్వరా ! తమసంతము నామహాకాలిమహిమయు నీభోజభూపాలుని యచుగ్రహమును జయించుటచే నేను ధన్యురాలను.

శిదా :— ప్రాణేశ్వరీ ! నీమాటలేమియు నాకర్థమగుటలేదు.

ధురవాణి :— (తనలో) మహాకాలి వరప్రభావమున నన్ను తఁడు గుర్తింపక పరిగ్రహించెను. ఇంక మెల్లఁగ నావృత్తాంతము నెఱుంగఁజేసెదను. [ప్రకాశముగా] క్షమించి నావృత్తాంతమాలకింపుఁడు.

సీ॥ కమనీయమగు మీదు ♦ కపట విప్రకృతిఁ

గాంచి వరించిన ♦ గరితయెవతె ?

కుముదప్రియఁడు వన్ను ♦ కుట్రలెఱుంగక

మీసాండితి యటంచు ♦ మెచ్చెనెవతె?

కలరూపెటింగి యూ ♦ కాళీమహిమ మిమ్ము

విద్యాసనాథుఁ గా ♦ వించె నెవతె ?

విద్యాసనాథులై ♦ వెడతెను మీచేతఁ

గమఁగూరిత విమవఁ ♦ బడియెనెవతె ?

గీ॥ యిట్టి హతభాగ్యురాలు మ ♦ హాభవాని

పరమకృపనేటికి మధుర ♦ వాని యగుచుఁ

ద్విత్యరివ్వంగ సౌఖ్య మో ♦ డమునఁ దేలు

గాకుమారియె విద్యాధి ♦ రీ కుమారి॥

నా :— ఆహా ! మోసపోతిని ! విద్యాధరీ ! మోసముచే నన్నుఁ నేవట్టనెంచితివా?

మధురవాణి :— (భయముతో) నాథా ! మహాకాళియాజ్ఞయే
కాని యిందు మోసమింతయను లేదు.

కాళిదా :— ఛీ ! యిట్టి పాపకార్యమునుజేయ మహాకా ? నీకినుజ్ఞ
యిచ్చువా ? నేను సమ్మతించును [కాళికి సమస్కరించి]
తల్లీ ! నామహాపరాధమును తమింపుము.

మధురవాణి :— అయ్యో ! నాపతి నన్ను విడచునాయేమి ! యిప్పు
జేమిగతి ! ఆ మహాతల్లియే నన్నుఁ గాపాడవలయును. (భర్త
దెక్తై) నాథా ! యిప్పుడు మీరొసర్చిన మహాపరాధ
మేమి ?

కాళిదా .— పూజింపవలసినదాని గౌఁగలించు టపరాధముకాదా?
మధురవాణి .—నిండుసభలో నాడినమాట దప్పుటపరాధముకాదా?
కాళిదా .— మధురవాణీ ! నీవాదియులతో నాకువిమిత్తములేదు.
మోసమొనర్చువారెప్పుడును బరిత్యాజ్యలేకదా !

భోజ :— కాళిదాసా ! ఏమంటివి ఈపె మోసమొనర్చెననియా !
నీ॥ కపటవేషమున యీ ♦ గౌతము బెండ్లాడు

సర శిజూడగను మో ♦ సంబుగాదె ?

పెండ్లియాడితివి పో ♦ పేర్ని సంసారంబు

సలుపమిజూడ మో ♦ సంబుగాదె ?

పోనిమ్ము! మిత్రీవా ♦ ద్దానమ్ము చెల్లించ

సై పమిజూడ మో ♦ సంబుగాదె ?

లదియు బోనిమ్ము నీ ♦ యథాంగికిడిన బా

నయు తప్పుటరయ మో ♦ సంబుగాదె ?

గీ॥ ఇన్ని మోసంపు దోసంబు ♦ లెన్నవీవు

సకమలధాంగి స్వల్ప దో ♦ మంబునొండు

గణనసేయుట భావ్యంబు ♦ గాదలంతె !

కవిజనోల్లాస! శ్రీమహా ♦ కాళిదాస॥

కాళిదా :— [ఆలోచనతో] ఎట్టివిషమావస్థ తటస్థించినది! ఎట్లా
నర్చుటకును నాయంతరాత్మ వెనుకాడుచున్నది. ఇప్పుడు

జగజ్జననియగు మహాకాళియే నాకుఁ గర్తవ్యమును దెల్పు
వలెను. తల్లీ !

శ్లో॥ బాలామృతాంశునిభఫాలా మనాగరుణచేలా నితంబఫలశే
కోలాహలక్షపిత కాలామరాకుశల కీలాలశోషణరతా
స్థూలాకుచే జలదనీలాక చే కలితలీలాకదంబవిసే
శూలాయుధ ప్రణతిశీలా విధాతుహృది శైలాధిరాజతనయా॥

శ్లో॥ వందారుక వరసంధాయినీ విమలకుందావదాతరదనా
బృందారబృందమణి బృందారవిందమకరందాభిషిక్తచరణా
మందానిలాకలిత మందారదామభిరమందాభిరామ మకుటా
మందాకినీ జవనభిందాననాచమరవిందాననా దిశతుమే॥

తల్లీ ! నాయపరాధములు మన్నించి కింకర్తవ్యతామూఢుడ
నైయున్న నాకు నీదివ్యదర్శనమొసంగి కర్తవ్యము బోధపఱచి నన్నుఁ
గృతార్థునిజేయుము.

[కాళి ప్రత్యక్షమగును. అందఱు సమస్కరింతురు]

కాళి .— వత్సా ! కాళిదాస ! నీవు వెనుక గొల్లఁడవుగానున్న
సంగతి నీకు జ్ఞాపకమున్నదా !

కాళిదా :— జననీ ! లేదు !

కాళి :— మంచిది ! వినుము. నాసంకల్పముచేతనే నీవీపెను
ద్యజించి మఱచిపోయితివి. ఈపె పవిత్రురాలు. మహా
పతివ్రత. నీయనుగ్రహమునకు బాతురాలు. నాఁడు
గొల్లఁడు విద్యాధరిని వరించినాఁడుగాని నేఁడు కాళిదాసుని
మధురవాణి వరించినది. అందుచే దోషమేమాత్రమునులేదు.
కావున నీనుదలీమణిని బత్నిఁగాఁ బరిగ్రహించి చిరకాలము
యశోరాజ్యరమను బరిపాలింపుము.

కాళిదా :— తల్లీ ! నీయాజ్ఞను శిరసావహించుచున్నాను. నీదివ్య
కృపారసంబు నాపైఁజూపినందులకనేకవందనములు.

కాళి :— కాళిదాసా ! సంతోషము. బాలావిద్యాధరీ ! నీవు
మహాపతివ్రత. కాళిదాసుఁడు సత్యసంధుఁడు. జితేం

దిగ్విజయము. మీకీర్తి లోకవిఖ్యాతమగుటకై నేనిచిత్రి
మెల్లఁ గావించితిని. కాని నీవు మహావిద్యాంసుల నవమాన
పొందుటచే నీకీకప్తములు సాక్షాత్తుచువి. కావున నిగర్వ
చూడఁజూచి నై ననుము. నీవుకోరఁదగినదేమైనగలదా ?

విద్యాధరి .— తల్లీ ! ఊమించి నీవెప్పుడూ కృపాకటాక్షము
మాత్రము న్నాపె నంచుము.

కాళి :— నీయదీప్తము నెఱవేలుఁగాక. ఓహోజభూపాలా ! నీవు
సర్వస్వవతారమవు ఈకాలదాసుఁడనేను ఈమహాకవి
సాక్షాత్తుమనిచే నీకీర్తి దిగంతముల వ్యాపించుచు గాన వీరిని
పక్షిణభూంబుగానెంచుకొని రాజ్యపరిపాలనమొనర్చుము.

భోజ .— (నమస్కరించుచు) జననీ ! ఈమహానిఘనిముల
ముఖ దశ్యనభాగ్యమిది ధన్యాత్ముడైతిని.

సీ॥ కా ! సునీలా ! • కాళీ మహాళా !

చాలిత నరసుర • హాళివగుచు

కూడా సుహృద్ధా • హతా ! జగత్ప్రియ

హతా ! ప్రియముల వి • హతవగుచు

శ్యామా ! హతా ! • కామా ! సురక్షిత

హతా ! సాహిత్యాభి • రామవగుచు

శాంతా ! శివప్రియ • కాంతా ! దయాకర

స్వాంతా ! దురిత నిచ • యాంతవగుచు

సీ॥ శ్వేద్యము దివ్యదృశ్య • భాగ్యమొసఁగి

ధన్యనొనఁచితివినన్న • దయదలిచ్చి

వరమకన్యా • నిఖిల ప్ర • పంచమునకు

హాయిగూర్చును లోక క • ల్యాభివగుచు॥

కాళి :— భోజరాజా ! నీయభీప్సితము సిద్ధించుఁగాత కాళిదాసా
ఇంక నీయభీప్సితమేదేనియున్న గోరుకొనుచు.

కాళిదా .— తల్లీ! లోకానుగ్రహముగాక నాకింకఁగావలసినదేమి!
(తనలో) అయిన నిట్లుకో సదఁగాక (ప్ర)కాశము) జపనీ !

— ♦ భ ర త చా క్య ము —

తే॥ గీ॥ ధర్మమార్గంబువచ్చక ♦ ధరణిభవలు
నీర్వసులెయులేక క ♦ నీంద్రచయము
సముమెఱుంగక భక్తితో ♦ నలదనులు
క్షీతిఁజరింతుగ్రావుతఁ జరం ♦ వీవులగుచు॥

కాళి .— మువకా ! నీయస్తానము ఫలించుఁగాక ! అదృశ్య
యగుచు) (తేలిపకను)

(శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ)

ఇ ది స ప్త మాం శ ము

సంపూర్ణము.

